

(a) (b) **CONVENTUS PARISIENSIS**
DE IMAGINIBUS,

Apud Parisios in palatio Kalendis Novembris habitus anno Christi 826, Eugenii papa II anno 1, Ludovici Pii Augusti 11.

PROLEGOMENA.

(Ex Mansi, ampl. conc. Collect.)

REFUTATIO LIBELLI

FALSO SYNODUS PARISIENSIS INSCRIPTI

A rev. cardinali Bellarmino edita.

Anno 1596 prodiiit Francofurti libellus cum hoc titulo: « Synodus Parisiensis de imaginibus anno Christi 824 ex vetustissimo codice descripta, et nunc primum in lucem edita. » Hoc autem præsentî anno, cum mihi is libellus ab amico ostensus esset, animadverti continuo, nec vere synodum esse, nec scriptum luce dignum. Quare, ne forte inscriptio fallat incautos, operæ pretium me facturum existimavi, si libellum brevissime confutarem.

CAPUT PRIMUM.

Principio igitur non esse synodum ullam Parisiensem quæ hoc libello contineatur, argumento esse potest, quod nulla in eo conspiciantur decreta, nulli canones, nulla exstet episcoporum subscriptio, nulla synodi mentio. Sed et ipse libellus aperte redarguit sui tituli vanitatem. Sic enim legimus pag. 126: « Nos non synodum congregando, sed quemadmodum a vobis postulavimus, licentiamque agendi percepimus, una cum familiaribus nostris, filiis vestris, quantum pro multiplicibus regni diversis occupationibus impediti per intervalla potuimus, considerare studuimus quid almitati vestræ de tanta necessitate significare potuissemus. »

Ac, ut verborum istorum sententia intelligatur, totius libelli argumentum exponemus. Scripsit Michael Balbus imperator Græcus ad Ludovicum Pium imperatorem Latinam epistolam bene longam in qua, post alia multa, significavit Ecclesiam propter imagines Christi et sanctorum in duas partes esse divisam, cum alii adorandas, alii non adorandas esse contenderent, et simul petit, ut Ludovicus in Occidente operam daret, ut sublato superstitioso cultu imaginum, Ecclesia pacem et unionem recuperaret.

Ludovicus his litteris acceptis a summo pontifice facultatem obtinuit convocandi viros aliquot doctos, qui veterum patrum testimonia de cultu imaginum diligenter colligerent. Quo facto scribi iussit epistolam, quam nomine summi pontificis, ipso consentiente pontifice, cui primum ostendenda erat, ad Michaellem imperatorem dirigere cogitabat. Denique tum epistolam prædictam, tum aliam a se ad ipsum pontificem, qui Eugenium dicebatur, proprio nomine scriptam per duos episcopos misit.

Illic igitur quinque in libello nuper edito continen-

(a) Conventus iste seu, prout eum appellat Baronius, collatio Kalendis Novembris anni 825 habita, ut recte censuit idem Baronius, non vero an. 824, ut hic legitur. Episcopi enim Galliarum in illo conventu congregati in suis ad Ludovicum Aug. I litteris aiunt: « Fecimus epistolam nobis relegi quam vobis legati Græcorum anno præterito d. tulerunt. » Certum est autem Michaelis et Theophili imperatorum Orientalium litteras anno 824 Ludovico Augusto reditas esse (Pagius ad an. Christi 825, num. 1).

(b) Acta pseudosynodi, quæ inoerto et innominato

A tur. Primum, epistola Michaelis Balbi ad Ludovicum Pium Caroli magni filium. Secundo collecta testimonia ex veteribus Patribus, quibus probatur imagines neque frangendas esse, ut volebant iconomachi, neque colendas, ut synodus Nicæna II statuerat. Tertio, epistola summi pontificis nomine scripta a Francis doctoribus ad Michaellem imperatorem, qua docetur imagines neque injuria afficiendas esse, neque etiam adorandas. Quarto, epistola Ludovici imperatoris ad Eugenium pontificem ejus nominis secundum, qua eum hortatur ad legationem in Græciam mittendam, et Ecclesiam pacificandam. Quinto, epistola ejusdem Ludovici ad Jeremiam et Jonam episcopos, quos Romam ad summum pontificem mittit, eosque instruit, quemadmodum prudenter cum pontifice se gerere debeant, ut eum ad suam sententiam pertrahant.

Ex his promptum erit intelligere fucum facere voluisse eos, qui hunc libellum specioso nomine synodi Parisiensis ornare voluerunt; qui quidem causam iconomachorum juvare et catholicæ fidei detrimentum aliquod afferre conati sunt; sed, Deo juvante, mox efficiemus, ut oleum et operam se perdidisse doleant.

CAPUT II.

Nam, ut ad epistolam Michaelis, quæ primam partem libelli occupat, veniamus, ea quidem plena videtur religiosi studii, ut si quis aliunde quis iste Michael fuerit ignoret, arbitretur eum unum ex optimis et Christianissimis principibus fuisse.

Sed exstant annales publici Joannis Zonaræ, Georgii Cedreni, et aliorum, qui res gestas Græcorum principum litteris mandaverunt. Ex his cognoscere licet Michaellem non solum cognomine, sed etiam reipsa Balbum, virum fuisse impium et scelestissimum, quippe qui magis Hebraicæ superstitioni quam Christianæ religioni addictus esset; qui resurrectionem carnis pernegaret, et ob id prophetas et apostolos qui eam prædicaverant irrideret; qui fornicationem licitam esse diceret, et sacrum celibatum adeo contemneret, ut e monasterio sanctimonialium jam Deo sacram sibi conjugem deligeret; qui septimam synodum œcumenicam, atque ab Adriano pontifice maximo approbatam respueret; qui sacras imagines nullo honore dignas arbitraretur; qui iconomachis impense faveret, et Constantinum Copronymum iconomachorum principem sibi præter ceteros imitandum proponeret; qui sanctum Euthymium, sanctumque Methodium, aliosque pios veritatis defensores, vel exsilio, vel carcere, vel morte mulcicaret.

auctore anno Domini 1596, nulla facta mentione loci ubi laventa vel unde accepta fuerint, in lucem prodierunt, tanquam spuria et illegitima, vel saltem de fide suspecta, nequaquam huic editioni inserenda esse putavi. Refutationem eorum sex capitibus distinctam edidit reverendissimus et illustrissimus cardinalis Robertus Bellarminus in appendice ad tractatum de Cultu imaginum. Quæ cum omni ex parte elaboratissima sit, integram hic lectori exhibendam esse judicavi. Sev. BIN.

Hic igitur est ille Michael, qui ovinam pellem indutus, cum esset revera lupus rapax, quasi fidei zelo accensus, nihil aliud optare se fingit, nisi Ecclesie reformationem et pacem. Sed quemadmodum in illa ipsa epistola deplorat necem Leonis imperatoris, cui proxime ipse successit, quem dicit ab improbis quibusdam conjuratione facta miscere necatum, cum satis aperte constet ex auctoribus supra citatis ipsum eundem Michaellem conspirationis principem fuisse, sic etiam pie queri videtur, Ecclesiam ob dissensiones de cultu imaginum esse divisam cum ipse potissimum dissensionis et divisionis auctor esset, qui synodum generalem, quæ dissensiones sustulerat, rejectisset, et iconomachiam propagare studeret: et non contentus dissensionibus orientalibus, in occidente quoque dissensiones serere ac propagare satageret.

Quod vero in extrema epistola catholicos reprehendit, quod vivificam crucem despiciant, quod imagines ut deos quasdam adorent, quod eis sacrificia offerant, quod ab eis nescio quo artificio de sacro fonte suscipi, et sacram communionem percipere velint, denique quod alias id genus superstitiones vel ineptias in cultu sacrarum imaginum ostendant, meræ calumnix atque imposturæ sunt, neque mirabitur ejusmodi mendacia Græcum imperatorem in sua epistola ad Latinos longe positos scribere potuisse, qui cogitare voluerit, quam crassa et quam incredibilia mendacia nostri temporis hæretici de catholicis in vicinis locis degentibus flagant.

Sed ex concilio Nicæno secundo vere legitimo et œcumenico, velit nolit Michael Balbus, illis ipsis temporibus celebrato, luce solis clarius effici potest, illa esse commenta fraudesque hæreticorum. Docuit enim concilium illud, cui catholici omnes assentiebantur, imaginibus sacris deberi quidem suam venerationem, sed non majorem quam vivificæ cruci, neque illis ullo modo sacrificandum esse, neque eas cultu latricæ, qui Deo est proprius, adorandas. Legatur synodus, et imposturæ subito evanescent.

Quæ cum ita sint, vel Franci, qui Ludovico imperatori a consiliis erant, fidem habuerunt litteris Michaelis, vel non habuerunt. Si fidem habuerunt, circumventi sunt atque decepti; si fidem non habuerunt, abusi sunt litteris illis ad permovendum summum pontificem, ut majorum suorum acta rescinderet, et synodum Nicenam ab Adriano approbatam improbaret ipse atque damnaret.

Sed sive decepti fuerint, sive decipere voluerint, nihil attinebat istum vel errorem vel istud scelus ipsorum orbi terrarum prodere, præsertim cum non sine causa majores nostri libellos ejusmodi, qui nihil utilitatis, detrimenti autem plurimum, afferre poterant, libenter delitescere passi sint.

CAPUT III.

Venio nunc ad ea testimonia quæ pauci illi viri a Ludovico imperatore vocati ex veterum monumentis collegisse se dicunt; multis enim nominibus viri illi peccasse videntur, ac primum quidem ante collectionem satis audacter iudicium sibi de scriptis apostolicis desumpserunt, nec solum de pontifice, sed etiam de generali synodo a pontifice approbata tenere iudicaverunt. In qua re longe superarunt peccatum auctoris illius, qui nomine Caroli Magni librum edidit adversus cultum sacrarum imaginum. Ille enim (quod etiam Patres concilii Francofordiensis fecerunt) Nicenam synodum secundam improbavit, quoniam celebratam fuisse existimavit sine consensu apostolicæ sedis. At consiliiarii isti Ludovici imperatoris, quorum scripta discutimus, fatentur synodum pro cultu imaginum, id est Nicenam secundam, ab Adriano summo pontifice coactam, et probatam, et tamen tum ipsam synodum, tum epistolam ejusdem Adriani ad Constantinum imperatorem pro cultu imaginum, et defensionem ejusdem synodi ab Adriano

A ad Carolum missam examinare, dijudicare, reprehendere non verentur.

Hæc enim sunt ipsorum verba pagina 19: « Primum epistolam domini Adriani papæ, quam quidem pro imaginibus erigendis Constantino imperatori et Helenæ matri ejus ad eorum deprecationem in transmarinis partibus direxit, coram nobis legi fecimus, et quantum nostræ parvitati res patuit, sicut iusto reprehendit illos qui imagines sanctorum temerario ausu in illis partibus infringere et penitus abolere præsumperunt, sic indiscrete noscitur fecisse, in eo quod superstitiose eas adorari jussit, pro qua etiam causa synodum congregari præcepit. » Et infra pagina 21, de defensione Nicenæ synodi ab Adriano edita, sic loquuntur: « Per singula capita in illorum excusationem respondere quæ voluit, non tamen quæ docuit, conatus est, etc. »

Ita nimirum iudicem suum et totius mundi iudicare, pastorem omnium Christi ovium pascere, et doctorem universorum docere non erubuerunt; quæ temeritate nulla major cogitari potest.

CAPUT IV.

Sed fortasse nova aliqua atque recondita testimonia repererunt, quibus freti resistere in faciem apostolico præsuli non reformidarunt. Imo vero notissima et vulgaria, et quæ nihil ad rem faciant, sine ulla ratione vel ordine collegerunt.

Ac, ut exempli gratia pauca discutiamus, primum testimonium sumunt ex libro sancti Augustini de Hæresibus, ubi legitimus Simonem magum jussisse imaginem suam, et Helenæ meretriculæ suæ a discipulis adorari. Atque hanc esse dicunt primam originem adorandarum imaginum. Quasi vero, si de falso cultu agitur, non ante Simonis tempora vituli auri ab Hebræis, et simulacra hominum mortuorum a gentilibus adorata fuerint. Sed Ecclesia catholica non discit cultum rerum sacrarum ab hostibus suis, et si ex eo testimonio liceret colligere non esse Christi et sanctorum imagines venerandas, hæbit eadem ratione colligere, ne ipsum quidem Christum ullo honore dignum esse: propterea quidem impium erat Simonis et Helenæ imagines colere, quod Simon et Helena indignissimi essent qui colerentur.

Sed ridicula plane sunt quæ ex epistola 56 ejusdem Augustini ad Dioscorum testimonia desumpserunt. Ridicula, inquam, si ad id de quo agimus referantur. Quæ namque sanctus Augustinus disputat de imaginibus, quæ a corporibus defunctis in animum penetrant, ut per eas aliquid cernamus, vel cogitemus, ea proferunt isti ad probandum non esse Christi et sanctorum imagines depictas vel sculptas ullo modo colendas. Quæ quam bene cohzereant cum præsentis disputatione, lectoris esto iudicium.

Quid? quod plurima testimonia, quæ summus pontifex Adrianus in epistola illa sua doctissima pro imaginibus posuit, isti rursus allegant, qui contra imagines pugnant.

Quod vero dicunt et nonnullis etiam testimoniis probare nituntur, non esse consuetudinem, vel antiquorum numerum, aut quamlibet vetustatis auctoritatem præferendam veritati; tunc recte diceretur, si probari posset cultum, quem Ecclesia catholica imaginibus exhibet, ex manifesto errore, non ex certa veritate descendere. Sed cum de re aliqua litigatur, multum valere consuetudinem, et venerandam esse antiquitatem, ne ipsi quidem negare possunt: quorum enim tantopere laborarunt in evolvendis antiquitatis monumentis, si nullum probabile argumentum ex antiquitate peti potest? Nonne vident se hoc suo facto contra sua verba pugnare? et re ipsa destruere quod verbis astruere nitentur? Certe si liberet testimonia sancti Augustini, sancti Basilii, aliorumque veterum Patrum in medium afferre, quibus ipsi ex antiquitate vel Ecclesie consuetudine probant ecclesiastica dogmata, nullus finis esset.

Sed quod superat omnem admirationem, illud est, quod multa testimonia profertur pro adoratione crucis, et cum rationem reddere volunt, cur signum, vel lignum crucis adorandum sit, et imagines Christi non sint adorandæ, dicunt eam esse causam, quia Christus in cruce suspensus fuit, non in imagine, et quia per crucem nos redemit, non per imaginem. Quod si refellere voluerit, ne nimis tarditatis lectores existimare videat? Certe enim Christus non in signo crucis, quod in pariete, vel in tabella, vel in ære pingimus, suspensus fuit, neque etiam in ligneis illis crucibus quæ passim cernuntur et adorantur in Ecclesiis, sed in illa una cruce, cujus ista nostra signa, quæ pingimus, vel erigimus, imagines sunt. Cum ergo liceat per adversarios crucis imaginem colere, cur imaginem crucifixi colere non licebit? et si jure crucis adoramus imaginem, quia per crucem redempti sumus a Christo, quæ causa fingi potest cur non jure coli possit imago Christi, qui proprie nos redemit?

At, inquit, nihil manu factum colere fas est. Quid igitur? Lignum vel signum crucis non est manufactum? Codex Evangeliorum, et sacra vasa, quæ horum opinione veneranda sunt, quid sunt aliud nisi opera manuum humanarum? Et tamen verum est, nihil manufactum esse colendum eo genere cultus, quo Deus ipse, qui omnino non est factus, sed omnium rerum factor, colendus est.

Quare poterant collectores isti maximam partem testimoniorum quæ attulerunt omittere, quoniam iis nihil probatur aliud, nisi solum Deum esse colendum cultu patriæ sibi uni proprio, et non esse imagines ita adorandas, ut etiam sacrificia illis offerantur: quæ neque nos negamus, neque sancta Nicæna synodus negavit.

Ac ut vi eas, lector, quantas vires veritas habeat, ipsi quoque qui eam oppugnant non raro vel inviti vel imprudentes eam tenent. Id accidit collectoribus nostris: nam inter alia testimonia colligunt etiam nonnulla, ut probent imagines non esse frangendas, vel injuria afficiendas. Sed in iisdem testimoniis non habetur solum quod ipsi volunt, imagines videlicet non esse afficiendas injuria, sed habetur etiam quod nolunt, afficiendas honore, quod quidem illi collectores aliquando viderunt, et textum audacter corruperunt; aliquando viderunt, et testimonium contra se in ipso suo libello imprudenter reliquerunt.

Prioris rei exemplum habes actione 6 septimæ synodi, ubi allegatur sanctus Gregorius, qui in epistola 5 lib. vii, ad Januarium, reprehendit acriter nonnullos, qui beatæ Virginis imaginem et crucem Dominicam contumeliæ causa ad Judæorum synagogam detulerunt, et mandat Januarii episcopo, ut sublata ex eo loco cum ea qua dignum est veneratione imaginem atque crucem in ecclesiam referat. Hic boni collectores nomen imaginis simpliciter deleverunt vel omiserunt, ne viderentur contra eorum dogma non solum crucem, sed etiam imago beatæ Virginis veneranda, nisi forte librorum errore nomen imaginum sit omisissum.

Jam vero ejusdem synodi actione sexta paulo post ascribunt hæc verba ex epistola synodica Gregorii papæ: « Nos non ob aliud nomen imagines facimus et adoramus, sed pro nobis incarnato Verbo Dei, » etc. Audisne, collector, vocabulum, adoramus? et tamen a se hoc testimonium prolatum est. Sed habemus clariora.

Paulo infra ponuntur hæc verba ex libro sancti Basilii ad Amphilochem de Spiritu sancto cap. 17: « Imaginis honor ad primam formam transit, » etc. Ecce ibi rursus honorem imaginis. Sed ad clarissimam veniamus.

Paulo post afferuntur hæc alia verba ex epistola ejusdem magni Basilii ad imperatorem Julianum. « Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, Deum Patrem, Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, unum Deum, hæc tria adoro et glorifico. Consteo

autem et Filii incarnati dispensationem, et Dei genitricem, quæ secundum carnem eum genuit, sanctam Mariam; suscipio vero et sanctos apostolos, prophetas et martyres, et ad Deum deprecationem. quæ pro eis propitium mihi efficit misericordissimum Deum, pro quo et figuras imaginum eorum honoro et adoro, specialiter hoc traditum est a sanctis apostolis, et non prohibitum, sed in omnibus ecclesiis nostris eorum designari volo historias, etc. » Quid audimus? Sanctus Basilius Magnus ab adversario advocatur testis, et vere testis est omni exceptione major. Is vero palam affirmat se honorare et adorare apostolorum, prophetarum et martyrum imagines. Idque affirmat, dum fidei suæ confessionem edit, ac de rebus non dubiis aut verisimilibus, sed certissimis et exploratis loquitur. Addit vero id ab apostolis traditum, et ab omni Ecclesia susceptum et observatum. Quid, quæso, responderi potest? Auctor gravissimus aperte loquitur, et ejus testimonium ab adversariis profertur. Neque desunt alia testimonia similia in eodem libello, Athanasii, Germani, Leonitii et aliorum, quæ imprudenter ab adversariis contra se et pro nobis, hoc est pro cultu sacrarum imaginum proferuntur. Sed ego brevitati studeo, utque libenter in his refellendis ineptis tempus tero.

CAPUT V.

Sequitur pars tertia, id est epistola Eugenii papæ ad Michaellem et Theophilum ejus filium imperatores, quam epistolam iidem collectores scripsisse videntur: neque enim Eugenius ullam talem epistolam scripsit, sed (ut supra diximus) scripta fuit, ut nomine pontificis mitteretur, si ipse probaret. In qua re cogimur desiderare prudentiam collectorum. Qua enim fronte Romano pontifici præscribere ausi sunt, quid ipsum scribere oporteret? Qua vero fiducia sperare potuerunt, Romanum pontificem scripturam ad Græcum imperatorem contraria illi quæ prædecessores ejus non semel scripserunt?

Sed videamus, si placet, paulo diligentius, aut epistola illa summum pontificem deceat. Omitto autem quod in hoc libello epistola illa caret principio, quod peccatum non primo auctori, sed ei qui nunc demum post tot sæcula libellum hunc in lucem edidit,tribuendum videtur. Nihil etiam quod epistola verbosa est admodum obscura, barbara, imperita: detur enim noc tempori. Taceo denique quod dum conatur tollere repugnantiam quæ in verbis Gregorii esse videbatur, tanto se magis involvit, quanto magis conatur evolvere. Sed tria quædam tacitus præterire non possum. Primum enim facit hæc epistola pontificem summum, adulatorem imperatoris imprudentissimum, dum ita loquitur: « O venerandi mundi princeps, cum universa sancta Dei, quam Domino disponente et committente gubernatis, Ecclesia. » Et infra: « Propter adunandam, quam Domino Deo ordinante regitis, Ecclesiam. » Quæ scædior adulatio? Michael Balbus interfecto legitimo imperatore, cum esset ipse pro sceleribus suis jam morti adjudicatus, tyrannice invasit imperium, et pontifex maximus affirmabit, Deo disponente, committente, et ordinante, hunc ipsum Balbum gubernacula suscepisse, non solum imperii, sed etiam Ecclesiæ. Et si Ecclesia Dei ab ipso Deo gubernanda imperatori tradita est, quid faciunt in Ecclesia episcopi? quid ipse summus pontifex? « Imperator (inquit sanctus Ambrosius) in Ecclesia est, non supra Ecclesiam; filius Ecclesiæ, non rector; ovis, non pastor. » Et sanctus Joannes Chrysostomus diacono suo dixit: « Si is qui diademate coronatur indigne adeat ad sacra mysteria percipienda, (ohibe et coerce; majorem tu illo habes potestatem. »

Deinde in eadem epistola non semel repetitur hoc argumentum: « Si nulla unquam picta vel ficta fuisset imago, nihil periret de fide, spe, et charitate, quibus ad regnum pervenitur æternum. » Et tamen propter imagines orta est dissensio et divisio in Eo-

clesia, turbata pax, charitas violata: et non animadverterunt, qui eam epistolam nomine summi pontificis scribunt, eo argumento non solum effici (si quid tamen efficitur quod mox videbimus) imagines omnino de medio esse tollendas, quod ipsi nolunt. Nec tamen argumentum illud aliquid valet.

Quamvis enim nihil periret de fide, spe et charitate, si nulla picta vel ficta esset imago, tamen quando picta vel ficta est, percat in fidem, qui eam negat esse venerandam, quoniam honor imaginis ad prototypum refertur, quod venerandum esse fides docet, et adversarius non negat. Et potest hoc ipsum similitudine illustrari. Si libellus aliquis divinæ Scripturæ, ut Epistola ad Philemonem, non exstaret, nihil deperiret de fide, spe, et charitate: et tamen quia nunc exstat, qui eam negaret esse cum veneratione suspiciendam, peccaret in fidem, et si propterea dissensionem orirentur, non esset Epistola abjicienda, sed imperitia dissidentium coarguenda et instruenda.

Postremo in eadem illa epistola reprehenditur Constantinus, et mater ejus Irene, quod edicto suo jusserit sacras imagines juxta concilii generalis decretum, cum veneratione esse habendas. Quæ sane reprehensio a summo pontifice, nisi plane amente, scribi non potuit. Quid enim? Adrianus papa Constantium et Irenen summis laudibus effert, quod sacrarum imaginum religioso cultu faveant, et Adriani successor Eugenius eosdem imperatores ob causam eandem reprehendit? Et quæ major stultitia fingi potest, quam ut summus pontifex moleste ferre se dicat, quod ab imperatore decreta conciliorum generalium a sede apostolica approbata servantur ac defendantur?

Sed si parum prudentes collectores fuerunt, non fuit inconstans apostolicæ sedis antistes: permansit enim in iis quæ prædecessores non sine magna deli-

berationis maturitate statuerant. Nam neque Eugenius eam epistolam misit: et paulo post Adrianus II synodum œcumenicam octavam Constantinopoli celebrandam curavit, in qua synodus septimana de cultu imaginum iterum approbata est. Denique Anastasius Bibliothecarius Romanus in præfatione VII synodi ad Joannem VIII pontificem, qui Adriano II proxime successerat, scribit in eadem sententia fuisse omnes Romanos pontifices. « Quæ, inquit, super venerabilium imaginum adoratione præsens synodus docet, hæc et apostolica vestra sedes, sicut nonnulla scripta innuunt, antiquitas tenuit, et universalis Ecclesia semper venerata est, et hactenus veneratur, quibusdam duntaxat Gallorum exceptis, quibus utique nondum est horum veritas revelata. »

CAPUT VI.

Restat pars ultima, hoc est epistola Ludovici imperatoris ad Eugenium pontificem, et altera ejusdem Ludovici ad Jeremiam et Jonam episcopos: in quibus nihil observandum occurrit, nisi quod in eis quædam dicuntur, quæ redolere videntur fraudes recentium hæreticorum. Unde veniit in mentem suspicari de forte vel totus hic libellus sit confictus, vel, quod est credibilis, depravatus, et auctus ad invidiam Romanæ Ecclesiæ conciliandam.

Sed sive sit verus liber, sive confictus, sive partim sincerus, partim adulterinus, illud unum constat non esse librum dignum in quo legendo tempus contematur. Titulus falsus, dictio barbara, sententiæ insulæ, ordo perversus, eorundem testimoniorum crebra repetitio, facile potuissent persuadere typographo, si is commune commodum, et non proprium lucrum spectasset, ut sibi ab edendo ejusmodi opere temperaret.

(De eadem pseudosynodo Parisiensi plura scribit Baronius annis 824 et 825.)

CONVENTUS PARIENSIS,

EXCELLENTISSIMIS AC VICTORIOSISSIMIS DEOQUE AMABILIBUS AUGUSTIS

DOMINIS HLUDOWICO ET HLUDHARIO IMPERATORIBUS.

Nos servitiæ fidelissimi oratores vestri, qualiter proximis Kalendis Novembris apud Parisiorum urbem juxta præceptum vestræ magnitudinis in unum convenimus, qualiterque de negotio a vestra pietate nobis injuncto, de causa videlicet imaginum, egerimus, a l memoriam vestræ celsitudinis reducimus. Sed ut melius nobis manifestum fieret, ob quam causam vestra pietas, quæ erga Dei sanctæque suæ Ecclesiæ amorem ardentissime flagrat, ad hoc inquirendum primum accensa fuerit, necessarium duximus, initium hujusce rei cognoscere, et ideo primum epistolam domini Adriani pape, quam pridem pro imaginibus erigendis Constantino imperatori et Herenæ matri ejus ad eorum deprecationem in transmarinis partibus direxit, coram nobis legi fecimus, et quantum nostræ parvitati res patuit, sicut juste reprehendit illos, qui imagines sanctorum temerario ausu in illis partibus confringere, et penitus abolere præsumperunt, sic indiscrete noscitur fecisse in eo, quod superstitione eas adorare jussit; pro quarum etiam causa synodum congregari præcepit, et sua auctoritate sub jurjurando censuit, ut erigerentur, et adorarentur, et sanctæ nuncuparentur, cum eas erigere licitum, adorare vero nefas sit. Inserunt etiam in eadem epistola quædam testimonia sanctorum patrum, quantum nobis datur intelligi, valde absona, et ad rem de qua agebatur, minime pertinentia.

Ex hujus namque epistolæ textu, imperator et cle-

rus, simulque et populus, auctoritatem sumentes synodum fecerunt, in qua sicut illi multum deviarunt, qui imagines sanctorum in illa alia synode, quæ sub Constantino avo memorati Constantini facta est, penitus abdicandas esse decreverunt, sic isti non mediocriter erraverunt, qui eas non solum coli et adorari, et sanctas nuncupari sanxerunt, verum etiam sanctimoniam ab eis se adipisci professi sunt. Et ut id verum esse quod nitebantur astruere, demonstrarent, quædam sanctarum Scripturarum testimonia et sanctorum Patrum dicta ad suam superstitionem errorem confirmandum violenter sumpserunt, et eisdem suo operi incompetentem aptaverunt, quoniam non eo sensu quo dicta, nec eo intellectu, quo a sanctis Patribus exposita ab illis esse produuntur prolata vel intellecta.

Eandem porro synodum cum sanctæ memoriæ genitor vester coram se suisque perlegi fecisset, et multis in locis, ut dignum erat reprehendisset, et quædam capitula, quæ reprehensioni patebant, prænotasset, eaque per Angilbertum abbatem eidem Adriano papæ direxisset, ut illius judicio et auctoritate corrigerentur, ipse rursus favendo illis, qui ejus instigatione tam superstitione tamque incongrua testimonia memorato operi inseruerant, per singula capitula in illorum excusationem respondere quæ voluit, non tamen quæ decuit, comatus est. Talis quippe quædam sunt, quæ in illorum objectionem opposuit, quæ re-

mota pontificali auctoritate, et veritati et auctoritati refragantur. Sed licet in ipsa objectionibus aliquando absona, aliquando inconvenientia, aliquando etiam reprehensione digna testimonia defensionis gratia proferre nisus sit, in fine tamen ejusdem apologie sic se sentire et tenere et predicare ac precipere de his quæ agebatur, professus est, sicut a beato papa Gregorio institutum esse constabat. Quibus verbis liquido colligitur, quod non tantum scienter, quantum ignoranter, in eodem facto a recto tramite devaverit. Nisi enim in conclusione objectionum suarum retinaculis veritatis, beati scilicet Gregorii institutis, astrictis, iter devium præcavisset, in superstitionis præcipitum omnino labi potuisset.

His igitur pro captu ingenii animadversis et intellectis, ut plenius etiam nobis cuncta patecerent, fecimus epistolam non is relegi, quam vobis legati Græcorum anno præterito d. tulerunt. Venerabilis namque Freulfus episcopus subtiliter prudenterque, qualiter ipse et Adegarius socius illius, de hac re cum domino apostolico et cum venerandis episcopis et ministris illius egissent, viva voce parvitati nostræ innotuit. Sed cum prudenti relatu illius cuncta cognovissemus, qualiter partim veritatis ignoŕantia, partim pessimæ consuetudinis usu hujus superstitionis pestis illis in partibus inolevisset, et priora et posteriora studiosissime considerassemus, intelleximus, quantum nobis res patuit, quo zelo ad hæc consideranda vestra sancta devotio excitata fuerit. Non enim ignovimus animum vestrum magno lætudio posse affici, cum illos a recto tramite quoquo modo conspiciatis deviare, qui summa auctoritate præditi, deviantes quosque debuerant corrigere. Illo nempe zelo accensis estis, do quo beatus Paulus apostolus dicit: *Quis scandalizatur, et ego non uror (II Cor. xi)*? Cum enim duos in periculo constitutos conspexistis, et a via regia declinantes, unum scilicet ad sinistram in abruptum confringendarum imaginum prolapsum, alterum vero ad dexteram in superstitionem videlicet earundem imaginum adorationem proclivem, voluistis vos affectu pietatis medium opponere, et utriusque partis morbo salutiferam medicinam conferre.

Sed quoniam maximum vobis in eo obstaculum erat, eo quod pars illa quæ debebat errata corrigere, suaque auctoritate hujusce superstitionis errori obniti, ipsa prorsus eidem superstitioni non solum resistere, verum etiam incauta defensione contra auctoritatem divinam et sanctorum patrum dicta nichatur suffragari, aperuit vobis Dominus ostium juxta optatum vobis desiderium, ut licentia volis ab eadem triberetur auctoritate tantæ rei cum vestris querendi familiariter veritatem, ut quoniam inerat vobis voluntas consulendi, et deerat auctoritas querendi, ejus auctoritate quereretis veritatem, cujus auctoritas deviare videbatur ab ipsa veritate, quatenus sancto vestro desiderio ac vigilantia studio veritas patefacta, dum se in medium ostenderet, etiam ipsa auctoritas volens nolensque veritati cederet atque succumberet. Verum quoniam fratrum salus non est negligenda, et eminentis auctoritas non est facile reprehenda, visum est extremitati nostræ, ut omnis vestræ serenitatis sermo ad illos specialiter ex apostolicarum auctoritate litterarum dirigatur, quorum primum causa ad hæc querenda estis excitati, et quicquid reprehensione in utrisque partibus dignum cognoscitur, ad illorum personam potius referatur, qui libere admoneri possunt, et quorum scandalum, si pro veritate ortum fuerit, facilius tolerari potest.

Credimus itaque, quod illos reprehendendo, illisque compatiente, istos vero demulcendo, laudando et præferendo, eorumque auctoritatem magnis laudum præconiis efferendo, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ condignam laudem deferendo, veritatem tamen ex testimoniis sanctarum Scripturarum et sententiis sanctorum Patrum in medium proferendo, et veraciter sobrieque exponendo, poterit vestra sanctissima devotio, sicut optat, utrisque consulere.

A Sic quippe refragator vinculis veritatis modo blandiendo, modo honorando, modo secundum rationem veritatem demonstrando subtiliter astrictus, non audebit aliter docere, quam quod veritas habet, nec poterit aliter tenere, quam quod veritas habet, nec poterit aliter tentare quam quod veritatis documenta aliis tenendum tradiderit.

Tali nempe modo visum est nostræ mediocritati, ut utriusque partis saluti commodissime prodesse, magnamque vobis a Domino remunerationem hujus rei gratia præparare possitis. Credimus sane, quia quanquam aliqua ex parte superstitiosam sibi consuetudinem forte vindicare velint, nullatenus tamen ab eadem sede aliter quam auctoritas et veritas se habet, mandare in aliquam partem præsumet. Verbitur siquidem, potestatem vestram, auctoritatem sedis, et testimonia veritatis. Cum igitur a vestra sancta devotio ita perfecta fuerint, licet, quod non optamus, in aliquo aut isti aut illi deviare voluerint, et vestram saluberrimam admonitionem, quæ tota ex auctoritate veritatis profertur audire contempserint, non minor ob id vobis a Domino recompensatio fiet, quia totum secundum verba beati Eliæ prophete, *quod vestrum fuit facere studuistis (III Reg. xix)*.

B Nos denique servi vestri, sicut superius præmissum est, in unum convenientes, et de nobis injunctis pro captu intelligentiæ nostræ familiariter conferentes, testimonia ex auctoritate divina et sententias sanctorum patrum, quas prout tenoris angustia pervenit, collegimus, et coram nobis legi fecimus, et quicquid in his de negotio, de quo agitur, necessarium aptumque judicavimus, et in unum congerere studuimus, vestraque imperiali potentie per venerabiles viros Haligarium et Amatrium dirigere præsumpsimus, ut videlicet vestra a Deo vobis collata sapientia ex his eligat, quicquid necessarium dignumque ad idem negotium pertinens judicaverit. Obsecramus itaque humiliter abundantissimam pietatem vestram, ut non nolis ascribatur, quicquid ibi minus aut indecens, aut... inventum fuerit. Verum enim factum, quia angustia temporis præpediente, nec quanta volumus, nec quanta potuimus, collegimus, sed tantum vestris sacris jussionibus, ut decet et oportet, totis visibus parere cupientes, quæ parvo in tempore ad manus nobis occurrere potuerunt, breviter collegimus, et huic operi usque ad vestram agacissimam examinationem inservimus. Nam quidam nostrorum de longe venientes non habuerunt spatium temporis querendi; quidam vero nec causam, pro qua ad hunc conventum venire jussi sunt, donec pervenerunt, veraciter nosse potuerunt. Modicum namque infirmitate, in qua diutissime laborat, detentus venire nequivit.

C Scit itaque plenissime excellentia vestra, quia illud, quod per omnes catholicorum libros indagari necessitas urget, proxi temporis spatio ad legendum indiget. Nam si sufficiens spatium temporis nobis tributum fuisset, tanta Domino opitulante poteramus colligere, quæ huic operi copiose poterant abundare. Tamen in his quæ collecta sunt, summam hujus negotii de quo agitur, discrete comprehensam esse juxta auctoritatem divinam et sanctorum patrum sententias arbitramur, ita videlicet, ut unusquisque fidelis ea perlegens animadvertere queat, quod imagines sanctorum stulta presumptione non sunt confringendæ, et ad injuriam sanctorum abolendæ, et penitus despiciendæ nec assertionem superstitionis colendæ aut adorandæ, sed potius hujusmodi superstitione remota, juxta veram religionem memoria et amoris causa, ob recordationem eorum quorum imagines habendæ, sicut a beatissimo Gregorio salis catholice perspicueque dictum declaratur.

D Quia igitur nos his, qui in sacra sede beati Petri apostoli resident, dignam honoris reverentiam jure tribuendam non dubitamus, et illorum erga imagines superstitiosam venerationem quidam visu, omnes vero aliorum relatu novoscimus, volumus primum con-

tra illos sententias ponere, quod imagines præsumptiosas temeritate confringere præsumperunt, quatenus inde isti animati aliorum errata valentius vobiscum corrigerent, et ad suam superstitionem cognoscendam veritatis testimonia suscipienda animam facilius fleterent. Sicut igitur nobis videtur, et superius præmisimus, aperte sermo vestræ correctionis contra illos usquequaque dirigi potest, a quibus vobis illa epistola quam relegimus directa esse cognoscitur, quoniam ejus textu utramque partem reprehensione dignam demonstravit, et illam scilicet quæ indebito ac supersticioso cultu imagines venerabatur, et illam, quæ ab inferioribus locis easdem imagines evertere ac delere præcepit. Et ideo credimus, quanquam cætera alia secundum auctoritatem veritatis, sicut in suis scriptis continetur, idem imperator fecerit, propter hoc tamen factum quosdam illarum partium infirmos scandalizasse, nec non quosdam nostræ urbis Romanæ perturbasse.

Ad exaltationem et pacem sanctæ suæ Ecclesiæ benignissimam Deoque amabilem, ac Christianæ religionis necessariam dominationem serenitatis vestræ Dominus Jesus Christus incolumem dextera suæ pietatis tueri, ac felici protectione per immensum conservare, et post hujus vitæ cursum supernis civibus consortem dignetur efficere.

CAPUT PRIMUM.

Congruum necessariumve judicavimus primum sententias sanctorum patrum colligere contra eos qui imagines non solum ab ædificiis, sed etiam a sacris vasis indiscrete abolere præsumunt.

Ex libro Eusebii ecclesiasticæ Historiæ VII, cap. 45 : « Verum quia urbis hujus fecimus mentionem, justum videtur commemorare etiam illud in ea gestum quod historia dignum duximus, mulierem quam sanguinis profluvio laborantem a Salvatore curatam Evangelia tradiderunt, hujus urbis civem constat fuisse, domusque ejus in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus vero domus ipsius basis quædam in loco editiore collocata monstratur, in qua mulieris ipsius velut genibus provolutæ palmasque simpliciter tendentis imago ære videtur expressa. Astat vero alia ære nihilominus fusa statua habitu virili, stola completa circumdata, et dexteram mulieri porrigens; hujus ad pedem statua, e basi herba quædam nova specie nascitur, quæ cum exorta fuerit, excrescere usque ad stolæ illius ærei indumenti fimbriam solet, quam cum summo vertice crescere herba contigerit, vires inde ad dispellendos omnes morbos languoresque conquirat, ita ut quæcumque illa fuerit infirmitas corporis, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino virium gerens, si antequam æræ fimbriæ summitatem crescendo contingerit decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Jesus formatam tradebant, quæ permansit ad nostra usque tempora, sicuti ipsi oculis nostris inspeximus, et nihil mirum si hi, qui ex gentibus crediderunt, pro beneficiis quæ a Salvatore fuerant consecuti, hujusmodi velut munus videbantur offerre. Cum videamus etiam nunc et apostolorum Petri et Pauli vel ipsius Salvatoris imagines designari, tabulisque depingi, sed et antiquas ipsorum imagines a quibusdam conservatas nos vidimus. Quod mihi videtur ex gentili consuetudine indifferenter observatum, quod ita soleant honorare quos honore dignos duxerunt: insignia etenim veterum reservari ad posterorum memoriam, illorum honoris, horum vero amoris indicium est. »

In Actibus Silvestri papæ leguntur apparuisse Constantino imperatori in visione apostoli sanctus Petrus et Paulus, eique ita dixisse: Quoniam flagitiis tuis posuisti terminum, et effusionem innocentium sanguinis horruisti, missi sumus a Christo illorum

• De Natali sancti Felicis Nolani.

A Domino, dare tibi sanitatis recuperandæ consilium. Audi ergo monita nostra, et fac quæcumque indicamus tibi. Silvester episcopus civitatis Romanæ ad montem Syraci persecutiones tuas fugiens, in cavernis petrarum cum suis clericis latebram fovet. Illic cum ad te adduxeris, iste tibi pietatis piscinam ostendet, in quam dum te tertio merseris, omnis te valetudo ista deseret lepræ. Quod dum factum fuerit, hanc vicissitudinem tuo Salvatore compensa, ut omnes jussu tuo per totum orbem Romanum ecclesiæ restaurantur, tu autem in hac parte purifica te, ut relicta superstitione idolorum, Dominum unum, qui solus et verus est, adores et excolas, et ad ejus voluntatem attingas. Exurgens itaque a somno, statim convocat eos qui observabant palatium, et secundum tenorem somnii sui, misit ad montem Syraci, ubi sanctus Sylvester in cujusdam Christiani agrum persecutionis causa cum suis clericis receptus lectionibus et orationibus insistebat. Ac ubi

B militibus se conventum vidit, credidit se ad martyrii coronam evocari. Et conversus ad clerum qui cum eo erat dixit: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Proficiscus itaque ut dictum est, pervenit ad regem, cui nuntiatus cum tribus presbyteris et duobus diaconibus ingressus dixit: Pax tibi et victoriæ de celo ministrentur. Quem cum rex alacri animo et vultu placidissimo suscepisset, omnia quæ illi facta, quæ dicta sunt, quæ etiam relata secundum textum superius comprehensum exposuit. Post finem vero narrationis suæ, percontabatur qui isti essent dii Petrus et Paulus qui illum visitarent, ob quam causam salutis suæ ejus latebram detexissent. Sylvester respondit: Illos quidem Dominus noster sibi idoneos servos Christi et apostolos elegit ab eo missos ad invitationem gentium, ut credentes salutem consequantur. Cumque hæc et his similia Augusto diceret papa, interrogare cepit Augustus utrumnam istos haberet aliqua imago expressos, ut ex pictura disceret hos esse quos revelatio docuisset. Tunc sanctus Sylvester missa diacone imaginem apostolorum exhiberi præcepit, quam imperator aspiciens ingenti clamore cepit dicere ipsos esse quos viderat, nec debere jam differre episcopum ostensionem piscinæ, quam istos promississe suæ salutis memorabat. »

C Joannes Chrysostomus, in homilia de superscriptione psalmi quinquagesimi: « Pictores imitantur arte naturam, et colores coloribus permiscentes visibiles corporum depingunt imagines, et faciunt homines, et animalia, et arbores, et reges, et rusticos, et barbaros, et pugnas, et rixas, torrentes sanguinum, et lanceas, et loricas, et scuta, et sedem regalem, et imperatorem sedentem, et barbarum subditum, et gladium acutum, et fluvios decurrentes, et campos variis floribus adornatos, et omnia quæ videntur per artem imitantes, mirabilem historiam videntibus præstant. »

D Paulinus lib. IX.

Nunc volo picturas fucatis agmine longo
Porticibus videas pauloque supina fatiges.
Colla reclinato dum perlegas omnia vultu.
Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris,
Non vacua fidem sibi pascit imagine mentem.
Omnia namque tenet serie pictura fideli,
Quæ senior scripsit per quinque volumina Mosca,
Quæ gessit Dominus signatus nomine Jesus.

Et post pauca :

Fortè requiratur quam ratione gerendi,
Sed sit hæc nobis sententia pingere sanctas
Raro domus animantibus assimulat?
Accipe et paucis tentabo exponere causas.
Quos agit huc sancti Felicis gloria cœtus
Obscurum nulli; sed turba frequentior his est

Rusticitas non cassa fide neque docta legendi.
 Hæc assueta diu sacris servire profanis,
 Ventre dum tandem convertitur advena Christo,
 Dum sanctorum opera in Christo miratur aperta,
 Cernite quam multi comeant ex omnibus agris,
 Quamque pie rudibus decepti mentibus errent.
 Longinquas liquere domos, sprevere ruinas,
 Non gelidi fervente fide, et nunc esse frequentes
 Per totam vigiles extendunt gaudia noctem,
 Lætitia somnos, tenebras funalibus arcant.

Et paulo post :

Dum fallit pictura famem sanctasque legendi
 Historias, castorum operum subrepat honestas,
 Exemplis inducta piis potatur hianti
 Sobrietas, nimii subeunt oblivia vini,
 Dumque diem ducunt spatio majore ruentes
 Pocula rarescunt, quia per miracula tracto
 Tempore jam paucæ subeunt epulantibus horæ.

Et infra :

De Genesi precor hunc orandi collige sensum.
 Ne maneant terrenus Adam, sed virgine terra
 Nascar et exposito veteri nova former imago.

Beatus Gregorius Nyssenus episcopus, inter cætera, ubi de Abraham sermonem instituit : « Vidi, inquit, imaginem passionis, et non sine lacrymis visionem præteritæ, opere artis ad faciem deducens historiam, etc. »

Item idem in interpretatione Cantici canticorum : « Qui, inquit, imaginem conspicit, ex eadem arte per colores completam tabulam, non tinctionis præfert contemplationem, sed ad visionem depictam conspicit tantummodo, quam per colores magister demonstravit. »

Augustinus in lib. xvi de Civit. Dei : « Quosdam sine cervice oculos habentes in humeris, et cætera hominum, quasi genera hominum, quæ in maritima platea Carthaginis musitio putæ sunt, ex libro de prompta vel curiosioris historia. » — Item ipse post pauca : « Quapropter aut illa quæ et alia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt, aut si sunt, homines non sunt, apparet liquido, quoniam sicut per picturam utiles et veræ recordationes ad memoriam aliquando redeunt, quæ compunctionem ingerant, ita et jam nocivæ falsæ, humanis mentibus semper imagines ludificando ingerunt. »

Item Augustinus in libro de decem Chordis, inter cætera, sic ait : « Quomodo facio ipsi Domino injuriam? corrumpis teipsum. Et unde facio injuriam Domino, quia corrumpo meipsum? Unde tibi facio injuriam, qui volerit forte lapidare tabulam tuam pictam, in qua tabula imago tua est, in domo tua inaniter posita ad vanum honorem tuum, nec sentiens, nec loquens, nec videns, si quis illum lapidet, nonne tibi facit contumeliam? »

In libr. Tripartitæ Historiæ, lib. x, cap. 30 : « Neque enim sanctus Paulus dum venisset Athenas, et civitatem repletam idolis conspexisset, aras ab illis honoratas destruxit, sed ratione ignorantiam redarguit, veritatis jura monstravit. » — Item in eodem libro vi : « Illud quoque quod sub Juliano provenit, narrare non sileo. Fuit enim signum quidem virtutis Christi, et judicium contra principem iracundiæ Domini. Cum enim agnovisset in Cæsarea Philippi civitate Phœnicæ, quam Paneam vocabant, insigne Christi esse simulacrum, quod sanaanis liberata profluvio constituerit, eo deposito, suam ibi statuam collocavit. Quæ violento igne de cælo cadente, circa ejus pectus divisa est, ut caput cum cervice una parte dejectum atque in terra fixum, reliqua vero pars hactenus restitit, atque fulminis indicia reservavit. Statuam vero Christi tunc quidem pagani trahentes confraxerunt. Postea vero Christiani colligentes in ecclesiam recondiderunt, quod hactenus reservatur. »

A

CAPUT II.

Nunc qualis discretio sit tenenda erga sanctorum imagines habendas et historiarum picturas, sanctissimi et egregii atque admirabilis totiusque catholice Ecclesiæ doctissimi viri beati Gregorii papæ sequentia dicta declarant.

Scribit autem ad Serenum Massiliensem episcopum : « Indico, inquit, ad nos dudum pervenisse, quod frater Nitauram [fraternitas vestra], quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ecclesiis imagines confregit atque projecit. Et quidem zelum vos, ne quid manu factum adorari possit, habuisse laudavimus, sed frangere easdem imagines non debuisse judicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas, et illa servare, et ab eorum adoratu populum prohibere debuit, quatenus et litterarum nescii haberent, unde scientiam historiæ colligerent, et populus in picturæ adoratione minime peccaret. »

B

Item idem ad eundem : « Perlatum, inquit, siquidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imagines, sub hac quasi excusatione ne adorari debuissent, confringeres. Et quidem quia eas adoro vetuisses omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud, vel illud te debuit revocare, ut despectis aliis fratribus solum te sanctum et esse crederes sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud picturæ historia quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiois præstat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quid sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt. Unde præcipue gentibus pro lectione pictura est, quod magno opere ab te, qui inter gentes habitas, attendi decuerat, ne dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit, quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum, et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretione condidisses, sine dubio et ea quæ intendebas, salubriter obtinere, et collectum gregem non dispergere, sed potius ratione congregare, ut pastoris in te merito nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Hinc autem dum in hoc animi tui incaute nimis motus exsequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communionem suspenderet. Quando ergo ad ovile Dominicum errantes oves adducas, qui quas habes detinere non prevales? Proinde hortamur ut vel nunc studeas esse sollicitus, atque ab hac te præsumptione compescas, et eorum animos, quos a tua disjunctos unitate cognoscis, paterna ad te dulcedine, omni adnusu, omnique studio revocare festines. Convocandi enim sunt diversi Ecclesiæ filii, et eisque Scripturæ sanctæ testimoniis ostendendum, quia omne in manu factum adorare non liceat, quoniam scriptum est : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi serves* (Deut. vi, Matth. iv). Ac deinde subjungendum, quia picturæ imaginum, quæ ad edificationem imperiti populi factæ fuerant, ut nescientes litteras, ipsam historiam intendentes quod dictum sit discere, transisse in adorationem videras. Idcirco commotus es, ut eas imagines frangi præciperes, atque eis dicendum, si ad hanc instructionem, ad quam imagines antiquitus factæ sunt, habere vultis in ecclesiis, eas modis omnibus et offerri, et haberi permittas. At judica quod non tibi ipsa visio historiæ, quæ pictura teste paudebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quæ picturis fuerat incompetentem exhibita, atque in his verbis eorum mentes demulcens eos ad concordiam tuam revoca. Et si quis imagines facere voluerit, minime prohibe; adorare vero imagines omnimodis devita. Sed hoc sollicite fraternitas tua

admoneat, ut ex visione rei gestæ ardorem compunctionis percipiant, et in adorationem solius omnipotentis sanctæ Trinitatis humiliter prosternantur. »

Item idem ad Januarium episcopum : « Judæi, inquit, de civitate vestra huc venientes, questi nobis sunt quod synagogam eorum, quæ Taralis sita est, etc., Petrus, qui ex eorum superstitione ad Christianam fidei cultum Domino volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam indiscipline, sequenti die baptismatis sui, hoc est, Dominica ipsa festività paschali cum gravi scandalo sine vestra occupaverit voluntate, atque imaginem illic genitricis Domini nostri, et venerandam crucem vel birrum albam, qua fonte surgens indutus fuerat, apposuisset. » — Et post pauca : « Considerantes, inquit, hac de re vestre voluntatis intentum, ac magis iudicium, his hortamur affectibus, ut sublata exinde cumea, quia dignum est veneratione, imagine atque cruce debeatis, quod violenter ablatum est, reformare. »

Item idem ad Secundium servum Dei inclausum : « Imagines, inquit, quas a nobis tibi dirigendas per Dulcillum diaconum tuum rogasti. . . valde nobis tua postulatio placuit, quia illum in corde tota intentione quæris, cujus imaginem præ oculis habere desideras, ut visio corporalis quotidiana reddat exortum, ut dum picturam vides, ad illum animo inardescas, cujus te imaginem videre consideras. Abs re non facimus, si per visibilia invisibilia demonstramus. Sic homo qui alium ardentem videre desiderat, aut sponsam amando desiderat, quam videre conatur, si contingit eam ad balneum ire, aut ad ecclesiam procedere, festinus in via se præparat, ut de visione hilaris recedat. Scimus quia tu imaginem Salvatoris nostri ideo non petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem Filii Dei, ut in ejus amore recalescas, cujus te imaginem videre consideras. Et nos quidem non quasi autem divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum aut passum, vel in throno sedentem recordamur, et dum nos ipsa pictura quasi scriptura ad memoriam Filium Dei reducimus, animum nostrum, aut de resurrectione lætificat, aut de passione mulcet. Ideoque direximus tibi syrtias duas, imaginem Salvatoris, et sanctæ Mariæ Dei genitricis, beati Petri et Pauli apostolorum per supradictum filium nostrum diaconum, et unam crucem cum clavo pro benedictione, ut ab ipso maligno defensus sis, cujus sancto ligno te esse munitum credis. »

CAPUT III.

Hæc contra eos qui imagines sanctorum abominando evertunt, breviter dicta sufficere credimus. Nunc contra eos, qui indebito cultu eas colunt, et adorant, et sanctas nuncupant, et sanctimoniam se per eas assequi fatentur, sicut in illa synodo Græcorum insertum invenimus, sanctorum Patrum dicta adnectendo subjecimus. Sed unde primum adorandarum imaginum origo inoleverit, ponere necessarium judicavimus.

Scribit itaque beatus Augustinus in libro de diversis Hæresibus : « Simoniani a Simone Mago, qui baptizatus a Philippo diacono, sicut in Actibus apostolorum legitur, pecunia voluit a sanctis apostolis emere, ut etiam per impositionem manuum ei daretur Spiritus sanctus. Hic magicis fallaciis deceperat multos. Docebat autem detestandam turpitudinem indifferenter utendi feminis, nec Deum mundum fecisse dicebat; negabat etiam carnis resurrectionem, et asseverabat se Christum, idemque Jovem se credi volebat. Minervam vero meretricem quamdam Helenam, quam sibi sociam scelerum fecerat, imaginesque et suam et Helenæ discipulis suis præbebat adorandas, quas et Romæ tanquam deorum simulacra auctoritate publica constituerat : in qua urbe apostolus Petrus cum vera virtute Dei

A omnipotentis exstinxit. » — Item idem post pauca : « Sectæ Carpocratæ fuisse creditur quædam Marcellina, quæ colebat imaginem virorum et Pauli, et Homeri, et Pythagoræ, adorando incensumque ponendo. »

Item ipse in epistola ad Dioscorum, inter cætera : « Demonstrat quondam Epicurus per imagines plures se finxisse et suis tradidisse. Democritus etiam juste reprehenditur, qui per imagines quamvis aliter quam Epicurus sentiret, ad interiorum cultum pervenire arbitratus est. » — Item post pauca : « De Epicuro, quæ tamen ut cogitet, imagines dictæ ab ipsis rebus, quas atomis formari putat delibere, atque in animum introire subtiliores quam sentit ille imagines, quæ ad oculos veniunt. Nam et videnti causam hanc esse dicit quasdam imagines, ita ut universum mundum complectantur extrinsecus. » — Item post pauca : « Ille quare non vidit, non opus esse, nec fieri posse, ut incorporeis animas, adventu atque contractu corporearum imaginum cogitet, de visu certe oculorum ambo pariter redarguuntur. »

Item ipse in lib. viii de Civitate Dei : « Ermes Ægyptius, quem Trismegiston vocant, sensit ita et scripsit : « Quoniam ergo proavi nostri increduli, et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenerunt artem qua efficerent deos, cui inventæ adjunxerunt virtutem de mundi natura convenientem, eamque miscerent, quoniam animas facere non potuerunt, evocantes animas demonum vel angelorum, eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola, et bene faciendi et male, vires habere potuissent. »

Item ipse in epistola ad Marcellinum : « Quando primum insuevit exercitus populi Romani amare, portare signa, tabulas pictas, vasa cæclata, mirrica, privatim et publice rapere, tunc cepit perire laudabile illud decus salusque reipublicæ. »

C Item ipse in libro vii de Civitate Dei. « Unum verum Dominum, id est, omnis animæ corporisque Creatorem, colere quisque contendat, non ideo peccat, quia non est colendus quem colit, sed quia colendum, non ut colendus est colit. Qui vero et rebus talibus, id est, turpibus et sceleratis, et non Dominum verum, id est, animæ corporisque factorem, sed creaturam, quamvis non vitiosam colit, sive illa sit anima, sive corpus, sive anima simul et corpus, bis peccat in Dominum, quod et pro ipso colit, qui non est ipse, et talibus rebus colit, quibus nec ipse colendus est. » — Et paulo post : « Unde remotis constat ambagibus nefarius demones atque immundissimos spiritus hac omni civili theologia invisentis stolidis imaginibus, et per eas possidendis, et jam stultis cordibus invitatos. »

CAPUT IV.

Hæc de initiis adorandarum imaginum dicta sint. Nunc vero quid nostri doctores de indebito superstitionis cultu sentiant, breviter exsequendum est.

Origenis in Homilia 8 de initio Decalogi, inter cætera : « Ego sic arbitrator accipiendum quod verbi causa, si quis in quolibet metallo auri, vel argenti, vel ligni, vel lapidis facit speciem quadrupedis, alijusve serpentis vel avis, et statuat illam adorandam, non idolum, sed similitudinem fecit, vel etiam si picturas ad hoc ipse statuat, ipse nihilominus similitudinem scæcis dicendum est. » — Et infra « Sermo Dei universa complectens simul abjurat et alijcit, et non solum fieri idolum vetat, sed et similitudinem omnium, quæ in terra sunt, et in aquis, et in cælo; addit autem et dicit : *Non adorabis ea neque coles* (Exod. xx) : aliud est colere, aliud adorare. Potest quis et interdum et invitatus adorare, sicut nonnulli regibus adulantes, cum eos in hujusmodi studia deditos viderint; adorare se simulant idola cum in corde ipsorum certum sit quia nihil sit idolum. Colere vero, est toto vis affectu et studio man-

cipare. Utrumque ergo resceat sermo divinus, ut neque affectu colas, neque specie adores. »

Hieronymus in expositione Dauidis prophetae : « Notum sit tibi, inquit, rex, quia deos tuos non colimus, et statuas aeream quam erexit non adoramus, sive statuas, ut Symmachus, sive imaginem auream, ut caeteri transulerunt, voluerimus legere, cultores Dei eam adorare non debent. Ergo iudices et principes saeculi cum imperatorum statuas adorant, et imagines, hoc se facere intelligant, quod tristes perire nolentes, placuerunt Deo; et notanda proprietas, deos coli, imaginem adorari dicunt, quod utrumque servis Dei non convenit. »

Idem Origenes in Homilia 6 de cantico quod cantavit Moyses : « Licet apostolus Joannes dicat : *Filioli, nondum scimus quid futuri sumus. Si autem revelatum nobis fuerit de Deo, scilicet dicens, similes illi erimus* (I Joan. III). Similitudo tamen haec non ad naturam, sed ad gratiam revocatur. Verbi causa, ut si dicamus picturam similem esse ejus cujus imago in pictura videtur expressa, quantum ad gratiam pertinet, visus similis dicitur, quantum ad substantiam longe dissimilis. Illa enim species carnis est et corporis vivi, ista colorum fucus est, et cetera tabulis sensu carentibus superposita. »

Isidorus ex libro Etymologiarum : « Pictura autem est imago exprimens speciem rei alicujus, quae dum visa fuerit, ad recordationem mentem redcit. Pictura autem dicta quasi fictura. Est enim imago ficta, non veritas, hinc et fucata, id est, quodam fucis illita, nihil fidei et veritatis habentia. Unde et sunt quaedam picturae, quae corpora veritatis studio coloris excedunt, et silem dum augere contendunt ad mendacium provehunt. » — Item ipse post pauca : « Picturam autem Egyptii excogitaverunt, primum umbram hominis lineis circumductam, itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis, sicque paulatim sese ars ipsa dislendit, et invenit lumen atque umbras differentias colorum, etc. »

Item Hieronymus in expositione Ezechielis prophetae : « Et septuaginta viri de senioribus domus Israel et Jechonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas, et unusquisque habebat thuribulum in manu sua, et vapor nebulae de thure consurgebat. Quando dicit septuaginta viros fuisse de senioribus domus Israel, qui tenerent thuribula manibus, ostendit multos et alios fuisse probos qui hoc non faciebant, sed forsitan peccatis aliis tenebantur, unumque nomen Jechoniam filium Saphan stetisse in medio eorum quasi principem sceleris eorum atque sacrilegii, qui omnia religione Dei colebant idola, et in templo non adorabant Deum, cujus erat templum, sed picturas parietum. »

Firminus Lactantius in libro de falsa Religione, inter caetera, inquit : « Illa quae sunt extra hominem, quid opus est ea colere quibus careas? Virtus enim colenda est, non imago virtutis, et colenda est non sacrificio aliquo, aut thure, aut precatione solemni, sed voluntate sola atque proposito : nam religio ac veneratio nulla alia nisi unius Dei tenenda est. Quid igitur opus est, o vir sapientissime, tantos sumptus vel flagendis vel colendis imaginibus impendere? Firminus et incorruptus templum est peccata humanum : hoc potius ornatur, hoc veris illis numinibus impletur. Haec enim falsas consecrationes sequitur quod necesse est, qui enim sic virtutes colunt, id est qui umbras et imagines virtutum consecretantur, ea ipsa, quae vera sunt, tenere non possunt, et caetera. »

Augustinus la libro Quaestionum Veteris et Novi Testamenti : « Christiani, ut pote pauperes, quos stultos vocant, unum Deum colunt in mysterio, ex quo sunt omnia; nec aliquid quod ab eo conditum est, venerantur : ipsum enim solum sufficere sibi et abundare sciunt ad salutem. » — Item idem post pauca : « Non ergo nobis videtur, ut quod homo

A fecit, adorari debeat : factor enim a factura, non factura a factore adorari judicatur. »

Item Firminus Lactantii de falsa Religione, lib. II : « Duplici ergo ratione peccatur ab insipientibus, primum quod elementa, id est, Dei opera Deo praefereunt. Deinde quod elementorum ipsorum figuras humana specie comprehensas colunt. » — Item ipse in eodem libro : « Nihil aliud adoremus, nihil colamus, nisi solius artificis parentisque nostri unicum nomen. » — Item ipse in eodem libro : « Supra ergo non infra est Deus, nec in ima potius, sed in summa religione, qua credendus est. » — Et infra : « Nihil potest esse caeleste in ea re, quae fit ex terra : quidquid enim simulatur, falsum esse necesse est, nec potest unquam veri nomen accipere, quod veritatem fucis et imitatione mentitur. » Item ipse in eodem libro : « Ut intelligas nihil colendum esse, quod oculis mortalibus creatur. »

Augustinus, in psalmum cxliii : « Noli ergo addere manus nominum, ut ex eo metallo quod fecit versus Deus, velis facere falsum deum, imo falsum hominem, quem pro vero venereris Deo, quem quisquis pro vero homine in amicitiam reciperet, insaniret. Ducit enim et affectu quodam infirmo rapit infirma corda mortalium formae similitudo et membrorum imitata compago. »

Fulgentius in libro de Fide ad Donatum : « Quia ipse Deus sibi soli praecipiens tantummodo servandum, seque jubens a fidelibus adorandum, prorsus interdixit, ne quis audeat creaturam adorare, creaturaeque servire; propterea in fine primi illius praecipiti de omnibus, quae creavit ita loquitur : *non adorabis ea, nec servies eis.* » (Exod. xx.) — Et post pauca : « Vera enim religio in unius constat Dei servitio. » — Item ipse post pauca : « Sic veraciter unum Deum cum Patre Filium vera fides adorat, quae sic Deo novit a creaturis omnibus serviendum, ut noverit creaturae non debere divinae servitutis obsequium. »

Augustinus, in epistola ad Maximum grammaticum : « Scies a Christianis catholicis, quorum in vestro oppido etiam Ecclesia constituta est, nullum coli mortuorum, nihil denique adorari quod sit factum et conditum a Deo, sed unum ipsum Deum qui fecit et condidit omnia. »

Item Augustinus in libro de Quantitate anime : « Deus ante immortalis animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur. Ergo tu velles..... talia fieri dixerim, sed quemadmodum ipse immortalis immortalis quiddam fecit ad similitudinem suam, sic et nos immortales facti a Deo, ad similitudinem nostram quod factus immortalis esse debet. Recto diceret, si ad ejus imaginem pingeres tabulam, quod in te immortalis esse credis nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod perfectio mortale est. Quomodo ergo sum similis Deo cum immortalia nulla possum facere ut ille? Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet, quantam ille ad cujus similitudinem facta est, etc. »

Si enim imago humani corporis nec tantum valere asseritur, quantum veraciter ipsum corpus valere prohibetur, qua causa sibi suffragari posse putant nonnulli reprehensionem digni, qui in illa synodo Graecorum meditationem imaginum, sibi necessariam esse dicere praesumpserunt?

Augustinus, libro VIII de Civitate Dei. « Quapropter merito homo deficit ab illo qui eum fecit, cum sibi praeficit ipse quod fecit. Demonstrat enim idem Hermes, quod homines mortui divino colebantur honore, velut Aesculapius atque Mercurius, quem suum esse dicit avum, et reliqui. Hac enim occasione accepta, demones ut intercessores existerent apud bonos deos, quos nos angelos sanctos, seu archangelos, vel potestates dicimus. Tadi enim ratione,

nubiloso velamine sapientes gentium sua numina a obtegere nitebantur. »

Ambrosius in expositione Epistolæ ad Romanos : « Nunquid tam demens est aliquis, aut salutis suæ immemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti, cum de hac re, si qui etiam tractare fuerint inventi, jure ut rei damnantur majestatis, et isti se non cogitant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, et relicto Domino conservos adorant, quasi sit aliquid quod plus reservet Domino. Nam ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo utique est rex, et nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem promerendum, quem nihil utique latet, omnium enim merita novit, suffragatione non est opus, sed mente devota. »

Item Augustinus in libro de vera Religione, inter cætera, dicit : « Ad percipiendam veritatem nihil magis impedire quam vitam libidinibus deditam et falsas imagines rerum sensibilium, quæ nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressæ, varias opiniones erroneasque generant. Nec errorem ullum in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam aut corpus, aut phantasmatum sua, quæ nihil sunt aliud, quam de specie corporis corporeo sensu attracta signigmenta. » — Item in eodem : « Non sit nobis religio humanorum operum cultus : meliores enim sunt ipsi artifices, qui talia fabricant, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio in phantasmatibus nostris, melius enim qualemcunque virum, quam omne quidquid pro arbitrio fingi potest, et tamen animam ipsam, quamvis anima vera sit, cum falsa imaginatur, colere non debemus. Melior est vera stipula, quam lux inani cogitatione pro suspicantis voluntate formata, et tamen stipulam quam sentimus, et tangimus, dementis est credere colendam. »

Item idem libro decimo de Civitate Dei : « Multa denique de cultu divino usurpata sunt, quæ honoribus deferrentur humanis, sive humilitate nimia, sive adulatione pestifera, ita tamen ut quibus ea deferrentur, homines haberentur, qui dicuntur colendi et venerandi ; si autem eis nullum additur, adorandi. Quis vero sacrificandum censuit, nisi ei quem Deum aut scivit, aut putavit, aut finxit? »

Item Augustinus in libro Quæstionum LXXXIV : « Minoribus rebus intenta anima, quas per corpus corporaliter facit, minus inhaeret ipsi summæ sapientiæ, qui vero talia opera colunt, quantum devierint a veritate, hinc colligi potest, quia si ipsa animalium corpora colerent, quæ multo excellentius fabricata sunt, et quorum sunt ea imitamenta, quid eis infelicius diceremus? »

CAPUT V.

Qua ratione quæve auctoritate imagines sanctorum adorandæ sint, eisque, ut f. r. tur, incensum ponendum, cum ipsi angeli vel sancti homines vivos se adorari noluerint.

Unde beatus Augustinus in libro xi de Civitate Dei sic ait : « Putaverunt quidem deferendum angelis honorem vel adorando, vel sacrificando, qui debetur Deo, et eorum sunt admonitione prohibiti, jussique hoc ei deferre, cui uni fas esse noverunt, imitati sunt angelos sanctos, et jam sancti homines Dei. Nam Paulus et Barnabas in Lycaonia facto quodam miraculo sanitatis, putati sunt dii, eisque Lycaonii victimas immolare voluerunt, quod a se humili pietate removebant, eis in quem crederent annuntiaverunt Deum. » — Et post pauca : « Quæcumque igitur mortalis potestas, quantalibet virtute prædicta, si nos diligit sicut seipsam ei vult esse subditos, ut beati sumus, cui et ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia privat Deo. Si autem colit Deum, non vult se coli pro Deo : illi enim potius divinæ sententiæ suffragatur, et dilectionis viribus favet, quia scriptum est : *Sacrificans diis, eradicabitur, nisi Domino soli.* Nam ut

alia nunc taceam, quæ pertinent ad religionis obsequium, quo colitur Deus, sacrificium certe nullus hominum est, qui audeat dicere deberi nisi Deo. »

Item idem in psalmo xcvi, inter cætera : « Homines autem sanctos attendite, qui sunt s. milites angelis. Cum inveneris hominem aliquem sanctum servum Dei, si volueris illum colere et adorare pro Deo, prohibet te, non vult sibi arrogare honorem Dei, non vult tibi esse pro Deo, sed tecum esse sub Deo. » — Et post pauca : « Sic et sancti angeli illius gloriam quæruntem quem diligunt, ad ejus cultum, ad ejus orationem, ad ejus contemplationem, omnes quos diligunt rapere et inflammare student, ipsum illis annuntiant non se, quoniam angeli sunt, et quia milites sunt, non norunt gloriam quærere nisi imperatoris sui. » — Item post pauca : « Nemo dicat : Timeo ne irascatur mihi angelus, si non illum colo pro deo meo. Tunc tibi irascitur, quando ipsum colere volueris : bonus est enim, et Deum amat ; quomodo dæmones irascuntur, si non colantur, sic angeli indignantur, si pro Deo colantur. »

Item lib. x de Civitate Dei : « Non itaque debemus metuere ne in mortales et beatos uni Deo subditos, non eis sacrificando offendamus, quod enim non nisi uni vero Deo deberi sciunt, cui et ipsi adherendo beati sunt, procul dubio neque per ullam significantem figuram, neque per ipsam rem, quæ sacramentis significatur, exhiberi sibi volunt. Dæmonum est hæc arrogantia, superbiorum atque miserorum, a quibus longe diversa est pietas subditorum Deo. » — Item idem in eodem : « Nos autem martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivum species fabricamus ; nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus, sed uni Deo, et martyrum et nostro, ad quod sacrificium sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicebant, suo loco, vice et ordine nominantur. Non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur, Deo quippe non ipsis sacrificat, quamvis in memoria sacrificet eorum, quia Dei sacerdos est, et non illorum ; ipsum vero sacrificium corpus est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt et ipsi. »

Item Augustinus in sermone evangelico de potestate quam dedit dæmonibus ut abirent in porcos : « Noli inclinari angelis, ut eis sacrificandum putes, nec bonis et sanctis : nolunt enim, quando facis, non te diligunt ; diligunt autem, si cum eis adores quem adorant. »

Item idem in libro de Quantitate animæ : « Homo autem quilibet alius quanquam sapientissimus et perfectissimus, vel prorsus quælibet anima rationis compos atque beatissima est annanda tantummodo atque imitanda est, eique pro merito atque ordine quod ei congruit deferendum. Nam Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. »

Origenes in Epistola ad Romanos : « Cum possent homines Deum agnoscere ab ejus cultu declinantes ad imagines hominum adorandas et animalium, devenerunt. Ut enim breviter et omni in unum collecta definitione dicamus, adorare alium præter Patrem et Filium et Spiritum sanctum, impietatis est crimen. »

Item Augustinus in libro de vera Religione : « Non sit ergo nobis religio cultus corporum ætheriorum atque celestium, sed ejus, cuius contemplatione beati sunt. Neque enim et nos videndo angelum beatissimum, sed videndo veritatem, qua etiam ipsos diligimus angelos, nec invidemus, quod ea paratiores, et nullis molestiis interpedienti us perfruuntur, sed magis eos diligemus, quoniam et nos tale aliquid sperare a communi Domino jussi sumus. Quare honoramus eos charitate, non servitute, nec eis templa constituimus : nolent enim sic honorari a nobis, quia nos ipsos, cum boni sumus, templa summi Dei esse noverunt. »

Item ipse in libro viii de Civitate Dei : « Sane nec martyribus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia constituimus, quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus; honoramus sane memorias eorum tanquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certarunt, ut innotesceret vera religio, falsis ficticiis convictis, quod etiamsi qui antea sentiebant timendo reprimabant. Quis autem audivit aliquando Iudeum stantem sacerdotem ad altare, et jam super sanctum corpus martyris ad Dei honorem cultumque constructum dicere in precibus : Offero tibi sacrificium, Petre, vel P.ule, vel Cypriane, cum apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos et homines et martyres fecit, et sanctis suis angelis cœlesti honore sociavit? ut ea celebritate et Deo vero de illorum victoriis gratias agamus, et nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum eodem invocato in auxilium ex illorum memoriarum renovatione adhortemur. Quæcunque igitur adhibentur religiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta sunt memoriarum, non sacra vel sacrificia mortuorum tanquam deorum. »

Hieronymus ad Riparium presbyterum : « Acceptis primum litteris tuis, non respondere superbiæ est, respondere temeritatis. De his enim rebus interrogas, quæ et proferre et audire sacrificium est. Ais Vigilantium, qui *κατ' ἀντιπρασιν* hoc vocatur nomine, nam Dormitantius rectius diceretur, os fetidum rursus aperire, et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum proferre reliquias, et nos, qui eas suscepimus, appellare cinerarios et idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneramus. O infelicem hominem, et omni lacrymarum fonte plangendum, qui hæc dicens non se intelligit esse Samaritam et Judeum, qui corpora mortuorum pro immundis habent, et etiam vasa quæ in ea levi domo fuerint pollui suspicantur, sequentes occidentem litteram, et non spiritum vivificantem. Nos autem non dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem et lunam, non angelos, non archangelos, non seraphim, non cherubim, et omne nomen quod nominatur, et in præsentis sæculi et in futuro colimus et adoramus, ne servium creature potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula. Honoramus autem reliquias martyrum, ut eum cujus sunt martyres adoremus; honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum, quia *qui vos suscipit, me suscipit.* » — Item ipse adversus Vigilantium. « Quis enim, o insanum caput, aliquando martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum? nonne Paulus et Barnabas, cum Lycaoniibus Jupiter et Mercurius putarentur, et eis vellent hostias immolare (Act. xiv), sciderunt vestimenta sua, et se homines esse dixerunt, non quo meliores non essent olim mortuis hominibus Jove atque Mercurio, sed quod sub gentilitatis errore honor eis Deo debitus deferretur, quod et de Petro legimus, qui Cornelium se adorare cupientem, manu sublevavit et dixit : *Surge, nam et ego homo sum.* » (Act. x.)

Augustinus in libro de Solutione questionum, capite 5 : « Proinde sicut inopia superbia sive hominum sive demonum, sibi hos divinos honores exhiberi vel jubet vel cupit, ita pia humilitas vel hominum vel angelorum sanctorum, hæc sibi oblata recusavit, et cui deberentur ostendit. »

In libro xix de Civitate Dei dicit Augustinus : « Sed Deus ille quem coluerunt sapientes Hebræorum, et jam cœlestibus sanctis angelis et virtutibus Dei, quos beatissimos tanquam cives in hac nostra peregrinatione mortali veneramus et amamus, sacrificari vetat et coli, intonans in lege sua, *sacrificans diis eradica-*

CAPUT VI.

Hæc contra eos qui annorum numero superstitionem imaginum vindicare volunt, consuetudinem sequi cupiunt potius quam veritatis auctoritatem.

Augustinus in libro Questionum Veteris et Novi

Testamenti : « Irrationabile, inquit, vulgus, aut apparentes umbras, aut dæmonia, aut simulacra mortuorum, ut deos colere cœperunt. Quæ res in consuetudine vetustatis deducta arbitratur rationis sibi veritatem posse defendi, cum veritatis ratio non ex consuetudine atque ex vetustate, sed ex Deo sit, quia non vetustate Deus probatur, sed æternitate : quamobrem fides non cœpta res, sed sine initio est. In Deum enim credere nostrum incipere est : nam quod creditur æternum est. » — Et post pauca : « Quod colunt pagani post Deum est, opus post opificem est; pagani colunt opera, nos opificem, illi creaturam, nos creatorem. Factus homo cœpit venerari suum conditorem, quia et dignum est, et causa hoc exigit. »

Jeremias propheta : *Post Baalam, inquit, abierunt, quos didicerunt a patribus suis.* Unde Hieronymus : « Ergo nec parentum, nec majorum error sequendus est, sed auctoritas Scripturarum, et Dei docentis imperium. »

Augustinus in psalmum cxiii : « Videntur autem sibi purgatoris esse religionis, qui dicunt, nec simulacrum, nec dæmonium colo, sed effigiem corporalem eius rei signum intueor quam colere debeo. » — Item post pauca : « Audent respondere, non ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præsidet numina. »

Si enim, sicut præmissa sanctorum patrum documenta declarant, sancti angeli et sancti viri non sunt colendi nec adorandi, hoc enim et ipsi refugiant, sed sola charitate, non autem servitute honorandi, nec sanctis martyribus templa, sacra et sacrificia, sed soli Deo constituenda, præsertim cum honorandi sint propter imitationem, non adorandi propter religionem, qua ratione antiqua auctoritate adoratio, incensum, luminaria, et cætera, quæ in epistola Græcorum annumerantur eis exhibenda sunt? Quapropter omnia omni superstitione convenit sanctæ catholice et apostolicæ Ecclesie religioni erga sanctorum imagines hanc discretionem tenere, sicut eximus doctor beatus papa Gregorius docuit, et in suis scriptis nobis tenendum sequendumque reliquit.

CAPUT VII.

Ne igitur ex superstitione aut ex qualibet alia occasione scandala infirmioribus fratribus provenire possent, hoc summopere sancti viri provida consideratione vitare studuerunt, et dictis factisque suis nobis vitandum usquequaque evidenter ostendunt.

Hinc enim beatus Augustinus in libro iv de Civitate Dei : « Majores, inquit, nostri, superstitionem a religione separaverunt. »

Item idem in libro x de Civitate Dei ejusdem operis : « Legimus serpentum morsu mortiferos poenam justissimam peccatorum in ligno exaltato atque prospecto aeneo serpente sanatos, ut et populo subveniretur afflicto, et mors morte destructa, vel ut crucifixæ mortis similitudine signaretur. Quem sane serpentem propter facti memoriam reservatum, cum postea populus errans tanquam idolum colere cœpisset, Ezechias rex religiosa potestate Deo serviens cum magna pietatis laude contrivit. »

Tale quid et beatum Epiphanium virum sanctissimum et doctissimum zelo divino succensum, in epistola quam ad Joannem Constantinopolitanum episcopum scribit, et beatus Hieronymus de Græco in Latinum sermonem transtulerat, legimus fecisse :

« Audivi, inquit, quosdam murmurare contra me, quando simul pergebamus ad sanctum locum qui vocatur Bethel, ut ibi collectam tecum ex more ecclesiastico facerem, et venissem ad villam quæ dicitur Anablata, vidissemque ibi præteriens lucernam ardentem, et interrogas eum qui locus esset, didicissemque esse ecclesiam, et intrassem ut orarem, inveni ibi velum pendens in foribus ejusdem ecclesie, titulum atque depictum, et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cujusdam. Non enim satis memini

cujus imago fuerit. Cum ergo hoc vidissem in ecclesia Christi contra auctoritatem Scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud, et magis dedi consilium custodibus ejus. Iam, ut pauperem mortuum eo obvolverent et efferrent, illique contra murmurantes dicerent, si sciudere voluerit, justum erat ut aliud daret velum, atque commutaret; quod cum audissem ne daturum esse pollicitus sum, et illico se missurum; paululum autem morarum fuit in medio, dum quero optimum velum pro eo mittere, arbitraber enim de Cypro mihi esse mittendum. Nunc autem nisi quod potui reperire, et precor ut jubeas presbytero ipsius loci suscipere velum a lectore, quod a nobis missum est, et deinceps præcipere in ecclesia Christi istiusmodi vela, quæ contra religionem nostram veniunt non appendi.

Nam et beatus Paulus apostolus in Epistola prima ad Corinthios ob scandalum infirmiorum fratrum vitandum ita scripsit: *De his autem quæ idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus, et quia idolum nihil est.* Quod beatus Ambrosius ita exponit: *Hi, inquit, inflati erant per scientiam, qui idolo contra salutem fratrum imperitorum carnes sacrificatorum odebant, scientes licere carnem edere, et quod nihil est idolum, ideo non contaminari edentem, hi scandalum fratribus erant charitatem præ oculis non habentes, quia plus erat carnem continere, quam fratri scandalum facere.* — Et post pauca: *Propter quod si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ut non fratrem meum scandalizem, in tantum charitati studendum docet, ut licita pro illicitis habeantur, ne obsistat fratri; quantum enim mali est per illicita non delinquere, et per ea quæ concessa sunt offendere, ut lex servetur in illicitis, et in licitis non custodiatur, dum inconsiderate edunt.*

Ubi beatus Apostolus dicit: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Quod beatus Augustinus ita exponit: *Potest ergo aliquid licere et non expedire. Expedire autem quod non licet non potest, ac per hoc non omnia licita expediunt, omnia autem illicita non expediunt. Sunt quippe licita, quæ non expediunt, sicut Apostolo teste didicimus (I Cor. vi et x), sed id quod inter illicitum est, et ideo non expedit, atque quod licitum est, nec tamen expedit, quid intersit, aliqua universalis regula diffinire difficile est.* — Et infra: *Quapropter quia verum dixisse apostolum dubitare non possumus, et aliqua peccata esse licita dicere non audemus, restat ut dicamus fieri aliquid, quod non expedit, et tamen si fictum est, non esse peccatum, quamvis quoniam non expedit, non sit utique faciendum.* — Et post pauca: *Ut igitur si possumus enitamar inter id quod licet et non expedit, et id quod non licet atque ideo nec expedit, aliquo certo fine distinguere, ea mihi videntur licere, et non expedire, quæ per justitiam quidem quæ coram Deo est permittuntur, sed propter offensionem hominum ne impediuntur a salute vitanda sunt, ea vero non licere et ideo non expedire, quæ sic ipsa justitia vitantur, ut facienda non sint, etiamsi ab eis, quibus in notitiam fuerint perlata non laudentur.* — Item post pauca: *Expedit tunc, quando non solum per justitiam quæ coram Deo est permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis infertur. Tunc autem non expedit id quod licitum est, quando permittitur quid, sed usu ipsius potestatis affert impedimentum salutis.*

Hæc ideo inseruntur, ut hi qui imagines erigunt memorie causa et amoris illud caveant, ne quod ab illis forte devote et licite fit, infirmis in scandalum evenire contingat, ut sic suæ devotioni satisfiant, quatenus salutem infirmorum non obliviscantur, et infirmam conscientiam fratrum, occasione superstitionis præbendæ, commaculent.

CAPUT VIII.

Propter eos autem qui sibi ob hoc suffragari ad

A adorationem imaginum putant, quod dicunt adorasse Jacob Joseph filium suum, vel certe a orasse fastigium virgæ ejus, necessarium duximus, qualiter id a beato Hieronymo et beato Augustino exponatur subnectendum.

Scribit itaque beatus Hieronymus in libro Hebræarum Questionum: *Postquam, inquit, juraverat ei filius, securus de petitione quam rogaverat, adoravit Deum coram caput lectuli sui; sanctus et Deo deditus vir, oppressus senectute, habebat lectulum positum, ut ipse jacentis habitus absque difficultate ulla ad orationem esset paratus.*

Augustinus in libro Questionum in Genesis, cap. 62: *Quod habent Latini codices, et adoravit super caput virgæ ejus, nonnulli emendantes habent adoravit super caput virgæ suæ, vel in capite virgæ, suæ, sive in cacumen, vel super cacumen.* Fallit enim eos Græcum verbum, quod eisdem litteris scribitur, sive ejus, sive suæ, sed accentus dispare sunt, et ab eis qui ista noverunt in codicibus non contemnuntur. Valens enim ad magnam discretionem, quamvis et unam plus litteram habere posset, et si esset suæ, ut non esset αἰρώ, sed ἰαρώ, ac per hoc merito quaeritur, quid sit hoc quod dictum est. Nam facile intelligeretur senem, qui virgam ferebat, eo more quo illa ætas baculum solet, ut se inclinavit ad Dominum adorandum, id utique fecerit super cacumen virgæ suæ, quam sic ferebat, ut super eam caput inclinando adoraret Deum. Quid est ergo, *adoravit super cacumen virgæ ejus*, id est, filii sui Joseph, et is forte tolerat ab eo virgam, quando ei jurabat idem filius, et eam tenet post verba jurantis nondum illam redditam, mox adoravit Deum. Non enim pudebat eum ferre tantisper insigne potestatis filii sui, ubi figura magnæ rei future designabatur. quamvis in Hebræo facilissima hujus questionis absolutio esse dicatur, ubi scriptum perhibent, et *adoravit Israel ad caput lecti*, in quo utique senex jacebat, et sic positum habebat, ut in eo sine labore quando vellet adoraret.

CAPUT IX.

Contra illos qui hoc se adjuvare putant quod dicitur in Regum, quia adoravit Nathan propheta David, aliquid respondendum est.

De hac enim adoratione ita beatus Gregorius in libro x Explanationum in Job loquitur: *Pece ergo lex Dei multiplex dicitur, quia nimirum cum una eademque sit charitas, si mentem plene ceperit, hanc ad innumera opera multiformiter accendit, cujus diversitatem breviter exprimimus, si in electis singulis bona illius perstringendo numeremus. Hæc namque per Abel et electa Deo munera obtulit, et fratris gladium non reluctando toleravit. Hæc Enoc et inter homines vivere spiritualiter docuit, et ad sublimem vitam ab hominibus etiam corporaliter abstraxit.* — Et paulo post: *Hæc Nathan, et contra peccantem regem auctoritate liberæ increpationis sustulit, et cum regis culpa deesset, in petitione humiliter stravit. Clare namque quod talis esset hæc adoratio, sicut et nos ante honorabiliores personas, cum eas salutamus, prosternimur humilitatis gratia, et eas adorasse dicimur, dum eis nullum divini honoris cultum exhibemus, eodemque modo adorasse Jacob Esau fratrem suum haud dubium non est.*

CAPUT X.

Contra illos etiam qui imagines adorare se profitentur, quia sacra ab illis nuncupantur, et sacris vasis eas æquiparant, aliquid dicendum est.

Augustinus in psalmo cxiii: *Simulacra, inquit, genus argenti et aurum, sed Deus fecit argentum et aurum, opera, inquit, manuum hominum.* Hoc enim venerantur, quod ipsi ex auro argentoque fecerunt, sed enim et nos pleraque instrumenta et vasa, ex hujuscemodi materia, vel metallo habemus in usu celebrandorum sacramentorum, quæ ipso ministerio consecrata sancta dicantur, et in ejus bo-

nore cui pro salute nostra inde servitur. Et sunt profecto etiam ista instrumenta vel vasa quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen nunquid eos habent et non loquuntur, nunquid oculos et non videbunt, nunquid eis supplicamus, quia per eas supplicamus Deo? illa maxima causa est impietatis insana, quod plus valet in affectibus miserorum venti similis forma, quæ sibi officit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contemni.

CAPUT XI.

Contra eos etiam dicendum est qui pro imaginum adoratione duo cherubim assumunt in testimonium, quæ in signo mysterii ducta fuerunt.

Unde beatus Augustinus in libro de Doctrina Christiana tertio, inter cætera, inquit: « Miserabilis est animæ servitus signa pro rebus accipere, et supra creaturam corpoream, oculum mentis ad hauriendum æternum lumen levare non posse, quæ tamen servitus in Judeorum populo longe a cæterarum gentium more distabat, quando quidem rebus temporalibus ita subjugati erant, ut unus eis in omnibus commendaretur Deus, et quanquam signa rerum spiritualium pro ipsis rebus observarent nescientes quo referrentur, id tamen insitum habebant, quod tali servitute omni omnium, quem non videbant, placerent Deo, quam custodiam tanquam sub pædago parvulorum fuisse prohibet apostolus, et ideo qui talibus signis pertinaciter inhaeserunt, contemnentem ista Dominum, cum jam tempus revelationis eorum venisset, ferre non potuerunt, atque inde calumnias, quod sabbato curasset, moliti sunt principes eorum populusque signis illis tanquam rebus strictis, non credebant Deum esse, vel a Deo venisse, qui ea sicut a Judæis observabantur, nolebat attendere, sequi crediderunt, ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana, satis ostenderunt, quanta utilitas fuerit eo modo sub pædago custodiri, ut signa, quæ temporaliter imposita erant servientibus, ad unius Dei cultum, qui fecit cælum et terram opinionem observantium religarent. Si ergo signum utiliter institutum pro ipsa re sequi, cui significanda institutum est, carnalis est servitus, quanto magis inutilium rerum signa instituta pro rebus accipere, quæ si retuleris ad ea ipsa quæ his significantur eisque colendis animum obligaveris, nihilominus servili carnalique onere atque velamine non carebis. Quamobrem Christiana libertas eos quos invenit sub signis inutilibus tanquam prope inventos interpretatis signis, quibus subditi erant, elevatos ad eas res quarum signa sunt liberavit. Ex his factis sunt ecclesiæ sanctorum Israelitarum: quos autem invenit sub signis inutilibus, non solum servilem operationem sub talibus signis, sed etiam ipsa signa frustravit, removitque omnia, ut a corruptione multitudinis simulacrorum deorum, quam sæpe ac proprie Scriptura fornicationem vocat, ad unius Dei cultum gentes converterentur, nec sub ipsis jam signis inutilibus servituri, sed exercitaturæ potius animum in eorum intelligentia spirituali. Sub signo enim servit, qui operatur aut veneratur aliquam rem significentem, nesciens quid significet; qui vero aut operatur aut veneratur utile signum divinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur et transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritualis et liber est, etiam tempore servitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa revelari, quorum iugo edomandi sunt: tales autem spirituales erant patriarchæ et prophetæ, omnesque in populo Israel, per quos nobis sanctus Spiritus, ipsa Scripturarum et auxilia et solatia ministravit. Hoc vero tempore posteaquam resurrectio Domini nostri manifestissimum iudicium nostræ libertatis illuxit, ne eorum quidem signorum, quæ jam intelligimus, operatione gravi onerati sumus, sed quædam pauca pro multis eademque factu facilissima, et intellectu au-

gustissima, et observatione castissima, ipse Dominus et apostolica tradidit disciplina, sicuti est baptismi sacramentum et celebratio corporis et sanguinis Domini, quæ unusquisque cum percipit quo referantur imbutus agnoscit, ut ea non carnali servitute, sed spiritali potius libertate veneretur; ut autem litteram sequi et signa pro rebus quæ his significantur accipere servilis infirmitatis est, ita inutiliter signa interpretari male vagantis erroris. Qui autem non intelligit quid significet signum, et tamen signum esse intelligit, nec ipse premitur servituti: melius est autem vel premi incognitis, sed utilibus signis, quam inutiliter ea interpretando a iugo servitutis eductam cervicem laqueis erroris inserere.

CAPUT XII.

De cultu debito quem Græci latriam dicunt, vel religione cultuque quæ uno vocabulo Græci thresciam vocant, vel quod non sit manufactum colendum nec adorandum.

Augustinus in libro x de Civitate Dei: « Hic est enim divinitati vel, si expressius dicendum est, delati debitus cultus, propter quem uno verbo significandum, quoniam mihi satis idoneum non occurrit Latinum Græco, ubi necesse est insinuo quod velim dicere. *Latriam*, quippe nostri ubicunque sanctarum Scripturarum positum est, interpretati sunt servituti; sed ea servitus quæ debetur hominibus secundum quam præcepit Apostolus servis dominis suis subditos esse debere, alio nomine Græce nuncupari solet. *Latria* vero secundum consuetudinem qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper, aut tam frequenter, aut pene semper ea dicitur servitus, quæ pertinet ad colendum Deum. Proinde si tantummodo cultus ipse dicatur, non soli Deo deberi videtur; dicimur enim *colere* etiam homines, quos honorifica vel recordatione, vel presentia frequentamus, nec solum ea quibus nos religiosa humilitate subjicimus, sed quædam etiam quæ subjecta sunt nobis perhibentur coli. Nam ex hoc verbo, et *agricolæ*, et *coloni*, et *incolæ* vocantur, et ipsos deos non ob aliud appellant *cælicolas*, nisi quod cælum colant, non utique venerando, sed inhabitando tanquam cæli quosdam colonos, non sicut appellantur coloni, qui conditionem debent genitili solo propter agriculturam sub dominio possessoris, sed sicut ait quidam Latini eloquii magnus auctor:

Urbs antiqua fuit, Tyri: tenuere coloni.

VIRGIL.

Ab incolendo enim colonos vocavit, non ab agricultura. Hinc et civitates a majoribus civitatibus, vel populorum examiniibus conditæ coloniæ nuncupantur; ac per hoc cultum quidem non deberi nisi Deo propria quadam notione verbi hujus omnino verissimum est.

Item Augustinus libro Locutionum in Genesi, de lapide quem erexit Jacob, ita dicit: « Quod statuit lapidem Jacob quem sibi ad caput posuerat, constituit eum titulum et perdidit illum oleo, non aliquid idololatriæ simile fecit, non enim vel tunc vel postea frequentavit lapidem adorando vel ei sacrificando, sed signum fuit in prophetia evidentissima constitutum, quæ pertinet ad unctionem, unde Christi nomen a chrismate est. » — Post pauca: « Sumpsit autem Jacob lapidem, et constituit eum titulum. Diligenter animadvertendum est, quomodo istos titulos in rei cuiusque testimonium constituebant, non ut eos pro diis colerent, sed ut aliquid significarent. »

CAPUT XIII.

Contra eos etiam qui eadem auctoritate in illa synodo Græcorum se imagines adorare professi sunt, sicut et vivificam crucem debito honore et trophæo virtutis, pauca inserenda necessarium iudicavimus, ut convincantur non se hac occasione suæ superstitioni posse suffragari.

De cruce, ecclesiastica Historia panxit capit. ix de Constantino : « Erat quidem jam tunc Christianæ religionis fautor verique Dei venerator, nondum tamen, ut est solemne nostris initiari, signa Dominicæ passionis acceperat. Cum igitur anxius et multa secum de imminenti belli necessitate pervolvens iter ageret, atque ad cælum sepius oculos elevaret, et inde sibi divinum precaretur auxilium, vidit per soporem ad orientis partem in cælo signum crucis igneo fulgure rutilare, cumque tanto visu fuisset exterritus, ac novo perturbaretur aspectu, astare sibi vidit angelos dicentes: *Constantine, in hoc vince.* Tum vero lætus redditus, et de victoria jam securus, signum crucis, quod in cælo viderat, in sua fronte designat, et ita cælitus invitatus ad fidem, non mihi videtur illo inferior, cui similiter de cælo dictum est: *Saule, Saule, quid me persequeris? ego sum Jesus Nazareus (Act. ix)*, nisi quia hic non adhuc persequens, sed etiam exconsequens invitatur. Exin signum, quod in cælo sibi fuerat demonstratum, in militaria vexilla transformat, ac Labarum, quem dicunt, in speciem crucis Dominicæ exaptat, et ita armis vexillisque religionis instructus, adversum impiorum arma proficiscitur. Sed et in dextra sua manu signum nihilominus crucis ex auro fabrefactum habuisse perhibetur. »

Item in Tripartita Historia, libro 4, cap. 4 : « In his igitur sollicitudinibus constitutus in somno, vidit crucis signum cælo splendide collocatum, mirantique visionem adfuerunt angeli dicentes : *O Constantine, in hoc vince.* Fertur autem et ipsum Christum apparuisse ei, signum crucis monstrasse ac præcepisse, ut figuram similem faceret, et in præliis auxilium hoc haberet, quo victoriæ jura conquireret. Eusebius itaque Pamphili, cum jurejurando ipso imperatore dicente audisse se refert, quia circa meridiem declinante jam sole crucis signum ex lumine factum et scripturam conservatam ei dicentem, *in hoc vince*, vidisset ipse et milites qui cum eo tunc essent. Pergenti namque aliquo cum exercitu, per iter hoc in quo ei miraculum est ostensum, dumque cogitaret quid esset, nox supervenit et dormienti Christus apparuit cum signo quod vidit in cælo, jussitque ut fieret ejus signi figuratio, quæ foret auxilium in congressibus præliorum. »

Legitur in eodem libro, cap. 5 : « Hoc enim signum hellicum inter alia pretiosius erat, eo quod imperatorem præcedere et adorari eum a militibus moris esset. Unde præcipue Constantinum reor nobilissimum decus imperii Romani in signum mutasse crucis, ut frequenti visione atque cura desuescerent a priore more subjecti, et enim solum arbitrantur Deum, quem coleret imperator, et quo duce et auxiliatore nterentur adversus hostes. Semper enim hoc signum proponeretur ante ordines universos, quod maxime laborantibus aciebus in præliis adesse præcipiebat. Constituit itaque certos signiferos, qui in eo laborarent, quorum opus erat ut vicibus humeris eum veherent, et omnes acies ita lustrarent. Fertur enim quod aliquando quidam ferens hoc signum repente hostibus invadentibus expavisset, dedissetque illud alteri vehendum, cumque se de prælio subtraxisset, et jacula declinasset, subito percussus interit; ille vero qui sacrum suscepit trophæum, multis se jaculantibus permansit illæsus: mirabiliter enim divina regente virtute, sagitte hostium fugebantur in signo, a signifero autem protinus inter pericula evolabant. Dicitur autem neque alium quam hujus signi ministrum, ut solet, in bello vulnere mortuum, aut cladem captivitatis perpassum. » — Item in eodem libro II, cap. 18 : « Dicitur autem quia etiam mortuus crucis tactu surrexit. De hoc ligno sibylla dixit apud paganos, »

O ter beatum lignum in quo Deus extensus est. »

Item in eodem libro, cap. 9 : « Audiui enim et Probianum virum in palatio habentem militiam medico-

rum, crudeli podagra passione detentum ibi doloribus liberatum, eique apparuisse sanctam mirabiliter visionem. Cum enim dudum paganus esset factus, postea Christianus, aliquatenus dogma sequebatur, totius vero salutis causam, id est, sacratissimam crucem volebat adorare. Hanc habenti sententiam divina virtus apparens signum monstravit crucis, quod erat positum in altario ejus ecclesiæ, et aperte palam fecit, quia ex quo crucifixus est Christus, omnia quæ ad utilitatem humani generis facta sunt, quolibet modo præter virtutem adorandæ crucis gesta non essent, neque ab angelis sanctis, neque a piis hominibus. » — Legitur in eodem libro II, cap. 46 : « Ea siquidem tempestate plurimi inter episcopos esse habebant, sicut Donatus curiæ Epyri, de quo dum provinciales miracula multa testentur, maximum tamen est quod de dracone gessit. Is enim circa portem in via publica jacens cibum habebat, oves, capras, equos, boves et homines arripiens devorabat. Ad quam bestiam Donatus sine gladio, sine quolibet jaculo veniens, dum illa levasset caput, quasi voratura virum, tunc ille vexillum crucis ante faciem ejus digito designans in aere, in os ejus expavit, bestia vero sputum mox suo suscipiens expiravit. »

Joannes Chrysostomus in homilia 11 de Cruce et Latrone : « Hodierna die noster Dominus pendit in cruce, et nos festivitate eximia lætitiâ celebramus, ut discamus crucem totius spiritualis gratulationis esse substantiam. Etenim ante ipsum, vocabulum crucis poena fuit, sed nunc ad gloriam nuncupatur, antea condemnationis ferebat horrorem, nunc salutis indicium est. Crux enim nobis totius beatitudinis causa est: hæc nos a cæcitate liberavit erroris, hæc et ex tenebris reddidit luci, hæc ebellatos quieti sociavit, hæc alienatos Deo conjunxit, longe constitutos proximos præsentavit, hæc peregrinantes cives ostendit, hæc discordiæ amputatio est, hæc pacis firmamentum, hæc bonorum omnium abunda largitio. » — Et post pauca in eadem homilia : « Volo et alia ratione cognoscas, crucem suam non reliquit in terra, sed secum eam levavit ad cælum. Sed, ais, hoc unde demonstratur? Et ideo audivi, quod cum ipsa veniet, cum ipsa secundum gloriam suam præsentiam faciet, ideo gloriosam crucem nuncupavit. » — Item post pauca in eadem homilia : « Et tunc signum videbitur Filii hominis in cælo (Luc. xxi). Vidisti gloriam signi, id est, crucis, solis lumen reddetur obscurum, lunæ non dabitur gratia, sed illud radiabit et luget, et sicut imperatorem regalis pompa præcedit, et militaris ordo præeunte vexilla humeris portare consueverunt, et his ejus declaratur adventus, sic Domino de cælo veniente, angelorum cœtus et archangelorum multitudo, illud signum humeris portant excelsis, et regalem nobis adventum nuntiant. Sola enim Christi crux est, quæ dissolvit tenebras, et regnum dæmonum dissipavit, et omnem terrorem malignantium abstulit, crux sanctitatem providit, crux nobis sol justitiæ facta est, ut illuminati misericordia ejus glorificemus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum in sæcula sæculorum Amen. »

Item Joannes Chrysostomus in homilia 13, de Cruce Dominica. « Et si nosse desideras, charissime, virtutem crucis, et quanta ut possum ad ejus laudem dicere, audi : « Crux spes Christianorum, crux resurrectio mortuorum, crux cæcorum dux, crux desperatorum via, crux claudorum baculus, crux consolatio pauperum, crux refrenatio divitum, crux destructio superbiorum, crux male viventium poena, crux adversus dæmonas triumphus, crux devictio diaboli, crux adolescentium pædagogus, crux sustentatio inopum, crux spes desperatorum, crux navigantium gubernator, crux periclitantium portus, crux obsessorum murus, crux pater orphanorum, crux defensor viduarum, crux justorum consiliarius, crux tribulatorum quies, crux parvulorum custos, crux virorum caput, crux senum

finis, crux lumen in tenebris sedentium, crux regum magnificentia, crux scutum perpetuum, crux insensatorum sapientia, crux libertas servorum, crux imperatorum philosophia, crux lex impiorum, crux prophetarum præsentio, crux annuntiatio apostolorum, crux martyrum gloriatio, crux monachorum abstinentia, crux virginum castitas, crux gaudium sacerdotum, crux Ecclesiæ fundamentum, crux orbis terræ cautela, crux templorum destructio, crux idolorum repulsio, crux scandalum Judæorum, crux perditio impiorum, crux invalidorum virtus, crux ægrotantium medicus, crux emundatio leprosoꝝ, crux paralyticorum requies, crux esurientium panis, crux sitientium fons, crux nolorum protectio. Nuditatem autem cum dixerō, non corporam æstimes sed infidelitatis per pœnam; cum autem in Christum crediderit, vestitus invenietur. »

Item Augustinus in libro XXI de Civitate Dei: « In Carthagine Innocentia religiosissima femina de primariis ipsius civitatis, in mamilla cancerum habebat. Hujus morbi, ut ferunt, omnis omittenda est curatio. Hæc illa a perito medico acceperat, et ad solum Deum se orando converterat. Admonetur in somnis propinquante Pascha, ut in parte feminarum observantia ad baptisterium quæcumque illi baptizata primitus occurrisset, signaret ei locum; signum crucis Christi fecit, festinum sanitas consecuta est. »

Sedulius in libro IV Paschalis carminis :

Pax crucis ipse fuit, violentaque roboram membris
Illustrans propriis pœnam vestivi honore,
Suppliciumque dedit signum magis esse salutis,
Ipsaque sanctificans in se tormenta beavit.
Neve quis ignoret speciem crucis esse colendam,
Quæ Dominum portavit ovans ratione potendi,
Quatuor inde plagas quadrati colligit orbis :
Splendidus auctoris de vertice fulget Eous,
Occiduo sacræ labuntur sidere plantæ,
Arcton dextra tenet, medium leva subrigit axem,
Cunctaque de membris vivit natura creantis,
Et cruce complexum Christus regit undique mundum.

Item Paulinus in libro VIII Natalis Felicis :

Nos crucis invictæ signum et confessio munit
Armatique Deo mentem, non quærimus arma
Corporis, et quanquam membris videamur inermes,
Arma tamen gerimus, quibus et sub pace serena
Contra incorporeos animis decernimus hostes.

Item idem in libro X :

Ipse domum remeans modicum, sed grande saluti
De crucis æternæ sumptum mihi fragmine liguum,
Promo tenensque manu adversis procul ingero flammis
Et clypeum retinens pro pectore quo tegerem me,
Arceremque hostem collato umbone relisum,
Credite, nec donate mihi, et reddite Christo
Grates, et justas date laudes omnipotenti :
Nostra salus etenim in cruce Christi et nomine constat,
Inde fides nobis et in hac cruce nixa periclo,
Profui, et nostram cognovit flamma salutem.
Nec mea vox aut dextra illum, sed vis crucis ignem
Terruit, inque loco, de quo surrexerat ipso,
Ut circumseptam præscripto linitu flammam
Sidere, et exstingui fremitu moriente coegit,
Et cinere exortam cineri remeare procellam.
Quanta crucis virtus, ut se natura relinquat,
Omnia ligna vorans ligno crucis uritur ignis,
Multa manus crebris, tunc illa incendia vasis
Aspergens largis cupiebat vincere lymphis.
Sed licet exhaustis pensarent fontibus imbres
Vi majore tamen lassissis spargentibus onnem
Vicerat ignis aquam, nos ligno exstinguimus ignem,
Quamque aqua non poterat, vicit brevis astula flammam.

CAPUT XIV.

Contra eos qui signum sanctæ crucis in testimonium assumunt, ut eis ita licitum sit adorare imagines, sicuti liguum sanctæ crucis.

PATROL. XCVIII.

Cultores igitur imaginum venerationem, adorationem seu exaltationem sanctæ crucis in defensionem sensus sui opponere soliti sunt, cur non ita imagine sicut cruces adorari liceat? Quibus primo respondendum est, quia Christus non in imagine, sed in cruce suspendi elegit, quando genus humanum redinere voluit et ideo sancta mater Ecclesia toto orbe terrarum inter cætera innumera crucis sacramenta, quæ a sanctis Patribus multipliciter longe lateque per universum mundum enumerata sunt, decrevit licitum esse universis catholicis ob amorem solius passionis Christi, ubicunque eas viderint, inclinando si voluerint venerari, et insuper die sancto quo passio Domini in universo mundo specialiter celebratur cum omni devotione universum ordinem sacerdotalem, seu cunctum populum prostratum adorare. Deinde etiam illud specialiter, non contra licite habentes, sed contra illicitum cultum imaginibus exhibentes, opponendum est, quod supradicta universalis Ecclesia tam sacris fontibus consecrando quamque etiam baptizandis vel baptizatis eodem signo sanctæ crucis consignando vel benedicendo uti decrevit, omniumque fidei catholice cultoribus frontes et pectora sua post abrenuntiationem Satane pompis et operibus ejus certissima fide contra omnes insidias diaboli munire docuit, gladioque inexpugnabili dextris cunctorum fidelium armare studuit. Dic, quæso, contra fas ecclesiasticum adorator imaginum, quid tale huic simile ab Ecclesia catholica in toto orbe terrarum de imaginibus sanctum est? Et licet hæc magna sint, quid de consecratione corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi dicturi sumus, quæ utraque in sacris missarum solemnibus ex quo consecrari cœperint, usque in finem pene sine intermissione crucis signaculo benedicantur, nec est quisquam tam sapiens vel insipiens, qui uilo modo hanc consecrationem aliter se posse perficere Deo placite præsumat, nisi hoc semper ejusdem sanctæ crucis signaculo consecrare studeat? Quid etiam sicut de universo humano genere, ita pene de cunctis humani generis operibus seu quotidianis actibus ejus complectendo dicere valebimus, in omnibus quæ die, nocte, mane, vespere, et melius fortasse dicitur omni tempore agere consuevit? Quid est quod in his omnibus quod ad salutem ejus sive in hoc sæculo, sive in futuro pertinere possit, sine ejusdem crucis signaculo incipere, acitare vel consummare velit?

CAPUT XV.

Hæc tibi hactenus, imaginum si quis es indiscretus cultor, et hæc tibi inante, et contra si quis es imtemperans destructor, vide ne hæc audiens putes temeritati tuæ licentiam dari, ut ubicunque non propter illicitum cultum, sed propter discretum, et ob hoc propter licitum mentis affectum pictas vel fictas similitudines sanctorum viderit, ut illas aut destruas, aut irridendo subsannare debeas.

Quamobrem uterque monendus est, ut neuter, sicut quoniam Bardosanus novarum inventionum supersticiosus amator, sed sicut vere catholicus studiosissime matrem virtutum discretionem in omnibus servans, zelumque Dei non secundum fatuitatem insipientium, sed secundum virtutem sapientium in Domino habens, nec ille diligendo, nec iste contemnendo ultra quam oporteat dextra levaque transiliendo viam rectitudinis amittat, sed quia ita plerique pertinaces sunt ut ratione flecti nequaquam possint, hi merito sancta auctoritate quassandi sunt, ut saltem fracti medicinam quærant.

Epistola beati Gregorii papæ ad Serenum episcopum Massiliensem.

« Litterarum tuarum primordia, ita sacerdotalem in se esse benevolentiam demonstrabant, ut major nobis fieret de fraternitate tua letitia, sed tantum earum finis a suis dissensit initiis, ut non unius, sed diversarum mentium talis crederetur epistola. » Et

post pauca in eadem scribitur epistola. » Perlatum quidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confringeres, et quidem, quia eas adorari vetuisses, omnino laudavimus: fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? Si non aliud, vel illud te non debuit revocare? Despectis aliis fratribus solum te sanctum, et esse credis sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud picturæ historia quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis præstat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt, qui litteras nesciunt. Unde præcipue gentibus pro lectione pictura est, quod magnopere a te, qui inter gentes habitas, attendi decuerat, ne dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit, quod non ad adorandum, sed instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum, et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historiam, non sine ratione vetustas admisit. » Et post pauca sequitur: « Convocandi enim sunt diversi Ecclesiæ filii, eisque Scripturæ sacræ est testimoniis ostendendum, quod omne manu factum adorare non liceat, quoniam scriptum est, *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. vi), ac deinde subjungendum, quia picturas imaginum quæ ad ædificationem imperiti populi factæ fuerant, ut nescientes litteras ipsam historiam intendentes, quid actum sit discerent. » Et item: « Si ad hanc instructionem, ad quæ imagines antiquitus factæ sunt habere vultis in ecclesiis, eas modis omnibus et offerri, et habere permittas, atque julica, quod non tibi ipsa visio historiæ, quæ pictura teste pandebatur displicerit, sed illa adoratio quæ picturis fuerat incompetenti exhibita, atque in his verbis eorum mentes demulcens, ad concordiam tuam revoca, et si quis imagines facere voluerit, minime prohibeat, adorare vero imagines omnimodis devota. Sed hoc sollicitè fraternitas tua ammonet, ut ex visione rei gestæ ardorem compunctionis percipiant, et in adorationem solius omnipotentis sanctæ Trinitatis humiliter prosternantur. »

Item Gregorii papæ epistola ad Secundinum servum Dei inclausum.

« Dilectionis tuæ litteras suscepi, quæ in meo sensu amoris melle conditæ sapuerunt, etc. » et post quædam interposita inquit: « Imagines enim quas nobis tibi dirigenda per Dulcium diaconum tuum rogasti... valde nobis tua postulatio placuit, quia illum in corde tota intentione quaeris, cujus imaginem præ oculis habere desideras, ut visio corporalis quotidiana semper reddat exortum, ut dum picturam vides ad illum animo inardescas, cujus te imaginem videre consideras. Ab re non facimus, si per visibilia visibilibus invisibilia demonstramus. Sic homo qui alium ardentè videre desiderat, aut sponsam amando desiderat, quam videre conatur, si contingit ut ad balneum ire, aut ad ecclesiam procedere existimet, viam tendentibus se præparet, ut de visione hilaris recedat. Scimus namque, quia tu imaginem Salvatoris nostri ideo non petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem Filii Dei in ejus amore recalescas, cujus te imaginem videre consideras, et nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsas prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem, aut natum, aut passum, vel in throno sedentem recordamur, et dum nos ipsa pictura quasi scriptura ad memoriam Filium Dei reducimus animum nostrum, aut de resurrectione lætificat, aut de passione emulcet. Ideoque direximus tibi syrtaria duo, imaginem Salvatoris et sanctæ Dei genitricis Mariæ, et beatorum apostolorum Petri et Pauli, per supradictum filium nostrum diaconem, et unam crucem cum clavo pro

benedictione, ut ab ipso a maligno defensus, crucis sancto ligno munitum esse te credis, etc. »

Item epistola Gregorii papæ ad Januarium episcopum.

« Judæi de civitate vestra huc venientes questi nobis sunt, quod synagogam eorum quæ Carati sita est, Petrus, qui ex eorum superstitione ad Christianæ fidei cultum domino volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam indisciplinatis, sequenti die baptismi sui, hoc est Dominica ipsa festivitate paschali, cum gravi scandalo sine vestra occupaverit voluntate, atque imaginem illic genitricis Dei, Dominice nostri et venerandam crucem vel hyrrum album, quo fonte surgens indutus fuerat, posuisse, etc. » Et post pauca inquit: « Considerantes hac de re vestræ voluntatis intentum ac magis iudicium hortamur affatibus, ut sublata exinde cum ea qua dignum est veneratione atque crucem, debeat quod violenter ablatum est reformare, etc. »

Item epistola Gregorii papæ, ad Germanum patriarcham Constantinopolitanum.

« Qualis et quæ libatio meum sic sancte lætificavit animum sicut de te venerabili nempe mihi, et super laudabile nomen sanctissimæ et Deo dilectæ gratitudinis, etc. » Deinde post quædam interposita adjunxit: « At ubi sic coepisti conflictui sicut ipse Deus tibi monstravit, præesse præcipiens in castra Christi, et regni gloriosum certe et notum signum, vivificam dico crucem magnum adversus mortem ejus magnitudinis triumphum, ubi mundi quadripartiti orbem terrarum perscriptis distinguens perscriptis, ita et sanctam imaginem omnium dominæ, et sanctæ Dei genitricis, cujus vultum deprecantur divites plebis. Etenim sancta, sicut patribus videtur, quæ sic a vobis pie honorata donavit retributiones. Nam imaginis honor ad primam formam transit secundum magnum Basilium, et sicut inquit Chrysostomus: Ego et ceræ perfusæ dilexi picturam pietate repletam. »

« Et post pauca in eadem epistola: « Si enim prophetice dispositiones non acceperunt finem, non scribantur causæ ad ostensionem, quæ nec dum sanctæ sunt, videlicet nisi incarnatus est Dominus non signetur, quæ secundum carnem signatur, sancta imago ejus, nisi natus est in Bethlehem de semper gloriosa Virgine et Dei genitrice, et magi munera obtulerunt, et pastoribus apparuit angelus, et multitudo cælestis militiae nato laudem retulit, nisi in ulnis genitricis, ut infans porrectus qui portat omnia, et lactis nutrimento pastus est, qui dat escam omni carni (Psal. cxxxvi), neque hoc signetur nisi mortuus suscitavit, et paralyticos erexit, et leprosis purgationem dedit, et oculos cæcorum aperuit, et dæmones effugavit, et nisi aperuit aures surdorum, et omnia operatus est, quæ gloriose et Dei miracula perfecit, non scribantur, nisi passionem voluntarie suscepit, et infernum exspoliavit, et surgens in caelos ascendit, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, non scribantur, neque designentur, quia hæc recitantur, et per litteras et per colores scripturæ et historiæ. Si enim hæc omnia facta sunt, et magnum est pietatis mysterium, utinam fuisset possibile cælum et terram, et mare, et animalia omnia, enarrare ea et per voces et per litteras, et historias. Non existentium enim designantium idolica scriptura nominatur, quæ non fuerunt in essentia delirate factura et ne una condescensio Ecclesiæ Christi cum idolis? Absit; neque enim vitulos adoravimus, neque vitulum in Choreb fudimus, neque Deum nobis mandum existimavimus, neque iterum in sculptili inclinati sumus, et Beel Phegor consecrati sumus, neque filios nostros aut filias aliquando dæmonibus immolavimus, non sunt hæc nobis, non sunt, nullus acuseatur, quoniam nihil, quæ existunt aut facta sunt, præter nomen quod est super omne nomen, vivificam Trinitatem populus Christi usque hodie servavit, aut veneratus est, absit. Si enim quis Judaice motus ad

calumniandum, quæ olim idolorum culturis acclamationia profanantur, et idolorum cultura ascribere Ecclesiæ nostræ de venerabilibus imaginibus divinis et mirabilibus ad meliora directis existimemus, nihil aliud aut canem latrantem, et ac sui infundibula procul ejicientem, audiat sicut Judæus, utinam esset, et Israel per visibilibus quam deputatus est, offerre Deo orationem et per exempla memorari factorem, et non vitulum tenere et muscas super tabulas testamenti, utinam sanctum altare diligeret, et non vitulas Samaricæ. Bonum illi esset simul et justum rorissimam divinam petram amplectere, et non Beel, utinam esset illi ad virgam Moysi magis aspicere, et ad urnam auream, et arcam, et propitiatorium Laminæ Ephod, mensam, tabernaculum interius et exterius, quæ omnia in gloriam facta Dei et si manufacta, sed magis sancta sanctorum dicebantur, et Cherubin sculpta, quorum memoriam faciēns Apostolus inquit, *Cherubin gloriæ obumbrantis propitiatorium* (Hebr. ix); quibus et divina vegetari gloria, et Scriptura docemur, si istis attenderet, nunquam idolis inclinaretur. Omne enim opus in nomine Domini factum pretiosum et sanctum dictum est, etc. »

Item Gregorii papæ in Synodica epistola.

« Si contraria sentientibus et irrita facere querentibus antiquas patrum traditiones salutis occurreret conversio, sufficerent utique ea, quæ superius a nobis ex patrum testimoniis vel sacris dicta sunt documentis. Sed quia videmus, quod mœrentes dicimus, plerosque turbatis mentibus statuta conturbare Ecclesiæ, ideo, fratres charissimi, extenditur sermo, et cupimus ad compescendam erroris insaniam adhuc ex veteribus documentis aliquid dicere, forsitan respiciant in quieti. In libro enim Exodi sic legimus: *Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israel, ut tollant mihi primitias ab omni homine, qui offert ultroque; accipietis eas. Hæc sunt autem, quæ accipere debetis, et cætera per ordinem usque ad duorum cherubim, qui erunt super arcam testimonii, cunctaque mandabo per te filiis Israel* (Exod. xxv); et iterum: *Mandato Dei a Salomone constructo templo, inter alia fecit in oraculo duo cherubim de lignis olivarum; et infra: Et sculpsit in eis picturas cherubim, et palmarum species, et anoglypham valde prominentiam, et texit ea auro, et operuit tam Cherubim quam palmas, etc.* (III Reg. vi.) Ecce, charissimi fratres, consideremus quid Deo mandante Moyses effecerit, quidve Salomon sapientissimus divino jussu construxerit, et cætera, quanto debemus puro cordis annisu ipsum Christum Dominum nostrum sanctamque semper virginem ejus genitricem Mariam, apostolos quoque vel omnes sanctos Dei per eorum sacras effigies atque imagines colere, adorare, et ad propitiandum nobis petere, et relaxare delicta. Nos non ob aliud nomen imagines facimus et adoramus, sed pro nobis incarnato verbo Dei. Si autem manufacta omnia abjicienda sunt, neque arcam fœderis, neque aurea et cæolata cherubim ejus debuerant recipi, quæ per Beseleel et Eliab facta sunt juxta præceptum Dei. Si vero illa sicut similia invisibilia facta sunt, ita et hæc simili modo secundum visiones et revelationes prophetarum coloribus distincta efficiuntur, etc. »

Joannes Chrysostomus in sermone Cœnæ Domini: « Omnia facta sunt propter gloriam Dei, usui autem nostro nubes ad imbrum ministerium, terra ad frumenti abundantiam, mare ad negotiandum copiose, absque invidia omnia famulantur homini, magis autem imagini Domini. Neque enim quando imperiales vultus et imagines in civitates introducuntur, et obviam iudices et plebes cum laudibus, non tabulam honorantes, neque effusæ cere scripturæ, sed figuram imperatoris, sic et creatura non terrenam speciem honorat, sed eandem ipsam cœlestem figuram reveretur. »

Item beati Joannis Chrysostomi de parabola se-

minis: « Indumentum imperiale si injuriaveris, nonne eum qui induitur injurias? Nescis, quia si quis imaginem imperatoris injuriat, ad eum ipsum imperatorem principaliter dignitati ejus affert injuriam? Nescis, quia si quis imaginem ex ligno aut ex colore detrahit, non sicut ad elementum sine anima ausus judicatur, sed sicut adversus imperatorem disgregatam imaginem totidem imperatoris gestans ejus injuriam ad imperatorem deducit. »

Sancti Basili ex libro ad Amphiloichium, de Spiritu sancto, in capitulo 17: « Quoniam imperator dicitur, et imperatoris imago, et non duo imperatores. Neque enim fortitudo scinditur, neque gloria dividitur. Sicut enim quæ tenetur noster principatus et potestas una, sic et quæ erga nos glorificatio una, et non multe, quoniam imaginis honor ad primam formam transit. »

Item sancti Basili in epistola ad Julianum imperatorem missa: « Secundum id, quod divinitus datam hæreticariam, nobis immaculatam Christianorum fidem confiteor et promitto. Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, unum Deum, hæc tria adoro et glorifico. Confiteor autem et Filii incarnati dispensationem, et Dei genitricem, quæ secundum carnem eum genuit, sanctam Mariam; suscipio vero et sanctos apostolos, prophetas, et martyres, et ad Deum deprecationem, quæ per eos (scilicet illis mediantibus) propitiatorem mihi efficit misericordissimum Deum, et remissionem mihi facinorum condonari, pro quo et figuram imaginum eorum honoro et adoro, specialiter hoc traditum tam a sanctis apostolis et non prohibuit, sed in omnibus ecclesiis nostris eorum designantes historiam. »

Item ipse in sermone sanctorum quadraginta martyrum: « Nam et bellorum triumphus, ac victoriæ, et sermonum conscriptores multoties et pictores significant, quidam autem verbo adornantur, quidam vero tabulis præsignantes, et multos utique ad virilitatem exerceverunt. Quæ enim sermo historiarum per auditum, hæc conscripta silens admonitio per imitationem demonstrat. »

Item sancti Athanasii. *Interrogatio Antiochi ad sanctum pro imaginibus.* « Quomodo lex et prophete dicentes, *Statuas et similitudines non adoretis.* Quare ergo vos facitis imagines, et adoratis eas? » *Responsio Athanasii:* « Non ut Deos imagines adoramus, nos fideles sicut pagani, absit. Sed tantummodo affectu et charitatis nostræ animæ ad vultum faciei imagines apparentes. Unde multoties vultu deleti sicut lignum purum atque commutæ, jam quod dudum fuerat imago, comburimus. Sicut enim Jacob approximans morti, summitatem virgæ Joseph adoravit, non virgam honorificans, sed quæ eam tenebat, sic et fideles non pro aliquo alio modo imagines adoramus, non pro desiderio effigie declarata. »

Item beati Cyrilli Alexandrini episcopi, in sermone beati Matthei evangelistæ: « Depingitur enim fides quod in forma Dei existit verbum, sicut et nostræ vitæ redemptione ollatus est Deo secundum nostram similitudinem indutus et factus homo. » Et idem ipse post pauca: « Imaginum nobis explent opus parabolæ significantium virtutem, cuidam, quomodo et oculorum adhiberi et palpatu manus afferri, in vestigiis, mentibus, inapparibilibiter habens visionem. »

Item sancti Cyrilli: « Quemadmodum imaginem quis designatam jucundam respexerit, mirabitur quidem regis figuram, et quæ illo apparet, hæc et ejus noscens conscriptionem pariter cernens delectabitur; ut ipsum regem aspiciat, etc. »

Item sancti Epiphani episcopi Constantiæ Cypri. « Etenim imperatores pro eo quod habent imagines non duo sunt imperatores, sed inuicator unus cum imagine. »

Item sancti Stephani episcopi Rostron, ad quosdam, de imaginibus sanctorum. « De imaginibus

sanctorum confilimus, quoniam omne opus quod fit in Dei nomine bonum est et sanctum. Aliud est enim imago, et aliud simulacrum, id est, statunculum. Quando enim Deus Adam plasauit, videlicet et condidisset, dicebat: *faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem* (Genes. 1), et fecit hominem imagini Dei. Quid enim? ergo quia imago est homo Dei, idololatria est, id est idolorum cultura est et impietas? nequaquam fiat. Si enim Adam imago demonum, abjectus fuit et inacceptabilis, sed quia imago Dei est, honorabilis est, et acceptabilis. Omnis enim imago in nomine Domini aut angelorum, aut prophetarum, aut apostolorum, aut martyrum, aut iustorum sancta est: non enim lignum adoratur, sed is qui in ligno commemoratur, et contemplatus honoratur. Omnes enim nos honoramus iudices: et salutamus, etiam si peccatores sint. Quid ergo, nunquid non debemus adorare sanctos Dei servos, et propter memoriam eorum constituere et erigere imagines, quod non obliviscantur? Sed dices, quia ipse Deus præcepit et non adorare nos manufactos. Dic itaque, o Judæe, quale super terram non est manufactum post facturam Dei, quid ergo? arca Dei quæ ex lignis Sethim fabricata est atque constructa, non fuit manufacta? et altare et propitiatorium, et urna, quæ habuit manna, et mensa, et lucerna, et tabernaculum inferius, et exterius non fuerunt ex operibus manuum hominum quæ Salomon fecit? et cur sancta sanctorum vocantur manufacta existentia? ita cherubim et senarum alarum in circuitu propitiatorii non fuerunt statuæ et innagines angelorum opera manuum hominum? Et quomodo non abjiciuntur? Sed quia per præceptum Dei imagines factæ sunt angelorum, sancta sunt, licet statuæ fuerint. Etenim idola gentium, quia innagines fuerunt demonum, Deus prohibuit et condemnavit eas. Nos autem ad memoriam sanctorum imagines facimus Abrahamæ, Moysi, et Eliæ, Isaïæ, et Zachariæ, et reliquorum prophetarum, apostolorum, et martyrum sanctorum, qui propter Deum interempti sunt, ut omnis, qui videt eos in imagine, memoretur eorum, et glorificet Deum qui glorificavit eos. Decet enim eis honor et adoratio et commendatio secundum justitiam eorum, ut omnes qui vident eos, festinent, et ipsi imitatores fieri actionum eorum. Quæ enim est adoratio nisi honor tantummodo? sicut et nos peccatores adoramus, et salutamus nos alterutrum secundum honorem et dilectionem. Etenim Deum nostrum aliter adoramus et glorificamus, et contremiscimus. Imago est similitudo ejus qui in ea conscriptus est; impii autem qui bonum non agunt, neque sanctorum commemorantes, non prohibeant, neque scandalizent eos qui benefaciunt, et honorant sanctos et servos Dei, et commemorantur eorum, mercedem enim bonæ operationis accipient; impii vero secundum quod cogitaverunt, habebunt desolationis inhonorationem, sicut id quod justum negligentes, et a Domino recedentes; propter memoriam namque in imaginibus conscribuntur, et honorantur, imo et adorantur sancti sicut servi Dei, ut pro nobis divinitatem sint exorantes, atque implorantes, dignum enim est commemorari doctorum nostrorum, et gratias referendo. »

Item sancti Dionysii Areopagitæ Atheniensis episcopi, in epistola quam scripsit ad sanctum Joannem evangelistam, inter cætera, inquit: « Quid mirabile, si Christus verax et discipulos, inquit, de civitatibus ejiciunt, ipsi digne sibi judicantes, et de sacro scelerati interdiciunt, et recedentes a veritate et manifestæ imagines sunt visibiles invisibilium, nec enim in sæculis supervenientibus culpabilis erit ex ejus justitia respectus Dei. »

Item ejusdem de cœlesti Militia, et infra: « Prædicta enim incorporea agmina diversis coloribus effiguntur, compositionibus variis, quatenus sic tacite nosmetipsos per sacratissimas effigies ad simplices

et incorporeales pia mente transeamus. Etenim impossibile est nostræ menti ad incorporea illa pertinere, cœlestis militiæ imitationem visionemque, nisi si per elementorum poterimus visibilem decorem ad invisibilem pulcherrimamque attingi effigiem, et visibiles odoriferasque imagines rationali traditione invisibiles præfulgi, et cætera. »

In definitione sancti sexti et magni concilii, c. p. 82: « In quibusdam venerabilium imaginum picturis, agnus digito præcursoris monstratus designatur, qui in signum relictus est gratiæ, verum nobis per legem præmonstrans agnum Christum Deum nostrum, qui abstulit peccata mundi. » Et post pauca: « Secundum humanam figuram, et in imaginibus nunc pro veteri agno retitulari decernimus, per ipsum humilitatis altitudinem Dei Verbi considerantes, et ad memoriam quæ in carne actionis quique passionis ejus et salutaris mortis manibus educati, et quæ ab hinc facta est mundi redemptionis, etc. »

Unde et beatus Augustinus in psalmum xcii inquit: « Si autem non adoras in Christo ista terrena, quamvis de illis similitudo quedam data est, ad significandum sanctos de quacunque creatura ducta fuerit similitudo, tu intellige similitudinem creaturæ, et adora artificem creaturæ, et cætera. »

Item sancti Athanasii episcopi Alexandrini, de Humanatione Domini, cujus initium: « Sufficenter quidem de his multis pauca sumentes intimavimus. » Et post: « Sicut ea quæ scribitur in lignis forma abolita exterioribus sordibus, iterum necesse id ipsum recuperari atque uniri is cujus est forma, ut innovari possit imago in eadem materia atque elemento. Per ejus enim formam et ipsa materia ubi et conscribitur non deicitur, sed in ea ipsa configuratur. »

Item beati Ambrosii Mediolanensis episcopi ad Gratianum imperatorem, ex libro iii, cap. 9: « Nunquidne, quando et deitate et carnem ejus adoramus, dividimus Christum? Aut quando in ipso et Dei imaginem et crucem adoramus, dividimus eum? Absit. »

Item beati Gregorii Nysseni episcopi, inter plura, ubi de Abraham sermonem instituit: « Vidi imaginem passionis, et non sine lacrymis visionem transivi, opere artis ad faciem deducens historiam, etc. »

Item ipse in interpretatione in Cantica canticorum: « Sicut vero conscripta doctrina, materia quadam est, ita omnino in diversis tincturis, quæ complent animantis imitationem, qui vero ad imaginem concipit ex eadem arte per colores completam tabulam, non tincturis præfert contemplationem, sed visionem depictam conspici tantummodo, quam per colores magister demonstravit. »

Leontii episcopi Neapoli Cypri, in quinto sermone propter Christianorum responsum adversus Judæos, et de imaginibus sanctorum: « Nunc vero de venerandis pictisque imaginibus responsum faciamus, ut obstruantur ora loquentium iniquitatem. Legalis enim et hæc traditio, et audi Deum dicentem ad Moysen: *Imagines duas cherubim aureas insculptas construe obumbrantes propitiatorium* (Exod. xxv). Et iterum, templum quod ostendit Deus Ezechiel: *Facies, dixit, palmarum et leonum, et hominum et Cherubim a pavimento ejus, usque ad cameram tecti* (Ezech. xl; III Reg. vi), certe terribilis sermo, qui præcepit Israeli ne faceret quodlibet sculptile, neque imaginem, neque similitudinem quæ sunt in cœlo, et quæ sunt in terra, ipse præcepit Moysi facere sculptilia animalia et cherubim. Unde et Salomon ex lege susceptionis signum plenum fecit templum ære et sculptile, et fusile, leonum, boum, et palmarum et hominum, et non est reprehensus a Deo. Si enim me reprehendere vis pro imaginibus, reprehende Deum qui hæc fieri jussit, in memoria ejus esse erga nos. Judæus dixit, sed non adorabantur ille, sicut dii similitudines, sed memoria tantummodo fiebat. Christianus dixit, bene dixisti, neque a nobis ut dii ad-

orantur sanctorum effigies et imagines, et signa. Si enim ut Deum adorant lignorum imagines debebant omnino et cætera ligna adorare; si vero ut Deum adorarent lignum, non omnino deleta effigie imaginem incenderent. — Et iterum: « Damus quæ sunt annexa duo ligna crucis, adoro signum propter Christum qui in ea crucifixus est, at ubi divisa fuerint ab alterutrum, projicio ea et incendio. Et sicut qui jussionem imperatoris suscipiens, et osculatus est signum, non lutum honorat aut chartam, aut plumbum, sed imperatori salutem et venerationem reddidit, sic et Christianorum pueri signum crucis adorantes non naturam ligni veneramus, sed signum et figuram Christi, ipsum videntes, per ipsum, qui in ea crucifixus est, osculamur et adoramus, etc. » — Et post pauca: « Sicut enim virgam Christi crucem adoramus, sicut enim sedem et lectum ejus sanctum sepulcrum, sicut enim domum, præsepium, et Bethleem, et cætera sancta ejus tabernacula, sicut enim amicos ejus, apostolos ejus, et sanctos martyres, et reliquos sanctos, Christi vero passionem in ecclesiis et in domibus et in plateis, et in imaginibus, et in velis, et in cubiculis, et in vestibus, et in omni loco designamus, ut indesinenter aspicientes hæc recordemur, et non obliviscamur, sicut tu oblitus es Domini Dei tui, et sicut tu adorans librum legis non naturam pellium et atramenti adoras, sed verba Dei quæ in eo continentur. Sic et ego imaginem Christi adorans, non naturam lignorum aut colorum adoro, absit, sed inanimata in figuram Christi tenens, per eam Christum spero tenere et adorare. » Et infra sequitur: « Nam et ipsos filios nostros, et patres factos existentes, et peccatores sapius osculamur, et non in hoc condemnabimur, non ut deos eos osculamur, sed amorem nostræ naturæ, quem erga eos habemus per osculum ostendimus. Sicut enim multoties dixi: Mens scrutatur in omni osculo, et in omni adoratione, etc., sic, o homo, Christianorum populi quancunque signa crucis et imaginum osculantur, non ipsis venerationem lignis aut lapidibus proferunt, aut auro, aut corruptæ imagini, aut lipsanis, sed per illa Deo creatori, qui et eorum et omnium creator est, gloriam et osculum, et venerationem offerunt. » Et infra: « Qui enim diligit amicum suum, aut regem, et magis bene merentem sive filium ejus videns, sive virgam, sive sedem, sive coronam, sive donum, sive servum tenens osculatur et honorat per hos benefactorem, et magis Deum. Quando enim vides Christianos adorantes crucem, cognosce, quoniam crucifixo Christo adorationem proferunt et non ligno. Nam si naturam ligni venerati essent, omnino et arbores, et nemora adorarent, sicut et tu aliquando Israel adorabas dicens arbori et ligno: *Tu mihi es Deus, et tu me genuisti (Jerem. 11)*. Ergo non sic dicimus cruci, neque figuris sanctorum, *dii nostri estis*, non enim sunt dii nostri, sed similitudines et imagines Christi, et sanctorum ejus, et ad memoriam et honorem, et decorem ecclesiarum adjacientium et adorantium. Qui enim honorat martyrem, Deum honorat, et qui matrem ejus honorat, ipsi Deo honorem offert, et qui apostolum honorat, qui misit eum honorat (*Matth. x*), etc. »

Item beati Augustini, de eo quod apparuit Deus Moysi, et de virga et manu colorata et aqua in sanguinem, et post quædam interposita subjunxit: « *Sicut Moyses exaltavit serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam*, hoc est quicumque percussus fuerit a serpentibus peccatorum, Christum intueatur, et habebit sanitatem in remissionem peccatorum. »

Item ejusdem sancti Augustini super Joannem evangelistam, de eodem sermone homilia inter cætera: « Interim modo, fratres, ut a peccato sanemur, Christum crucifixum intueamur, quia *sicut Moyses exaltavit serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium hominis (Joan. 11)*. Hoc enim interest inter figuram

A sive imaginem et rem ipsam: figura præstabat vitam temporalem, res ipsa, cujus ipsa figura erat, præstabat vitam æternam, etc. »

Item sancti Augustini de libro tertio sanctæ Trinitatis, inter cætera: « Nam sicut unctio lapidis, Christum in carne in qua unctus est oleo exultationis præ participibus suis, ita virga Moysi conversa in serpentem ipsum Christum factum obedientem usque ad mortem ejus, unde ait, *sicut exaltavit Moyses serpentem in eremo (Psal. LXXII)*. » Et post cætera: « Si intuentes illum serpentem exaltatum in eremo, serpentum morsibus non peribunt, vetus homo noster crucifixus est cruci cum illo: per serpentem autem mors intelligitur, quæ facta est a serpente in paradiso, modo locutionis per efficientem id quod efficitur. Demonstrante ergo virga in serpente, Christus in morte, et serpens rursus in virga, Christus in resurrectione, totus in corpore suo quod est Ecclesia, etc. »

B Item beati Augustini in libro Exodi inter cætera: « Facta credimus, quemadmodum facta legimus, et tamen ipsa facta umbram fuisse futurorum, apostolica doctrina cognoscimus. Putamus ergo spiritaliter esse investiganda quæ facta sunt, facta tamen esse negare non possumus, etc. »

Item ipse in psalmo LXXI: « Imo jam in nomine Christi venire gaudeamus, jam tenentes sceptrum subduntur ligno crucis, jam fit quod prædictum est, *adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi (Psal. LXXI)*. Jam enim in frontibus regum pretiosius est signum crucis quam gemma diadematis. »

Item Augustini de filio Abrahæ ducto ad sacrificium, inter cætera: « Non enim frustra moti estis, cum hoc dicerem, *crux cornua habet*: sic enim duo ligna compinguntur in se, ut speciem crucis reddant. Sicut ergo imagine crucis multis locis videmus, ut flant duo cornua, quibus infigantur manus, cornibus hærentem arietem crucifixum Dominum video, etc. »

C Item sancti Severiani Gabalensis de sermone sanctæ crucis, inter cætera: « Putas non erat justum dici, si quis vestrum morsus fuerit, respiciat in cælum sursum ad Deum, et salvabitur? Ut enim et attendi cælo relinquat, non potuit dicere, si quis morsus fuerit, aspiciat lucernam luminis, et salvabitur? Aut aspiciat ad mensam propositionis sanctorum panum, et salvabitur? Aut ad altare, aut ad velum, aut in arcam, aut in imaginem cherubin, aut in propitiatorium, sed nihil horum ad medium adduxit legislator magnus, sed solam fixit crucis imaginem, et hanc per maledictum serpentem. Dic mihi ut fidelis famulus, quod interdicis facis, quod abrenuntias, ædificas, qui dicis, *Non facies sculptile et fusile (Exod. xx)*, sculptis serpentem? Sed illa quidem lege posuit, ut materias abscondam impietatis, et populum hunc eruum omni idolorum cultura. Nunc autem effundit serpentem, ut præfigurem imaginem Salvatoris, etc. »

D Item sancti Augustini ad Dulcium, in quæstione 6, de Samuelis imagine: « Solent enim in scripturis imagines earum rerum nominibus appellari, quarum imagines sunt, sicut omnia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua materie metalli, aut ligni, vel cujuscunque rei aptæ ad opera hujusmodi, quæ etiam videntur in somnis, et omnes fere imagines earum rerum quarum imagines sunt appellari nominibus solent. Quis enim est, qui hominem pictum dubitet vocare hominem? quandoquidem et singulorum quorumque picturam cum aspiciamus, propria quoque nomina incunctanter adhibemus, velut cum intuentes tabulam aut parietem dicimus, ille Cicero est, ille Salustius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Symoïs, illa Roma. Cum aliud nihil sint, quam pictæ imagines, unde cherubim cum sint cælestis potestates, factæ tamen ex metallo, quod imperavit Deus, super arcam testamenti magnæ rei significandæ gratia, non aliud quam cherubim illa quoque signa vocantur. Item quisquis videt somnium, non dicit, vidi

imaginem Augustini aut Simpliciani, sed vili Augustinum aut Simplicianum, cum eo tempore quod tale aliquid vidit, nos ignoraremus. Usque adeo manifestum est, non ipsos homines, sed imagines eorum videri, et Pharaon spicas se vidisse dixit in somnis, et boves, non spicarum et boum imagines. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum, quarum imagines sunt, easdem imagines appellari, non mirum est quod scriptura dicit, *Samuelem visum* (I Reg. xxviii), etc. »

Item Augustini in libro de Doctrina Christiana secundo: « Signum est enim res præter speciem quam ingerit sensibus aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire, sicut vestigio viso, transisse animal cujus vestigium est cogitamus, et viso fumo, ignem subese cognoscimus. Signorum igitur alia sunt naturalia, alia data. Signa data sunt, quæ divinitus in Scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea conscripserunt, et cætera. Ante omnia igitur opus est Dei timore converti ad cognoscendam ejus voluntatem quid nobis appetendum fugiendumque præcipiat. » Et infra: « Illud quod est secundum institutiones hominum, partim superstitionis est, partim non est. Superstitiosum est quidquid institutum est ab hominibus ad faciendam et colendam idola pertinens, vel ad colendam sicut Deum creaturam. » — Et post pauca in eodem sequitur libro: « Appetit tamen omnes quamdam similitudinem in significando, ut ipsa signa, in quantum possunt rebus, quæ significantur similia sint, sed quia multis modis simile aliquid alicui potest esse, non constant talia signa inter homines, nisi consensus accedat, in picturis vero et statutis cæteris hujusmodi simulatis operibus, maxime peritorum artificum nemo errat, cum similia viderit, ut agnoscat quibus sint rebus similia, et hoc totum genus inter superflua hominum instituta numerandum est, nisi cum interest quid eorum, qua de causa, et ubi, et quando, et cujus auctoritate fiat, etc. » — Item Augustini in libro III ejusdem: « Qui vero aut operatur, aut veneratur utile signum divinitus institutum, cujus vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur et transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritualis et liber est, etiam tempore servitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa revelari, quorum jugo edomandi sunt. Tales autem spirituales erant, patriarchæ ac prophetæ, omnesque in populo Israel, per quos nobis spiritus sanctus ipsa scripturarum et auxilia et solatia ministravit, etc. »

Item sancti Athanasii in sermone quarto adversum Arianos: « Arriomanitæ, ut dictum est, judicantes semel transgressores fieri. » Et post cætera: « Hoc et ab exemplo imaginis imperatoris attentius quis considerare poterit. Igitur in imagine imperatoris, similitudo et forma est: et in imperatore quidem quæ in imagine similitudo est, immutabilis enim est forma quæ in imagine imperatoris similitudo, quatenus qui conspiciat imaginem, videt in ea imperatorem, et iterum, qui vidit imperatorem, cognoscit quoniam hic est qui in imagine. Ideo quod non immutetur similitudo qui voluerit cum imagine videre imperatorem, dicat namque: Ego et imperator unum sumus, ego enim in eo sum, et ille in me, et quod conspicis in me, hoc in illo vides, et quod vidisti in illo, hoc vides et in me, qui enim salutat imaginem, in ipsa salutat imperatorem. Enimvero illius forma et species est imago, etc. »

Item sancti Athanasii, episcopi Theopoleos, ad Simeonem, episcopum Bostræ: « Si, patres, oportet secundum eloquium ut tu asseris interrogare, insuper autem et seniores. » Et post pauca: « Sicut enim absente quidem imperatore, imago ejus pro eo adoratur, præsentem ergo ipso superfluum est relinquere primam formam, et adorare imaginem, nonne quia præfertur propter præsentiam pro quo adoratur, inhonorari eam oportet? » Et iterum: « Sicut

A enim qui injuriat imaginem imperatoris, pœnam justam sustinebit, sicuti cum ipsum imperatorem inhonorans. Etenim imagine nihil aliud existente nisi lignum cum coloribus ceræ mixtis et contemperatis, simili modo, qui signum cujuslibet inhonorat, in eum ipsum, cujus signum est refert injuriam, etc. »

In Historia Tripartita libri sexti, cap. 1, Sozomenus inquit: « Illud quoque quod sub Juliano prevenit narrare non sileo. Fuit enim signum quidem virtutis Christi, et indicium contra principem iracundiæ Dei. Cum enim agnovisset in Cæsarea, Philippi civitate Phœnicæ, quam Paneam vocabant, insigne Christi esse simulacrum, quod sanguinis liberata profluvio constituerat, eo deposito, suam ibi statuam collocavit, quæ violento igne de cælo cadente, circa ejus pectus divisa est, et caput cum cervice una parte dejectum atque in terra fixum, reliqua vero pars haectenus restitit, et fulminis incitium reservavit, statuam vero Christi tunc quidem pagani trahentes confregere, postea vero Christiani colligentes, in ecclesiis recondiderunt, quo haectenus reservatur. » — Item ipse cap. 42: « Hoc itaque simulacrum, sicuti refert Eusebius, omnium passionum et ægritudinum noscitur esse medicamentum, juxta quod quædam herba germinat, cujus speciem nullus nostræ terræ medicus licet expertus agnovit, mihi namque videtur, quia adveniente Domino nullum miraculum, nullumque beneficium putari debet incredulum, etc. »

In Historia Anglorum, libri primi cap. 25, cujus initium: « Roboratus confirmatione beati Patris Gregorii Augustini confamulus Christi qui erant cum eo, rediit in opus verbi, pervenitque Britanniam. Erat eo tempore rex Edilbereth in Cantia potentissimus. » Et post pauca in eadem sequitur epistola: « Post dies ergo venit ad insulam rex, et residens sub divo, jussit Augustinum cum sociis ad suum ibidem advenire colloquium. Caverat enim ne in aliquam domum ad se introirent veteri usus augurio, ne superventu suo, si quid maleficii artis habuissent, eum superando deciperent. At illi non dæmonica sed divina virtute præditi, veniebant, crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in tabula depictam, litaniasque canentes pro sua simul et eorum propter quos et ad quos venerant, salute æterna Domino supplicabant. » — Item sequitur: « Fertur autem quia appropinquantes civitati more suo cum cruce sancta, et imagine magni regis Domini nostri Jesu Christi, hanc letaniam consona voce modularentur: *Deprecamur te, Domine, in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus, et ira tua a civitate ista et a domo sancta tua, quoniam peccavimus, etc.* »

In epistola beati Germani, patriarchæ Constantinopolitani, ad Joannem episcopum Synadorum, postquam litteras beati Gregorii papæ suscepit, inter cætera inquit: « Epistolam vestræ sanctitatis suscipi, in qua referebatur de episcopo Natholiæ: significamus enim nunc vobis, sicut et pridem quam susciperemus litteras vestræ sanctitatis, conjungente hic eodem Deo amabili episcopo in verbis, venimus cum ipso sciscitantes sensum ejus, unde nobis relatum fuerat de illo, ipse vero nobis hunc dedit responsum. Opportunum enim est, singillatim omnia intimare vestræ sanctitati, quoniam audiens divina Scriptura dicente: *Non facies tibi omnem similitudinem ut adores ea, quanta in cælo sursum, et quanta in terra deorsum* (Exod. xx), secundum hoc dixi, quoniam non debetur manufactis adoratio. Nam sanctos Christi martyres, qui veræ sunt margaritæ fidei, omni honore dignos putamus, et intercessionem eorum invocamus. Ad hæc quidem nos illi responsum dedimus, quoniam Christianorum fides venerationem et adorationem ad unum et solum Deum refert, sicut scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. vi). Quia

ficatio enim nostra et servitium ipsi soli offertur. » A Et post pauca : « In sanctis vero qui in cœlis sunt et invisibilibus et incorporeis virtutibus sancta laudatur et glorificatur Trinitas, in singulari dominatione et divinitate, sicut et unus Deus a nobis confitetur, et non est præter illum, qui dominetur in virtute sua in æternum. » Et post pauca : « Neque enim divinæ dominationis venerationem in confamilios transferimus, neque enim imperatores aut principes in terra adorantes similitudinem, ut ad Deum adorationem facere videmur, neque imaginum facturam, quæ per ceram et colores designantur, in transmutationem divinæ venerationis suscepimus; neque enim invisibilem deitatem imagine, aut similitudine, aut habitu, aut forma aliqua designamus, etiam neque ipsorum angelorum quibus existunt ordinibus aut sentiri vel investigari ullo modo possint, sed quoniam unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, revocans propriam creaturam a morte iudicii bonæ voluntatis Patris et Spiritus sancti homo fieri dignatus est, sicut inquit Apostolus, per omnia similis nobis factus absque peccato (Philipp. 11), humanum ejus vultum et secundum carnem ejus humanam similitudinem imagine designantes, et non incomprehensibilem aut invisibilem ejus deitatem, etc. Simili enim modo secundum carnem ejus incontaminatæ matris sanctæ Dei genetricis ipso modo similitudinem demonstrantes, quoniam mulieris natura existente, et non aliena nostræ masse facta, Deum invisibilem et omnia manu continentem in suo concepit utero, et genuit incarnatum. Etenim ut proprie et vere matrem Dei veri veneramus eam et magnificamus. Sanctos enim martyres Christi, apostolosque et prophetas miramur et beatificamus, et ad memoriam fortitudinis eorum similitudines imaginum ipsorum describimus, non ut divinæ naturæ sonos eos æstimemus, neque quæ debetur deitati gloriæ quidem et potestati, honorem et adorationem illis impendimus, sed amorem nostrum, quem in ipsis habemus, per hæc manifestamus, et ea quæ per auditum veraciter credimus, designamus. Nam et ipsi sancti Dei in unum et solum Deum servitutum et glorificationem et adorationem observantes, et ad hoc omnes convocantes atque docentes eorum effuderunt sanguinem, et in veritate confessionis coronam adepti sunt. Iste est modus in imaginum picturis, et non sicut invisibili deitati in spiritu et veritate adorationem immutamus in manufactis imaginibus, sed charitatem nostram quam juste habemus ad servos charos Dei nostri tali modo ostendentes, et in eorum honore glorificatur Deus, qui glorificavit eos, etc. »

In actione septima de significatione adorationis : « Adoratio multis modis intelligitur. Est enim adoratio secundum honorem et amorem, et timorem, sicuti adorantur principes et illorum potestas.

« Est alia adoratio timoris proprie, sicut Jacob adoravit Esau (Genes. xxxii).

« Est iterum adoratio secundum gratiam, sicut Abraham propter agrum quem accepit a filiis Seth, in sepulturam Saræ mulieris ejus, et adoravit eos (Gen. xxiii).

« Est iterum adoratio, cum creditur aliqua protectio adipisci a supereminentibus, sicut Jacob Pharaonem (Gen. xlvi).

« Est vera et certissima adoratio, quæ soli debetur omnipotenti et divinæ majestati, sicut dicit Scriptura : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. vi). Hanc autem adorationem ad nullam creaturam licet transferre, nec in manufactis immutare, etc. »

Augustinus libro sanctæ Trinitatis, cum de Spiritu sancto loqueretur, inter cætera inquit : « Patri et Filio prorsus Spiritus sanctus æqualis et in Trinitatis unitate consubstantialis et coæternus. maxime

vero illo loco satis apparet, quod Spiritus sanctus non sit creatura, ubi jubemur non servire creaturæ sed creatori, non eo modo quo jubemur per charitatem servire invicem, quod est Græce δουλεύειν, sed eo modo quo tantum Deo servitur, quod est Græce λατρεύειν, unde idololatræ dicuntur, qui simulacris eam servitutum exhibent quæ debetur Deo. Secundum hanc enim servitutum dictum est : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. vi). Nam hoc distinctius in Græca Scriptura invenitur, λατρεύεις enim habet. Porro si tali servitute creaturæ servire prohibemur, quandoquidem dictum est : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*. Unde Apostolus detestatur eos, qui coluerunt et servierunt creaturæ potius quam creatori : non est utique creatura Spiritus sanctus, cui ab omnibus sanctis talis servitus exhibetur, dicente Apostolo : *Nos enim sumus circumcisio Spiritui Dei servientes* (Philipp. iii), quod est in Græco λατρεύοντες. Plures enim codices etiam Latini sic habent, qui Spiritui Dei servimus. Nam *Latria* Græce Latine *servitus* dicitur, quæ quantum ad veram religionem attinet, non nisi uni et soli Deo debetur, etc. »

Item Augustini in libro de Quantitate animæ : « Deus autem immortalem animam fecit, ut opinor, nisi forte tibi aliter videtur. Ergo tu velles talia fieri ab hominibus, qualia Deus fecit? Non equidem hoc dixerim, sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic et nos immortales a Deo facti ad similitudinem nostram, quod facimus immortale esse deberet, recte diceres si ad ejus imaginem pingeres tabulam quod in te immortale esse credis. Nunc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est, quomodo ergo sum similis Deo, cum immortalia nulla possum facere ut ille? Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere, quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet quantum ille, ad cujus similitudinem facta est, etc. »

Isidori episcopi, de Pictura : « Pictura autem est imago exprimens speciem rei alicujus, quæ dum visa fuerit ad recordationem mentem reducit. » — Item : « Picturam enim Ægyptii excogitaverunt. Primum umbram hominis lineis circumductam. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis, sicque paulatim sese ars ipsa distinxit et invenit lumen atque umbras, differentiasque colorum. Unde et nunc pictores prius umbras quasdam et lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus complent tenentes ordinem inventæ artis. » — Item : « Colores autem dictos, quod calore ignis vel solis percipiuntur, sive quod initio colantur, ut summæ subtilitatis existerent, etc. »

Item Augustinus in libro de Magistro : « De his quæ intelliguntur interiore veritate ratione consulimus, quid dici potest, unde clareat verbis nos aliquid discere præter ipsum qui aures percudit sonum. Namque omnia quæ percipimus, aut sensu corporis, aut mente percipimus, illa sensibilia, hæc intelligibilia sive ut more auctorum nostrorum loquar, illa carnalia, hæc spiritalia nominamus. De illis cum interrogamur respondemus, si præsto est ea quæ sentimus velut cum a nobis quæritur intuentibus lunam novam, qualis aut ubi sit, hic ille qui interrogat si non videt, credit verbis, et sæpe non credit. Discit autem nullo modo, nisi et ipse quod dicitur videat, ubi jam non verbis, sed rebus ipsis et sensibus discit : nam verba eadem sonant videnti, quæ non videnti etiam sonuerunt. Cum vero non de his quæ coram sentimus, sed de his quæ aliquando sensimus, quæritur, non jam res ipsas, sed imagines ab eis impressas, memoriaque mandatas loquimur, cum omni quomodo vera dicamus cum falsa intueamur ignoro : nisi quia non nos ea videre ac sentire, sed

* Etymolog. lib. xix, cap. 16

vidisse ac sensisse narramus, ita illas imagines in memoriae penetralibus rerum antecessarum quedam documenta gestamus, quæ animo contemplantibus bona conscientia non mentimur cum loquimur, sed nobis sunt ista documenta. Is enim qui audit, si ea sensit atque affuit, non discit meis verbis, sed recognoscit ablatis secum et ipse imaginibus. Si autem ille non sensit, quis non eum credere potius verbis, quam discere intelligat? Cum vero de his agitur quæ mente conspicimus, id est intellectu atque ratione, ea quidem loquimur, quæ præsentia contuemur, in illa interiore luce veritatis, qua ipse qui dicitur homo interior illustratur et fruitur, etc. »

CAPUT XVI.

Unde primum exorta sit in Ecclesiis Orientalium imaginum destructio.

« Tyrannus quidam fuit Seleman nomine, Aggareni genere, quo defuncto, successit Humarus in regno, cui iterum successit Ezius, vir valde levis et in impiens. Hujus enim temporibus erat quidam in Beriade [Al., Tiberiade] maleficus ac divinus, Serantapicus [Al., Sarantapechy] nomine, præceptor iniquorum Hebræorum, et inimicus Dei Ecclesiæ, qui, ut comperit levitatem Ezidi protosymboli, accessit ad eum ceptique illi quædam divinare ac prædicere. Illi autem ex hoc acceptabilis factus, ac non multo post ei dicere cœpit : Benignitati tuæ exponere volo, unde me si audias, addatur tibi longitudo vite, et perseveres in hoc principatu annis triginta, si quidem impleveris sermones meos. Ille vero insipiens tyrannus, obscuratus mente desiderii longæ vite : Quid mihi, inquit, præceperis, paratus ad perficiendum existo. Et si consecutus fuero, quod pollicitus es, maximos tibi honores retribuam. Maleficus vero et divinus ait ad eum : Jube mox generalem scribere epistolam, quatenus omnis imaginaria pictura deleatur in omnibus Christianorum ecclesiis, sive in parietibus, sive in vasis sacris, et in vestibus altarium, et non solum hæc, sed quæ in civitatum plateis sunt adornatæ. Quod audiens perfidus ille tyrannus, præcepit omni præfecturæ, in cunctis locis, ecclesiarum imagines et cæteras similitudines abolere, et ita exornavit ecclesias Dei. Abhinc enim cœperunt corruptiores imaginum inveniri. Sed ipse tyrannus anno altero mortuus est, et imagines in pristinum statum restitutæ cum honore, etc.

Hic desunt nonnulla.

Epistola nomine Ludovici imperatoris ad pontificem Romanum.

« Quia ergo per charitatem Dei quæ ab ipso largiente diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, universæ Ecclesiæ notum esse non dubitatur, quod omnia quæ intra eandem sanctam Dei Ecclesiam ad perennem capiendam salutem pertinent aguntur, ita per ejusdem sancti Spiritus gratiam caute agenda sint, ut illud præcipuæ charitatis privilegium conservetur, quod ipse auctor et largitor omnium honorum Dominus de mundo corporaliter abscessurus pro summo atque altissimo munere fidelibus suis dando pariter et relinquendo largiri dignatus est, dicens : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. xiv). Illud etiam Apostoli pariter attentissime cogitandum : *Pacem sequimini et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum* (Hebr. xii). Et idcirco valde necesse est, ut quisquis ad illam patriam desiderat pervenire, ubi nunquam discordia potuit vel poterit introire, illud summopere agere studeat, per quod et ipse illam Deo placitam charitatis pacem cum omnibus habere studeat, et omnes contra illam pacem discordantes ad veram concordiam revocare contendat.

« Ex Nicæn. concil. II, act. 5. Adde Theophan. in Miscel., Damascen. de Hæres., et Zonar. Annal. tom. III.

A Certum est enim quia sicut quisquam si eandem charitatem illam Deo placite fraternitatis charitatem servare poterit, et noluerit ad palatium charitatis pervenire non poterit. Ita si illos quos contra eandem dilectionis unitatem dissidentes cognoverit, et illos ad tantæ beatitudinis viam revocare poterit, et virtute qua valet non certaverit, ipse sibi ejusdem beatitudinis janam seris validissimis claudit. Similiter quoque justissimo Dei judicio eandem calcandi semitam obstaculum sibi opponit, si secundum qualitatis suæ modum omnes in Deo unanimes, ne in harathrum discordiæ corruant, quantum reniti prævalet viriliter non contendit. Hæc ad hoc non humana argumentatione reperta, sed divina tota orbi terrarum docente auctoritate diffusa, atque notissima ubique valere debent, ut ubicunque fuerint discordantes, ad concordiam revocentur, concordēs vero ne in discordiam proruant ab universis qui prævalent tueantur.

B His ita summation præmissis, series hujus dictionis postulat, ut subsequens sermo cur talia præmissa sint lucide pandat.

C Quia igitur ut universo ecclesiastico ordini revelante Spiritu sancto notum est inter cætera pietatis documenta, testante apostolo, fides, spes, charitas præminent, ipsæque rursum virtutes per prudentiam, temperantiam, fortitudinem, atque justitiam auctore Deo inviolabiliter conservantur, ita rursum illæ quatuor ad humanam derivatæ sobriam conversationem per rationem, discretionem, honestatem, atque utilitatem habentur atque utuntur, nullusque istis carens illas perfecte habere potuit, nec eis ritè istis spretis aliquando uti prævaluit, et quamvis sint quædam ex eis humanam rationem excedentes, ut sunt nonnulla, quæ sola fide attingi possunt, et ob hoc ineffabilia vel incomprehensibilia dicuntur, auctoritate tamen divina in sacris voluminibus, sanctorum etiam catholicorum Patrum edictis, Deo revelante, qualiter eadem tenenda vel confitenda sint, sufficienter reperiuntur; ideoque pene ab omnibus desideratur, operari, queritur, ut ratione præeunte, comitante, vel subsequente, in omnibus, vel de omnibus unde certus esse desiderat, salva et anteposita semper et ubique divina auctoritate, non prius qualibet humana adinventione opponatur, quam utili ratione instruat, et undecunque certus esse desiderat, pleniter imbuatur.

D Idcirco ergo summopere cavendum est, ne homini rationali rationem desideranti atque poscenti illo modo ratio interdicator, nisi tantum in his ut supra commemoratum est, ineffabilis tanta ac talis occurrat sublimitas, cui merito universa humana se subternat ratiocinationis humilitas. Quia vero uno pretio Christi videlicet sanguine redempti fratres sumus, et ipso miserante, cujus misericordia id simus, cognosci meruimus, cum omni mentis affectu, ut supra commemoratum est, necessitatem fratrum nostrorum, totius scilicet imperii Orientalium Romanorum, ad intima cordis nostri viscera admittere debemus, quorum inviolabilem charitatem ob nullam aliam disceptationis occasionem, nimis duriter, et ut multis videtur, irrationabiliter scissam esse cognovimus, nisi quod quidam illorum una cum Michaelæ et Theophilo imperatoribus charissimis fratribus nostris imagines sanctorum non habere volunt, quidam vero e contra ex eadem sancta plebe non solum habere, sed etiam adorare volunt. Quorum altercationis discordiæ summa talis est, ut nolentes illas habere, volentes nec habere consentiant : volentes vero nolentes etiam adorare compellant, qui hinc et inde in diversa tendentes adversus alterutrum, sive humana argumentatione, vel ratione, sive etiam ex divina auctoritate vel sanctorum Patrum scriptis; voluntati suæ excerpta vel coacervata habent, ut utrisque videtur con-

grua plurima testimonia, quibus et isti suam, et illi A e contra vindicare et obtinere suam putant posse sententiam.

Unde sicut dignum et vere dignum et justum est, ut præeunte Spiritus sancti virtute, ille inter eos in nomine Domini talia correcturus, et ad viam veritatis sanctissimi moderamine reducturus primus in hominibus arbiter occurrat, quem Deus omnipotens in sede apostolica collocare, eorumque vicarium eidem sanctæ suæ Ecclesiæ dare dignatus est, et ob hoc ei nomen speciale in toto orbe terrarum ab eadem sancta Dei Ecclesia præ omnibus pontificibus decretum est, ut solus non sua abusione, sed tantorum apostolorum auctoritate universalis papa dicatur, scribatur, et ab omnibus habeatur. Et quia sicut omnibus notum est, dicente Joanne apostolo, *hora novissima est (I Joan. II)*. Et Paulo: *Nox in quos fines sæculorum devenerunt (I Cor. X)*. Et ideo tempus instat, dies iudicii absque ulla diuturna dilatione appropinquat, nulli dubium quin diabolus inter reliqua B perditionis suæ argumenta illud præcipue contendit, ut in novissima die sanctæ Dei Ecclesiæ charitatem mutuam scindat; unanimitatem per quamlibet occasionem scindat, viscera dilectionis corruptat, ut eam non in pace superius commemorata, sed discissam et laceratam dies ille horrendus inveniat.

Sed nec illud latet, quod ipse infelix infelicium, miserimusque omnium miserorum non curat, per quamlibet occasionem corporalem, spiritalem, mundanam, ecclesiasticam id efficere possit, dum tamen quolibet argumento ejus Deo placitiam mutuam in diligendo soliditatem scindere valeat; et cum universus ei ecclesiasticus ordo merito obviare debeat, nullus tamen sub hac conditione majori constringitur debito, quam ille qui tanto in sede apostolica illorum auctoritate pro eorum reverentia in universali mundo, ac tali honorari meruit privilegio. Qui tamen universalis merito non dicitur, si pro universali Ecclesiæ statu viribus, quibus valet, non agonizatur.

Hæc, domine Pater, ac toto mundo venerande atque reverende sanctissime pontifex, ad insinuandam in tanta re mentis nostræ devotionem præmittere studuimus.

Abhinc vero, si adeo conservanda almitas vestra ita elegerit, non insinuando sed admonendo, qualiter communis legati nostra ad illam sanctam Dei Ecclesiam corrigendam dirigi possit, subnectere curabimus, non ut sanctæ et a Deo datæ sapientiæ vestræ, quod absit, altius sublimisque progrediendi terminum ponere præsumperimus; sed ne id, quod exinde nobis omnipotentis Dei omnipotenti misericordia ad obsequium vestrum salutem nostram conferre dignata est, silentio tegeamus, sicut filium decet patris in gremio examinis vestri collocavimus, confisi in Domino, quod ipse vobis exinde, quod sibi placitum et acceptabile est, inspirare dignabitur.

Nos tamen non synodum congregando, sed quemadmodum a vobis postulavimus, licentiamque agendi D percepimus, una cum familiaribus nostris filiis vestris, quantum pro multiplicibus sollicitudinibus regni diversis occupati per intervalla potuimus considerare studuimus, quid almitati vestræ de tanta necessitate significare potuissemus, qualiter idem populus a Deo per vestram conservandus orthodoxam sanctitatem ad veram concordiam revocari potuisset, ut vera pace conglutinari, et in hoc, et in futuro sæculo omnium Domino placere potuissent. Et quidquid exinde salubre Domino inspirante invenire potuimus, paternitati vestræ per præsentem filios vestros, fratres nostros, quædam dictis, quædam scriptis intimando direximus.

Epistola nomine Romani pontificis ad Michaellem atque Theophilum imperatores Græcorum.

.....
Oro autem et obsecro in universo mundo (ut

beati prædecessoris mei domini Gregorii papæ utar verbis) fratres, et Domini mei: in quantum peccatores, fratres mei, in quantum justus, domini mei; quantum ex me, humiliter supplico, quantum vero ex tanta auctoritate, sublimiter moneo, ut nemo me hoc loco propter me despiciat, quia et si ad invitandum nequaquam dignus apparo, magna est tamen virtus charitatis, pacis et unitatis, ad quam vos alta potestate in vice beatorum apostolorum Petri et Pauli, in nomine Domini nostri Jesu Christi invitare præsumo. Cum enim Paulus veritica voce dicat: *Pacem sequimini cum omnibus, et sanccioniam, quia sine illa nemo videbit Deum (Hebr. XII)*, quid felicius, quam et in hoc sæculo desiderando, et in illo fruendo Deum videre? quid e diverso infelicius, quam nec in hoc sæculo feliciter optando, nec in illo felicius fruendo videre mererit Deum? Et cum hujus assertionis vel veritatis in universo mundo tanta sint testimonia, quæ in præsentem tempore nulla evolvere prævaleat lingua, nullusque mortalium præscire valeat, quando vel uniuscujusque, vel (quod majus est) totius mundi occasus terminusve fieri debeat, magna me, ut in omnibus notum est, urget necessitas, ut id, quod ex debito reddere debeo, diutius deferre [differre] non audeam, ne forte tanto charitatis debito subtracto, in conspectu æterni iudicis pro vobis omnibus reus appaream.

Quamobrem oro vel moneo, ut primo me [Bar. primi mei] summi Dei Ecclesiæ filii Michael et Theophilus, gloriosi vero et sublimiter a Deo exaltati imperatores Romanorum, una cum universo catholico nobilissimoque senatu ac populo vobis a Deo ad gubernandum credito, ut ea, quæ pro salute vestra ex auctoritate beati Petri, cui Dominus et Deus noster Jesus Christus claves committere dignatus est regni cælorum dicens: *Quodcumque ligaveris super terram, ligatum erit et in cælis, et quodcumque solveris super terram, solutum erit et in cælis (Matth. XVI)*, admonere et exhortari, et insinuare necessarium duximus, patienter audiat, animumque Deo placitum vestrum, non ad contemnendum, sed ad obediendum et conservandum præparare studeatis. Ideo autem ad obediendum nobis hortamur, quia omnia, quæ vobis de hæc causa dicturi sumus, tribus hoc capitulis principaliter et ordinare et confirmare parati sumus, id est, ratione, auctoritate; et consilio, videlicet rationem texendo, et eandem rationem in quantum rationabilis, discreta, honesta et utilis fuerit, auctoritate firmando; eandem vero auctoritatem secundum catholicæ fidei veritatem et rectitudinem salubriter intelligendo. Ad ultimum vero quid in his ad salutem universalis Ecclesiæ tenendum sit, consilium Deo placitum dando, et idem consilium confirmando. Et quamvis, ut dignum est, divina præcellet auctoritas, primo tamen ad mitigandos atque ad adjuvandos animos in diversa tendentes, ratiocinando omnibus satisfacere volumus, ut eo facilius et divinam auctoritatem secundum sanam catholicæ fidei intellectum concordare suscipiant, ac deinde certum nobis consilium suavius amplectantur, amplexumque in futuro custodiant.

Apud omnes igitur hujus sanctæ Occidentalis Ecclesiæ, quæ se auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli, largiente Domino fidei, spei, et charitatis sumpsisse exordium gloriatur, ita hactenus per eosdem apostolos protegente Spiritu sancto, et ipsis intercedentibus ac protegentibus, ab omni hæresi illibata, nunc usque conservata est, ut non solum ipsa ad quodlibet erroris diverticulum minime declinaret, sed potius omnes a recto fidei tramite quoquo modo deviantes, per orthodoxos eorumdem successores toto orbe terrarum ad rectitudinem potius revocaret. Testis enim hujus rei non quilibet angulus, sed orbis terrarum universus, quia quoties tales per mundum perceptiones [persecutiones] motæ sunt, quæ ad periculum fidei universalis Ecclesiæ imminere putabantur, ob invenientiam inventantur

conservandam catholicæ fidei veritatem, semper hoc A devincta sunt, illud diaboli telum ab eadem Ecclesia universalis Ecclesia, presente ob hujus sanctitatem dissipationem, ut pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, in eadem beata plebe pleniter restituatur.

simili modo etiam et in his, quæ ad conservandum in humanis actibus ejusdem Ecclesiæ incontaminabilem statum, moderante, non qualibet dolosa vel sophistica, nec non duplici calliditate, sed veritate subnixa, simplici ratione, ipsaque discretionem, honestate, utilitate, pariter irradiata ratione, non solum noxia vel nociva, verum quoque et ipsa superflua et non necessaria rescere consuevit, et ea, ut prædictum est, quæ ad salutem totius Ecclesiæ pertinere, et insuper merito cavere non debuisset, disserendo et ordinando sancire solita fuit. Et hoc non tantummodo de causa fidei, vel, sicut præmissum est, de statu humani generis, vel cursu rectitudinis, verum quoque de omni disturbance in sancta Dei Ecclesia, quæ pacem illam turbare videbatur, quam Dominus apostolis et per apostolos nobis omnibus vicariam præsentis suæ dereliquit, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. xiv). Ubique per quolibet pietatis argumentum pertinere potuit, semper hujus sanctæ sedis vicarii apostolorum quædam mulcendo, quædam vero, si ita res poposcisset, sublimes ac veneranda auctoritate, ut dignum erat, docendo pariterque prædicando ad pacis concordiam revocare studuit.

Quorum vicem, qualescunque simus, ministerium tamen auctoritate subeuntes, charitate pariter et eadem auctoritate roborati dissensionem illam quæ infra [inter] ipsam semper Deo amabilem Romanorum Græcorumque Ecclesiam exortam durius eandem Ecclesiam quam salutem illius ullo modo convenire possit, sciendentem diuturno tempore cognovimus, non audeamus declinare; ut non illam ex auctoritate tantorum apostolorum ad pacis concordiam ipsis mediandis non debeamus advocare. Maxime vero in eo quod ejusdem miserimæ dissensio ea sit materia, sine qua, sicut multis videtur, salva per fidem, spem, et charitatem incunctanter et in hoc sæculo, et in futuro salvari potest Ecclesia. Quorum sensus et sententia talis est. « Quid fidei, spei, et charitati obesse potuisset, si imago nulla toto orbe terrarum picta vel ficta fuisset? » Et quamquam idem filii nostri, qui hæc dicunt, rationabiliter se ostendere posse nullatenus dubitat [dubitabant], melius illud nunquam fuisse, sine cuius cultu perfecta fide spe, et charitate universalis sancta Dei Ecclesia salva potuisset consistere, quam sub hac occasione non dubium, sed certissimum illud malum discordiæ debere incurrere, quod nisi correctum fuerit, nullatenus cum hac dissensione ad Dominum, qui est pax, omnium sibi placitam pacem habentium, nunquam in perpetuo posse pertinere. Et quamvis devotio illorum hoc constanter postulet, ut eis ratiocinando qualiter de ipsis imaginibus discrete et rationally sentiant, postea disserere liceat. Quod si est, qui suscipere justo moderamine velit salubre omni homini esse non dubitant, ad comparationem tamen tanti mali eandem imaginum causam pro nihilo computant, si pax illa, quæ ad æternam vitam, qui est via, veritas, et vita, ducit, ad eandem viam veritatemque perducta non fuerit.

Et ideo cunctus chorus sacerdotum nec non et omnis senatus totius gentis seu imperii Francorum, et universa Ecclesia per totam Galliam cum ceteris provinciis eidem a Deo conservandam imperio subditis, audita fama delenda dissensionis fratrum suorum, irrevocabiler postulant, ut prius per istius sanctæ sedis a Deo conservatam in futuroque usque in finem sæculi, sicut ipsi indubitanter, et nos omnes per merita apostolorum confidimus, conservandam auctoritatem, illud summopere querere festinemus, ut quia auctore Deo, hæc duo regna in toto orbe terrarum principalia mutua sibi Deo placita charitate

devincta sunt, illud diaboli telum ab eadem Ecclesia dissipationem, ut pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, in eadem beata plebe pleniter restituatur.

Vociferantur enim in cœlum uno ore et uno corde omnipotentis Dei iudicium inevitabiliter nobis incumbere, si auctoritate summorum in toto orbe terrarum apostolorum quorum doctrinis et consilio universus flectitur mundus, discordiam vestram ad veram concordiam non certamus reducere. Dicunt etiam, quid acturi erant de tam præcipuo coram Deo amisso solatio, si illos, quos post hujus sanctæ sedis immutabilem tuitionem, illud in tam præcipuo charissimis fratribus solatium perdidissent, qui simile in universa Ecclesia nullum habebunt? Si enim cum illis veram fidem, integrumque charitatis ardorem non servaverint, quid in iudicio Domini tanta neglecta charitate et in nomine Domini certissime confirmata neglexerint? Sed nos diuturnæ lectioni vestroque fastigio [fastidio] in legendo parentes, ubi tanta ab eis charitate urgente, de Deo placita mutua dilectione vestra, plorando, imo lugendo conquesti sunt, quæ in unum colligi difficile possunt, omissis, ad eandem seriem detexendam, quam ipsi de imaginum reddenda ratione sponponderant, redeamus. Añunt enim:

Oramus ergo, sanctissime atque beatissime pontifex, ut nobis antiquorum patrum nostrorum hac de causa vitæ cursum recitare liceat, simulque pro rationis ordo poposcit, sensus sui affectum in hac duntaxat re, cur ita vel ita tenuerint interserendo adungere. Nec vobis tedium fiat, si ad ostendendam rationem veritatis, veritatemque rationis scilicet paulo longius sermo protraxerit, dummodo linea veritatis, quæ ab antiquis patribus nostris usque ad nos inflexibiliter ducta est beato Dionysio scilicet, qui a sancto Clemente beati Petri apostoli in apostolatu primus ejus successor existit, in Gallias cum duodenario numero primus prædicator directus, et post aliquod tempus una cum sociis suis huc illicque prædicationis gratia per idem regnum dispersis martyrio coronatus est. Et quamquam plures existant, quidam martyres, quidam etiam confessores, quorum merita, qualia apud Deum habeantur, quamvis quotidianis miraculis coruscant, quia tamen propter longitudinem terrarum vobis minus cogniti fortasse existunt intermissis, sanctum tamen Hilarium antiquum ecclesiasticum doctorem, nec non et beatum Martinum toto orbe venerandum, vobis notissimos esse minime dubitantes, ad memoriam reducere necessarium æstimamus, quorum vitæ magisterio edocti, hæc ita tenenda atque servanda suscepimus. Sed quia apud nos vel majores nostros, ex quo ulla præsens ætas recordari potest, nunquam ejusmodi quæstio mota vel ventilata fuit, ideo semper tatis exinde mos ex prædictis antiquis temporibus retentus, in universa istius regni Ecclesia existit, ut nullus, ac si ex auctoritate ejusdem sanctæ Dei Ecclesiæ juberet, nullus cuicumque imaginem volenti pingere aut fingere prohiberet. Unde usque hodie eadem apud nos consuetudo tenetur, ut quia hoc auctoritas nulla jubet, nemo jubeat, similiter quia auctoritas nulla prohibet, nemo prohibeat. Quia vero propter præmissam rationem aliter esse non potest, nisi ratio inde habeatur, fortasse eadem ratio tale exordium non inconvenienter habere poterit. Si igitur imago in toto orbe terrarum nulla picta vel ficta esset, nunquid aliquid fidei, spei, vel charitati sanctæ Dei Ecclesiæ obesset? Rursus si ita, ut in quibusdam locis maxime Ecclesiis seu palatiis principum, ob nullum alium catholicæ fidei seu religionis cultum, sed tantummodo scientibus pro amoris pii memoria seu ornamento eorumdem locorum; nescientibus vero pro ejusdem pietatis doctrina pictæ vel factæ sunt, ita per reliqua ejusdem imaginibus congrua domicilia ad eundem sensum pertinentes pictæ vel factæ essent, quid præfatis virtutibus unquam aut usquam obesse potuisset? Et ideo quia res ita se ha-

bet, quid superest, nisi ut qui nolunt, ita non faciant, ut tamen eis, qui illas eo sensu (ut præmissum est), habere volunt vel faciunt, in faciendo, vel habendo minime contradicant. Et illi similiter, qui illas habere volunt, nolentes ad habendum vel faciendum nullatenus cogant. Atque ita auctore Deo, uterque illæus servatur, dum et habere volens propter [præter] cautelam illiciti cultus, et habere nolens propter cautelam illiciti contemptus salvus permanere indubitanter poterit. Atque ita miserante Deo majorum nostrorum imaginibus vel picturis morem imitantes, in jubendo vel prohibendo, in habendo vel non habendo, in colendo vel non colendo, illæus hactenus hac de causa Domino opitulante nos transisse, et ipso gubernante transiurus nequaquam dubitamus. Quamobrem monendi sunt omnes, qui illas habere volunt, ne amando, vel quolibet modo orando vel complectendo, ultra quam oportet, cultum eis illicitum ullatenus impendant. Similiter et illis [nec illi], qui eas habere noluerunt, si cubi eas aspexerint, qualibet ignominiosa vel probrosa detestatione spernere, contumeliare, vel lacerare præsumant. Hinc ergo indubitanter colligi potest, quæ illum ratio hoc cum periculo quocunque compellat habere, quod illum procul dubio sine ullo periculo licet non habere. Ideo ergo totius hujus rationis talis est summa, ut qui volunt propria memoria vel sana doctrina, in locis competentibus absque ullo illicito cultu pictas vel fictas habeant imagines. Qui autem nolunt absque ullo illicito contemptu taliter habentes, vel habitas imagines nullatenus spernant.

Essent utique plura, quæ hic ratiocinando, his per omnia congrua dici vel scribi potuissent, si aut brevitatis temporis permitteret, aut id aliqua, si ea confirmando scribi necessitas poposcisset.

AUCTORITAS.

His etiam pro satisfactione prædictorum fratrum nostrorum vel Ecclesiæ superius commemorati regni, in sua, quia aliter esse non potuit separatim relatione vel serie competenter præmissis, ut quicumque ratiocinando animo suo satisfacere voluerit, cur eadem Ecclesia tali se moderamine hac in re ex antiquis temporibus in habendis vel non habendis imaginibus tractare voluerit; tanto compendiosius facere possit, quanto non sparsim, sed simul sensum illorum oportune collectum legendo addiscere poterit. Modo autem eadem ratio docet, sicut supra significatum est, ut nunc ad auctoritatem sanctorum Patrum, qui inde aliquid scripserunt, nobisque scriptum reliquerunt, redeamus, et videamus, si eadem auctoritas præmissam rationem congruendo affirmare debeat, an non. Videtur igitur nobis, quamvis plures inde in reliquis contractibus [For., tractatibus] suis, quos de statu sanctæ Dei Ecclesiæ inspirante Spiritu sancto studiose texerunt, nonnulla interserant, juxta quod sensus ille postulat unde agebatur; merito tamen illi ad hujusmodi examinationem primi ponantur, qui de hac re specialiter et ob hanc solummodo solvendam questionem scripsisse reperiuntur. E quibus nobis beatus papa Gregorius hujus sanctæ Dei Ecclesiæ pontifex primus occurrit, qui ad Serenum Massiliensem episcopum hoc specialiter scripsit, sicut et in epistola illius ad eum facta in armario sanctæ Dei nostræ Ecclesiæ continetur, eo quod audiret illum propter, ut sibi videbatur, superfluum imaginarium cultum tali zelo succensum, omnes imagines, quas in ecclesia sua receperat deposuisse, confregisse, et extra eandem ecclesiam funditus projecisse, ut hoc facto a cultura vel adoratione illicita populum compesceret. Qua de re, nihil congruentius in hac causa posse fieri arbitrati sumus, quam ut prima eadem epistola huic nostro operi, quod maxime ob amorem veræ pacis sanctæ Ecclesiæ texere, ordinare, de meritis beatorum apostolorum consili, fideli mente aggressi sumus, credentes per eos posse obtinere, ut tam per necessarium ec-

clesiasticum opus a Deo placitam consummationem debeamus perducere. Scribit enim ita: «Indico, inquit, ad nos dudum pervenisse, quod fraternitas vestra quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem ecclesiis imagines confregit, atque projecit. Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari possit, habuisse laudavimus, sed frangere easdem imagines non debuisset judicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas, et illa servare, et ab eorum adoratione populum prohibere debuit, quatenus et litterarum nesci haberent, unde scientiam historiæ colligerent, et populus in picturæ adoratione minime peccaret.»

Item idem ad eundem.

«Perlatum, inquit, siquidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confringeres, et quidem quia eas adorare vetuisses, omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdoti aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud, vel illud te non debuit revocare, ut despectis aliis fratribus solum te sanctum, et esse crederes sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud picturæ historia quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scripturæ, hoc idiotis præstat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt. Unde præcipue gentibus pro lectione picturæ est, quod magnopere a te, qui inter gentes habitas, attendi decuerat, ne dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit, quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum. Et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias, non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretionem concessis, sine dubio et ea, quæ intendebas, salubriter obtineres, et collectum gregem non dispergere, sed potius poteras congregare, ut pastoris in te merito nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Hinc autem dum in hoc animi tui incaute nimis motus exsequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione suspenderet. Quando ergo ad ovile Domineum errantes oves adducas, qui quas habes, detinere non præuales? Proinde hortamur, ut vel nunc studeas esse sollicitus, atque ab hac te præsumptione com-pescas, et eorum animos, quos a tua disjunctos unitate cognoscis, paterna ad te dulcedine omni adnusu omnique studio revocare festines. Convocandi enim sunt diversi Ecclesiæ filii, eique Scripturæ testimoniis ostendendum, quia omne manufactum adorare non liceat, quoniam scriptum est: *Domino Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. vi). Ac deinde subjungendum, quia picturas imaginum, quæ ad ædificationem imperiti populi factæ fuerant, ut nescientes litteras, ipsam historiam intendentes, quod actum sit discerent, transisse in adorationem vide-ras, idcirco commotus es, ut eas imagines frangi præciperes, atque eis dicendum, si ad hanc instructionem, ad quam imagines antiquitus factæ sunt, habere vultis in ecclesiis, eas modis omnibus et offerri et haberi permittas. At indica, quod non tibi ipsa visio historiæ, quæ pictura teste pandebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quæ picturis fuerat incompetenter exhibita. Atque in his verbis eorum mentes demulcens, eos ad concordiam revoca, et si quis imagines facere voluerit, minime prohibe. Adorare vero imagines omnimodis devota. Sed hoc sollicite fraternitas tua admoneat, ut ex visione rei gestæ ardorem compunctionis percipiant, et in adoratione soli illius omnipotentis sanctæ Trinitatis humiliter prosternantur.»

Item idem ad Januarium episcopum.

« Judæi, inquit, de civitate vestra huc venientes questi nobis sunt, quod synagogam eorum, quæ Caralis sita est, Petrus, qui ex eorum superstitione ad Christianæ fidei cultum Deo volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam indiscipline, sequenti die baptismatis sui, hoc est Dominica ipsa festivate Paschali, cum gravi scandalo sine vestra voluntate occupasset, atque imaginem illic genetricis Dei, Domini-que nostri et venerandam crucem vel byrrum alium, quo fonte surgens indutus fuerat, apposisset, etc. » Et post pauca inquit : « Considerantes hac de re vestræ voluntatis intentionem ac magis iudicium his hortamur affectibus, ut sublata exinde cum ea, qua dignum est, veneratione imagine atque cruce debeatis quod violenter ablatum est reformare. »

Item idem ad Secundinum servum Dei inclusum.

« Imagines, inquit, quas a nobis tibi dirigendas per Dulcidium diaconem tuum rogasti..... valde nobis tua postulatio placuit, quia illum in corde tota intentione quæris, cujus imaginem præ oculis habere desideras, ut visio corporalis quotidiana reddat exortum, ut dum picturam vides, animo inardescas, cujus te imaginem videre consideras. Abs re non facimus, si pervisibilia invisibilia demonstramus: sic homo, qui alium ardentem videre desiderat, aut spon- sam amando desiderat quam videre conatur, si contingit, aut ad balneum ire, aut ad ecclesiam procedere, festinus in via se preparat, ut de visione hilaris recedat. Scimus quia tu imaginem Salvatoris nostri ideo non petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem Filii Dei, ut in ejus amore recalescas, cujus te imaginem videre consideras. Et nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, vel in throno sedentem recordamur. Et dum nos ipsa pictura, quasi scriptura, ad memoriam Filii Dei reducimus animum nostrum, aut de resurrectione lificat, aut de passione mulcet. Ideoque direximus tibi systerias duas, et imaginem Salvatoris et sanctæ Mariæ Dei genitricis, beati Petri et Pauli apostolorum, per supradictum filium nostrum diaconum, et una cruce clavem pro benedictione, ut ab ipso maligno defensus sis, cujus sancto ligno te esse munitum credis. »

Huc usque epistola Gregorii.

Sed quia hic ordo verborum ita præposterus atque a non intelligentibus confusus videri potest, ut nisi caute consideretur, ita a nonnullis minus capacibus intelligi possit, quasi beatus Gregorius id, quod prius omnibus illicitum esse prædixit, se fecisse, sibi-que faciendi licitum esse testetur: quod quam absurdum, quamque contra sanctæ Dei Ecclesiæ religionem de tanto ecclesiastico doctore sentire indignum sit, nullus, qui dicta ejus scrutando vel legendo cognovit, ignorare permittitur. Nam ut sibimet-ipsi contrarius esse debeat, justitia vel rectitudo sanctæ Dei maximeque Romanæ Ecclesiæ sustinere non valet, quod et si paupertas insipientiæ nostræ id intelligere non valet, melius ut contra insipientiam, quam contra tantam a Deo datam sapientiam insurgere præsumat. Sed et si ipsum modicum sensum nostrum virtus misericordiæ Dei aliquantulum illuminare dignatur, quomodo id ipsum contrarium sibi non sit facillime intelligitur. Nam quia ab imaginum adoratione adorantes compescuerit, nulla dubitatio est. In eo vero, quod ad Secundinum scripsit, « nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem natum, aut passum, vel in throno sedentem recordamur, » ubi ut præmissum est, ac sibimet contraria dixerit, intelligentiæ nostræ se caligo confundit. Sed ne nos non necessaria ignorantia id non intelligendo diutius torqueat, sensus ejusdem sententiæ talis est: Nos quidem ante ipsam non prosternimur,

A quasi ante divinitatem, sed illum adoramus, etc. Quod tale est, ac si regi in throno sedenti dicas: Nos quidem, o rex, non quasi ante divinitatem ante te prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem tuam, quia homo es, Dominum Jesum Christum hominem recordamur natum, aut passum, vel in throno sedentem, cujus imitator es tu sedens in throno. Nunquid tali dicto mox consequens est, ut eumdem regem adorare compellar sedentem in throno? Ita nec in eo, quod dicitur: « Nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, sed illum adoramus, » etc., ad imaginum adorationem invitatur, quia sicut in multis divinæ auctoritatis voluminibus sententiarum ordine verborum præpostero scriptas invenimus, ita quoque factum esse eo sensu, ut supra dictum est, hoc in loco minime dubitamus.

Cum enim ibi scriptum sit: « Nos quidem non quasi ante divinitatem ante ipsam prosternimur, » quis non animadvertat, id ipsum magis refutando, quam imperando, vel adorando, eandem adorationem imaginum dictum esse, ita ut dictum est? quanto magis, sicut supra factum est, ordo verborum suo restituitur in ordine, omnem quemcumque ob nimiam simplicitatem errantem, in eo quod beatum sanctæ Dei Ecclesiæ doctorem adversum seipsum sensuise aestimabat, corrigere poterit. Insuper etiam si quemquam subtilius intelligentem hoc negligentius minusve intente legere contigisset, facillime seipsum dijudicante, cur aliquando aliter senserit, ad sobrium intellectum revocare poterit. Si quis autem, quod quidem a sane sapientibus omnibus absit, magis suum sensum sequendo illum voluerit condemnare quam se corrigere, nulli dubium, quin merito ab universa, maxime tamen a sancta Dei Romana Ecclesia debeat condemnari. Nequaquam enim fieri potest, ut hæc duæ sententiæ sibi met contrariæ non existant, una quæ populus ab adoratione imaginum, ne criminis id agendo reus appareat, prohibeatur; altera vero, quæ illum ad ipsum egisse, cæterosque ut hoc faciant docui: se perhibeatur. Sed absit hoc a tanto talique generali catholice Ecclesiæ magistro, ut qui universas perplexas scripturæ quæstiones, quæ sibi contrariæ videbantur, eique ad explanandum vel tractandum occurrerunt, nunquam dissidentes relinquere consuevit, sua sibi met dicta discordantia reliquisset.

His ita propter vitandam hujusmodi temeritatem summam præmissis; nunc videndum, utrum ei quisquam catholicorum patrum, quamvis ei specialiter fortasse talis scribendi necessitas minime incumberet, et in cæteris tractatibus suis tale aliquid inditum habeat, in quo ejusdem Patris sensui de imaginibus concursus esse videatur.

Ecce enim beatus Ambrosius antiquus Ecclesiæ Dei probabilis doctor, ita in epistola Pauli ad Romanos tractans ait: « Qua ratione, quæ auctoritate imagines angelorum, vel aliorum sanctorum adorandæ sint, cum ipsi sancti angeli vel sancti homines vivos se adorari noluerunt? »

CONSILIUM.

Auctoritate ergo, ut proposuimus secundo loco inserta, non quidem quantum ex thesauro uberrimo ecclesiastico potuit, sed quantum epistolaris brevitatis rite permisit, monere vos et exhortari, o venerandi mundi principes, cum universa sancta Dei, quam Domino dispensante et committente gubernatis, Ecclesia, ut ea quæ vobis non quælibet temeritas, sed vera humilitas nostra intimare studuerit, attentius audiat, et ob illorum reverentiam, qui cum Domino ipso promittente in die novissimo totius mundi venturi sunt iudices reverenter suscipiat, et ad salutem omnium vestrum strenue conservare studeatis.

Præmissimus enim paulo superius, ut post redditam rationem, post insertam auctoritatem propter

adunandam, quam Dominus Deo ordinante regitis, A
 Ecclesiam, consilium vobis non nostra adinventione,
 sed divina auctoritate illud dare debuissimus per
 quod eadem sancta mater Ecclesia ita sibi mutuo in
 vera pace foederari debuisset, qualiter et in hoc sæ-
 culo, et in futuro ei placere potui- set, qui ascensus
 de mundo suis promisit dicens: *Pacem meam do vo-
 bis, pacem relinquo vobis* (Joan. xiv). Et quia atte-
 stantur Paulo inter cætera verum est, *Si quis tradi-
 derit corpus suum ut ardeat, charitatem autem non
 habuerit, nihil est* (I Cor. xiii). Ideo prædictam san-
 ctam Dei Ecclesiam in veræ pacis concordiam adu-
 nari totis viribus optamus, quia quomodo sine illa
 charitatem mutuam habere possit, nullo modo in-
 telligimus. Potest enim fieri, ut aliquis cum altero
 ex parte vel fictam pacem temporaliter habeat, quo-
 modo autem sine vera mutua pace habitam cum altero
 veram possit habere charitatem, nulla docet aucto-
 ritas. Unde magnopere considerandum est, quanta
 temeritate, quantave audacia ad æternam ille per-
 venire se posse existimat, qui præsentem in hoc
 sæculo pacem Domini per quamlibet occasionem
 scissam restaurare cum proximo non curat, quam
 primum munus humano generi collatum angeli
 nuntiant mox nato Domino in mundo, eandemque
 novissime fidelibus suis in vice sua idem Dominus
 reliquit discussurus de mundo. Et quanquam multa
 et pene innumerabilia essent, quæ de tanta re subti-
 liter, subtiliter, et nimis terribiliter dici potuissent,
 cavendum est unicuique, ne hoc quisquam de illa
 solummodo pace intelligendum putet, quæ habetur
 in cælis. Quia et Dominus recedens ait: *Pacem
 meam relinquo vobis* (Joan. xiv). Et angeli præmit-
 tentes: *Gloria in excelsis Deo*, mox non in cælis
 subjungunt, *sed in terra pax hominibus bonæ volun-
 tatis* (Luc. ii). Cogita igitur tecum, o plebs et populus
 Dei, si ad perpetuam vis pervenire salutem, ut in hoc
 sæculo non fictam, sed veram habere mutuam studea-
 mus pacem.

Sed minus fortasse prodesse poterit, libet merito
 tanta talisque auctoritas causa consilii sufficere de-
 buisset, necesse erit, ut huic assertioni cætera ad-
 jungantur, quæ nequaquam juste adderentur, si a
 Deo ab initio catholice fidei data vobis sapientia,
 sicut oportuit, pro vobis sollicita esse studuis-
 set. Dicit enim Apostolus, *Judæi signa petunt, Græci
 sapientiam querunt* (I Cor. i), ubi est ergo sapientia
 vestra, qui propter quamlibet occasionem illud ha-
 bere contemnitis, sine quo ad regna cælestia perve-
 nire nullo modo valebitis? Et hæc non arguendo vel
 increpando, sed admonendo interim dicimus, ut
 vos ad interiorum hominum vestrum, in quo Deus
 per fidem, spem, et charitatem inhabitare consuevit,
 revocemus. Quem si ita secundum, ut supra dictum
 est, sapientiam a Deo vobis datam, cogitare, diligere,
 vel metuere vultis, mirum est, quomodo cum fratri-
 bus invicem tanto jam tempore scandalum et discor-
 diam habere non metuitis. Ecce etenim, si non am-
 plius, jam annus est, ex quo hanc inter vos mi-
 serrimam dissensionem pullulasse audivimus. Quam
 videlicet discordiam Deo (ut dignum est) semper
 odibilem, diabolo vero, ut ei decet, semper ama-
 bilem, omnes antecessores mei ad corrigendum
 prout eis possibile fuit, multum laborasse non igno-
 rat.

Hæc in paucis ad excitanda Deo amabilia corda
 vestra ideo præmittere curavimus, ut ea, quæ vobis
 studiosius pro salute omnium animarum nos rarum
 dicenda providimus, auctiores [Fort., acutiores. Ba-
 ron., avidiores] vos ad audiendum et per omnia solli-
 citos in Domino redderemus. Sed sicut non solum
 sacra auctoritate discimus, verum quoque et humana
 quotidiana bene consuetudine agendo cernimus,
 quia arbor fructus malus faciens, nullo modo salu-
 brius extirpatur, quam si radicitus evellatur, melius
 sæpe dictam discordiam vestram omnipotente Domino
 opitulante una vobiscum, qui huic inserrimæ ni-

miusque infelici conditioni prostrati non succumbitis,
 sed auctori'ate honorum omnium Domino Deo tantæ
 spurcitie celo in cacumine præeminis corrigere
 valemus, si quæ sit hujus perditionis origo vel fomes
 detegendo pandamus.

Nullus nempe sana sapientium fideliumque in Do-
 mino fratrum vestrorum dubitare permittitur, esse
 plures in hac sancta et a Deo conservanda Ecclesia,
 qui tantæ miseriæ succumbere dedignant, licet eis
 manus humana validior, ne id, quod exinde justum
 esse non dubitant, restaurare vel perficere valeant,
 obsistat. Quamobrem amabiliter ammonendi estis,
 ut totis viribus omnipotentem Dominum exorare stu-
 deatis, ut tantam ab hoc regno infelicitatem amovere
 jubeat, et illam, quam mundus dare non potest, pa-
 cem sua vobis immensa clementia concedat.

Et quia tantæ auctoritatis ordo, vel tantæ sublimi-
 tatis ratio necdum posebat, ut priusquam illa omnia,
 quæ merito præmittenda erant, præponerentur, ut
 facilius quovis in loco secundum sui qualitatem habe-
 rentur illa, quibus salva fide, spe, vel charitate to-
 tius Ecclesiæ status carere potuisset, propter satis-
 factionem tamen in hoc opere laborantium principa-
 lis hujus sæpeditæ discordiæ vestræ, causa imagi-
 num exstitisse traditur. Ejusdem quoque causæ
 origo in eo contigisse fertur, quod imperator con-
 siderans quosdam in eadem plebe indiscreto zelo in-
 flammatos ultra quam oportuisset, vel unquam prius
 actum esset, in imaginum cultura, veneratione vel
 adoratione ultra progredere, quam ut antea unquam
 in universa Ecclesia factum esset, volens ut tunc sibi
 cum illis, qui ei favebant, eandem superstitionem
 qualiscunque esset, ab Ecclesia penitus amoveret,
 postposita hac in re salubri discretionem sine qua om-
 nis humanæ actionis virtus in vitium vertitur, elegit
 præmissam superstitionem aliter emendari non posse,
 nisi omnes imagines penitus deleterentur. Atqui si ita
 erat, ut dictum est, illicitum cultum in hominibus,
 vel ab hominibus compescendum erat, non in imagi-
 num destructione, quæ nihil peccaverunt; imo eo
 sensu, quo supra præmissum est, scientibus pro pia
 memoria, nescientibus vero pro doctrina utiles erant
 infrangendo [infringendo] vel dissipando sinistram
 extendit pro dextera. Et qui ita hac in re incautos re-
 ducere debuit, sicut forte, quia recens erat causa,
 facillime potuit, instigante qui nunc late patet, eccle-
 siasticæ pacis vel charitatis inimico.

Hanc ei ac si [etsi] luculentissimam ostendit semi-
 tam, heu quam longe ab illa sinistris anfractibus in-
 cedentem, quæ de semetipso ait: *Ego sum via, veritas,
 et vita* (Joan. xiv), quid putas quam dulcia quamque
 religiosissima, imo sanctissima satagebat fingere iti-
 nera, ut per illa ad hæc, quæ nunc omnes plangi-
 mus, pertrahere potuisset dissilia? Sed nec hoc
 ullo modo aliter æstimatur peragere potuisse, nisi
 illum prius cum sequacibus suis illius impiæ dul-
 cedinis demulcendo cor tangeret, cujus idem dia-
 bolus pestifero telo perforatus, de cælo merito ceci-
 disse.

Sed quid agimus, quid dicimus? Ad comparatio-
 nem namque malorum omnium, quæ hic congruente
 spatio, quod omnino non deest, non solum de dia-
 bolo, sed etiam de ipso imperatore cum fautoribus
 suis dici poterant, nihil est quod di imus. Uni-
 versa denique mala, quæ ex eo usque in præsentem
 diem per hujusmodi discordiam in vobis perpetrata
 sunt, hinc sumpsere principium. Quamvis enim
 propter singultum plorationis tacere non permitta-
 mus, licet propter artissimum temporis spatium, et
 propter inornitatem earumdem miseriarum, ut lu-
 gentibus mos est, innumera ad dicendum flebilis
 occurrerint, paucis ad inchoationem hujus infelici-
 tatis redire [agere] placet, ut contueamur diabolum
 in hujus vitæ excursu in bivio stantem, ubi impera-
 tor e duobus unum ad eligendum indeclinabiliter
 cogitur, aut cultui illicito favendo imaginibus contra
 jus ecclesiasticum servicem flectere, aut certe lu-

jusmodi cultoribus contra licendo, vel non favendo ingratus existere; et qui facilius poterat ad imitationem antiquorum principum vel patrum suorum, et iatos ab illicito cultu revocare, et cum cæteris omnibus morem antiquum sine offensione Dei prosequentibus pacem vel charitatem leniter retinere, persuasit eum prædictus pacis semper et charitatis inimicus, illud iter in destruendis imaginibus arripere, per quod omnes per discretionem sane sapientes atque servantes perturbando confunderet, et illos qui sæpe dicta discretionem vel temperantia, quæ una de cardinalibus ecclesiasticis virtutibus esse cognoscitur, præta, elegit ultra quam unquam Deo placuit, vel placere debeat, imaginum cultui deservire, ut eisdem, qui hoc electum habebant, potuisset placere. Non considerans illud quod terribiliter scriptum est: *Qui hominibus placent confusi sunt, quoniam Deus sprevit illos (Psal. LI).*

Sicque factum est, ut ex die illo ab eodem antiquo semper Deo placens populo fidelium exilia non cessarent, cruces et cruciatus non quiescerent, et, ut fertur, membrorum detractiones, ipsa etiam homicidia, causa earumdem imaginum, nimia perpetrata sint. Et hæc diu cucurrerunt, quousque idem humani generis antiquus hostis, quasi in hac parte satiatum, convertit se ad alia perditionis argumenta, ut denuo suscitarerit sibi contra cultores imaginum, Herenam videlicet cum filio, tam pestifera illusionem decipiens, ut absque ulla misericordia vel metus superinsipientis omnipotentis Dei majestate, talis ab eis promulgaretur sententia, ut omnis homo eorum ditioni subjectus imagines adoraret, aut certe exilio pœnisve diversis cruciaretur, et si non acquiesceret, ab universali Ecclesia anathematis vinculo sequestratus religeretur. Sed quid nunc denuo e diverso agat, ad priorem iterum recurrens semitam, præsentem denuo incitans imperatorem, ut eas pictas vel scriptas habere quempiam volendo permittat. Quis igitur tam eloquens sub cælo habetur, qui hanc pestiferam eladem enumerare prævaleat? Quis tam ferrea habeat præcordia, cui non dico scribendi, verum quoque per defectum lacrymarum vocem non tollat ejulandi?

..... cætera desunt.

Epistola Ludovici et Lotharii ad Eugenium papam.

Sanctissimo ac reverendissimo domino et in Christo patri Eugenio summo pontifici, et universali papæ HLudovicus et HLutarius, divina ordinante providentia imperatores et Augusti, spirituales filii vestri sempiternam in Domino nostro Jesu Christo salutem.

Quia veraciter nos debitores esse cognovimus, ut his quibus regimen ecclesiarum, et ovium Domini carum cura commissa est, in omnibus causis ad divinum cultum pertinentibus opem atque auxilium pro qualitate virium nostrarum et intellectus nostri capacitate feramus. Idcirco prætermittere nequivimus, quin tunc, quando legati Græcorum nobis manifestaverunt, qualem ad vos deberent perferre legationem, summa cura ac sollicitudine tractaremus, quale vobis adjutorium in hoc negotio cum Dei auxilio exhibere potuissemus. Et ob hoc a vestra sanctitate petimus, ut sacerdotibus nostris liceret de libris sanctorum Patrum sententias quærere atque colligere, quæ ad eandem rem, pro qua idem legati vos consulturi erant, veraciter definiendam convenire potuissent.

Quas cum illi juxta concessam etiam a vobis licentiam solerter inquirere, et divina opitulante gratia quidquid invenire tam brevi temporis spatio potuerunt, collegissent, nobis ea perlegenda direxerunt. Quibus perlectis, ea vestræ sanctitati legenda atque examinanda per hos legatos nostros Jeremiam scilicet et Jonam, venerabiles episcopos, mittere curavimus. Cum quibus si vestra paternitas dig-

num duxerit, de eadem legatione, quæ in Græciam a vobis mittenda est non inutilem, sed potius proficuum collationem habere potestis, quia et in sacris sunt litteris admodum eruditi, et in rationibus disputatoriis non minime exercitati. Quos non ob hoc ad vestræ almitatis præsentiam commemoratis sententiarum collectionibus misimus, ut hic aliquo velut magisterii officio fungerentur, aut huc docendi gratia directi putarentur, quia sicut jam commemorati sumus, nos debitores existere, ut huic sacratissimæ sedi in quibuscunque negotiis auxilium ferre debeamus. Ideo et hos missos, et quas deferunt litteras, si quid vobis adjutorii conferre potuissent, mittere dignum duximus. Hos vestræ sanctitati commendamus, ut et benignam apud vos receptionem, et familiariter vobiscum loquendi locum inveniant.

Novit quippe sanctitas vestra qualiter populus Græcorum in hac imaginum veneratione divisus sit. Ideo rogamus, ut almitas vestra curam et diligentiam adhibere dignetur, quomodo per vestram saluberrimam doctrinam atque admonitionem magis ad concordiam et unitatem revocetur, quam propter hoc ad majorem discordiam et dissensionem impellatur. Et ideo cautissime considerare debetis, ut legatio vestra, quam illuc dirigere disponitis, tanta prudentia, tantoque moderamine suffulta sit, ut a nemine neque a Græco neque Romano juste valeat reprehendi; sed talis sit, qualem semper decet in omnibus causis ab ista sacratissima sede proficisci. Et si vestræ sanctitati placet, ut pro hac ipsa legatione missi nostri simul cum vestris illas in partes dirigantur, et hoc nos tempore congruo scire permittite. Et non solum hoc, sed etiam si ituri sunt, ubi et quando cum vestris missis se jungere debeant. Non ideo tamen de nostris missis illuc dirigendis interrogamus, quasi necessarium nobis videatur, aut nos vestros missos hanc legationem per se perficere dubitemus, sed potius propter hoc eos vobis offerimus ut sciatis nos in omnibus esse paratos, quæ hujus sacratissimæ sedis necessitas aut voluntas postulaverit. Optamus sanctam et venerabilem, ac piam paternitatem vestram, semper in Christo bene valere, et nostri ac nostrorum omnium in sacrosanctis orationibus meminisse, sanctissime ac beatissime Pater.

Jeremiæ et Jonæ venerabilibus episcopis in Domino salutem.

Venerunt ad præsentiam nostram Halitgarius et Amalarius episcopi VIII Idus Decembr. deferentes collectiones de libris sanctorum Patrum, quas in conventu apud Parisios habito simul positi collegistis, quas etiam coram nobis perlegi fecimus. Et quia placuerunt, ad id, propter quod collectæ sunt, necessariæ atque utiles a nobis judicantur, sub omni celeritate censuimus dirigendas. Idcirco admonendo præcipimus solertiæ vestræ ut priusquam de his aliquid Domino apostolico indicetis, diligentem cura eadem vos recensere curetis; et ea quæ melius et aptius præsentis negotio convenire inveneritis, excerpte atque describere, illique ad legendum offerre studeatis. Quia enim, ut nostis, nos ab eo petere volumus licentiam, quatenus has collectiones a sacerdotibus nostris fieri permitteret, et ideo non poterit prætermitti, quin ostendatur, quod ex ipsius permissione collectum est.

Illud tamen summopere prævidete, ut ea illi de his ostendatis, quæ rationi de imaginibus habendæ per omnia conveniunt, et quod ipse vel sui minime rejicere valeant. Sed et vos ipsi tam patienter ac modeste cum eo de hac causa disputationem habeatis, ut summopere caveatis, ne nimis ei resistendo eum in aliquam irrevocabilem pertinaciam incidere compellatis, sed paulatim verbis ejus quasi obsequendo magis quam aperte resistendo ad inensuram, quæ in habendis imaginibus tenenda est, eum deducere valeatis. Et ideo potius efficere contendatis,

ut negotium, de quo agitur, ad meliorem quam ad peiorem statum cum Dei adiutorio perducatur. A sponderit, tunc volumus, ut sub omni festinatione literis vestris a vobis ad nos directis nos inde certos faciatis, simulque et de vestro adventu ad nos, ut eo tempore, quo vos ad nostram veneritis praesentiam, Halitgarium et Amalarium nobiscum inveniat. Vos autem cum domino apostolico considerate, ut ille vel quando velit, ut sui ac nostri legati ad naves conscendendas se jungere debeant, et hoc nobis per vosmetipsos cum, Deo volente, veneritis, annuntiare potestis.

BEATI CAROLI MAGNI

IMPERATORIS

SCRIPTA.

SECTIO TERTIA. -- CARMINA.

* CARMEN PRIMUM.

AD ADRIANUM PAPAM.

(Ex Froben., Opp. R. Alcuini.)

Adriano summo papæ, papæque beato ;
Rex Carolus salve mando, valeque, Pater
Præsul apostolicæ munus hoc [L., isthoc] sume ca-
[thedræ,

Vile foris visu, stemma sed intus habens.
Organa Davidico gestant modulantiâ plectro,
Continet et lyricos, suavisonosque modos.
Hæc tua, Christe, chelys miracula concinit alma,
Qui clavem David, sceptrâ domumque [Ms., do-
[numque] tenes.

Mystica septeno fuerant hæc trusa sigillo
Carmina, ni Christus panderet ista Deus.
Hoc vobis ideo munus pie dedo sacerdos,
Filius ut mentem Patris adire queam.
Ac memorare mei precibus sanctisque piisque,
Hoc donum exiguum sæpe tenendo manu.
Et quanquam modico niteat splendore libellus,
Davidis placeat celsa camœna tibi.
Rivulus iste meus teneatur flumine vestro,
Floriferumque nemus floscula nostra petant.

* Hoc carmen edidit vir celeberrimus Petrus Lambecius Bibl. Vindob. tom. II, pag. 282, ex codice ms. Psalterii Latini aureis litteris cura et jussu Caroli Magni etarati, qui idem Carolus Adriano I papæ dono obtulit, præmissis his versibus dedicatoriis. Idem Lambecius censet illos ab ipso Carolo fuisse compositos. Cui opinioni haud repugnamus : Carolum enim in artibus liberalibus, consequenter etiam in arte poetica seu saltem versificatione, haud imperitum fuisse Eginhardus testatur. Fabricius nihilominus, lib. III, Bibl. med. et infimæ Latinitatis, pag. 953, versus hosce ex vena Alcuini fluxisse mavult, cui Carolus sensus suos metro exponendos commiserit. Alii verosimilius esse censent, versuum istorum auctorem esse Dagulfum illum qui eundem aureum codicem scripsit, et aliud ali-quod carmen, immediate in postica ejusdem folii pagina sequens, composuit. Ita enim ille ibidem ad regem :

Exigni famuli Dagulfi sume laborem.

† Hoc epitaphium Quercetanus edidit inter alia carmina Alcuini, num. 217 et 218, et rursus tom. II

B Incolumis vigeas, rector, per tempora longa
Ecclesiamque Dei dogmatis arte regas.

CARMEN II.

† EPITAPHIUM ADRIANI I PAPÆ,

Quo Carolus Magnus sepulcrum ipsius decoravit.

(Ex eodem, ibid.)

Hic Pater Ecclesiæ, Romæ decus, inclytus auctor
Adrianus requiem papa beatus habet.

Vir, cui vita Deus, pietas lex, gloria Christus,
Pastor apostolicus, promptus ad omne bonum.
Nobilis ex magna genitus jam gente parentum,
Sed sacris longe nobilior meritis.

Exornare studens devoto pectore pastor
Semper ubique suo templa sacra Deo.

C Ecclesias donis, populis ad dogmata sancto
Imbuit, et cunctis pandit ad astra viam.
Pauperibus largus, nulli pietate secundus,
Et pro plebe sacris pervigil in precibus,
Doctrinis. Opibus, muris erexerat arces,
Urbs caput orbis, honor inclyta Roma, tuas.
Mors cui nil nocuit, Christi quæ morte preempta est,
Janua sed vitæ mors melioris erat.

Script. Franciæ, pag. 691. Auctor seipsum prodit, vers. 17, ibi :

Post Patrem lacrymans Carolus hæc carmina scripsi ;
quamvis nonnulli eruditi subolere sibi in his versibus visi sint venam Alcuini. Sed nos contra manifestam litteram accipiti a styli similitudine accepto argumento roboris aliquid tribuere non possumus, præsertim quod Carolus in pœsi seu versificatione, æque ac in grammatica et rhetorica, haud fuerit imperitus (*) ; omnesque veteres qui de hoc epitaphio mentionem faciunt, illud constanter huic litteratissimo principi tribuant. Cæterum hoc epitaphium Romæ in marmore incisum hodieque videre esse nonnulli testantur cum hoc additamento : *Sedit beatæ memoriæ Adrianus papa annos XXIII, m. x. dies XVII. Obiit vii Kal. Jan.* (Bouquet., tom. V, pag. 412, not.)

(*) Vid. Hist. Litt. de France, tom. IV, pag. 407.